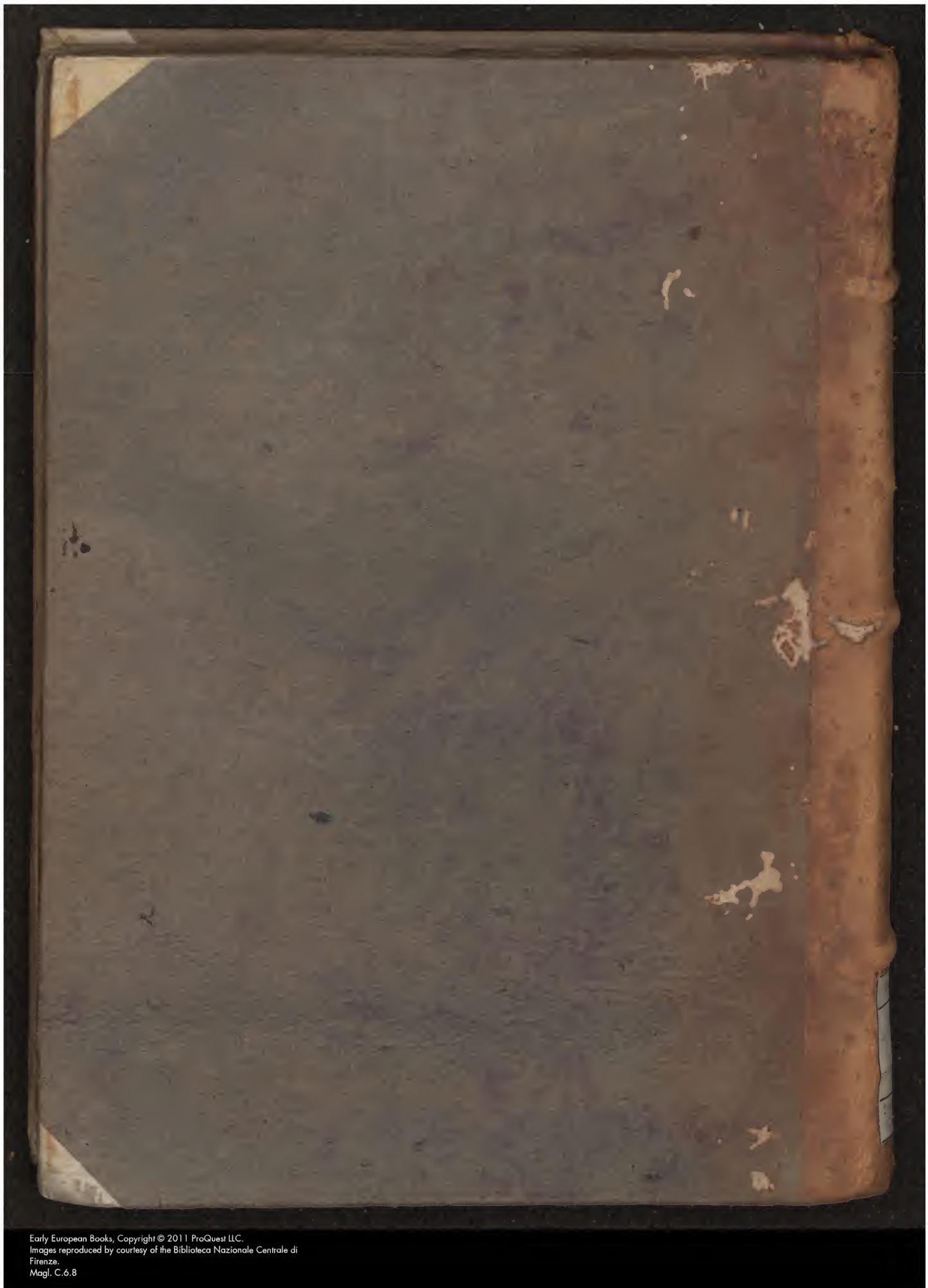
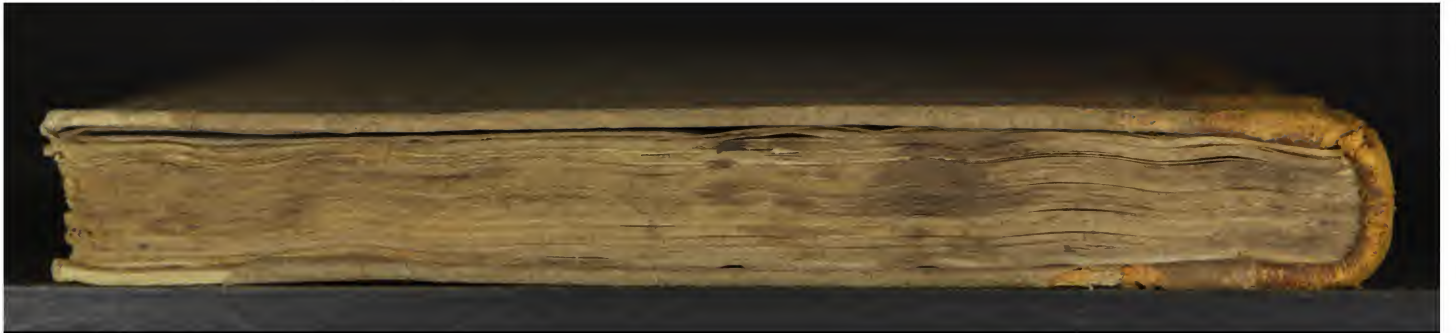




Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. C.6.8





Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. C.6.8



Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. C.6.8



Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. C.6.8

INCUNABULI

C

6

8

Biblioteca Nazionale
Centrale - Firenze

Anga 118.

Il

Bib
Co

Handwritten signature or text, possibly "G. B. 128"

ETHICA ARISTOTELICA: IOANNE ARGY-
ROPYLO INTERPRETE.



1
B
C

Ethica Aristotelica: & Epistola Petri Marfi ad Illustrissimū prin-
cipem Virginium Vrsinum.

ad vñ. His. Romanū. p. 10. 11.

Prothagoram inter sophistas non ignobilem illustrissime prin-
ceps Virgini Vrsinæ domus: & auiti stēmatīs adamantinū colu-
men cum docendo: & monēdo discipuloꝝ consulisset ingeniis:
mercede laborum: atq; doctrinæ tactis de more sacris illorū æsti-
mata iudicio contentum æquo animo uixisse scribit Plato. Qua
benignitate nil iucundius excogitari potuisset: ac iustius. Non
enim dantis arbitrio: sed recipientis beneficium expendi par est:
ne ingratitude uitiorum omniū caput: & æstuantis cupiditatis
insanabile ulcus appareant. Homo nanq; hominum usui natus
est: & gloriæ: quæ honestissimarū artium studiis: uiuendi pruden-
tia: & multiplici cognitione comparatur: ac fulget. Illum uero cu-
ius operam gratuitam & promptam sectatores experiuntur deo
(quoad homini fas est dicere) simillimū iudico. Qualem huius
memoriæ ingenia Ioannem Argyropylum Constantinopolita-
num nō minus auito: q̃ suo splendore illustrem non sine diuino
nutu sortita sunt. Qui rerum omnium naturā: & uim/acri: atq;
sublimi complexus ingenio ad Latinorum cognitionem: ad ho-
nestissimorū studiorum utilitatem & decus/diuinum illud philo-
sophorū principis acumen trāstulit. Et aliquando triplicem phi-
losophiam latine loqui edocuit & Romana penitus ciuitate do-
nauit: Sed immatura mors (si tamen id potest sapientissimo uiro
contingere) tantarum uigiliarum munus: & excultæ lucubratio-
nis editionem quam dies urgebat & noctes pro dolor abrupit.
Attamen qua potuit uir optimus nomini: ac nepotibus alta men-
te: ac pientissimo uoto p̃spiciens tam clara: tamq; necessaria stu-
diosis ingenuarum artium documenta Isaacio filio: & discipulis
edenda reliquit: Quorum numero me quāuis minimum fortu-
na in cæteris dura mihi nouerca in hoc indulgentissima parens
ascripsit: Nam Ciceronis eloquentiæ principis: & omnium bo-

Ingratitudo

narū artium cultoris exemplo quoad potui: & licuit: & latere sa-
 pientissimi senis non discessi: & uita defunctū ex temporali lau-
 datiuncula: & piis lachrymis honestauī ne ingratus erga illum
 omnino uiderer: qui de me: qui de cōdiscipulis meis: qui deniq;
 de Græcis latinisq; litteris atq; ingeniorū cultibus erat optime
 meritis. Qui paucis ante diem illū nobis non illi acerbū men-
 sibus Aristotelicum opus de moribus ad Nicomachum filium
 lima non minus eleganti q̄ seuera expolito eo animo mihi ex-
 scribendum concesserat ut ita publicaret: & prodesset omnibus:
 quorum institutioni tot: tantosq; labores promptissima benigni-
 tate impenderat. Cuius auctoritati: & honestissimis uotis grato
 animo & pio parere cupiens: excellentiam tuam elegi Princeps
 inelyte: cui has ueræ: ac imprimis necessariæ sapientiæ dotes: &
 eruditissimas p̄fectissimi senis uigilias merito dedicarem: ut ex
 hac ueluti p̄ctura uirtutum omnium: & prudēter iusteq; uiuen-
 di disciplina eo maiorem: solidioremq; caperes uoluptatem: quo-
 ru id quod in priuata uita decet: & publica non ex Græcōū fon-
 tibus hauriens: uerum ingenii quadam fœlicitate ac mētis acie
 supra hominem exemplis domesticis: & auito instituto rectam
 non minus uiuendi q̄ gubernandi uiam ingressus omnium pro-
 auorum titulos: omnem & togatam: & armatam gloriam longe
 superasti. Vt te talem his litterarum monumentis undiq; nepoti-
 bus imitandum proponere possim: qualem Cyrum illum consu-
 matissimū Persarum Regem Attica illa musa Socratici Xeno-
 phontis effinxit. Philosophi quos uitæ magistros: & scientiæ do-
 ctōres ueneramur ad summum naturæ suspirantes prudentiæ:
 iustitiæ: fortitudinis: ac temperantiæ præcepta excogitarunt ut
 hominem eo deducerēt: ad quod illum sagacissima parens natu-
 ra (quam omnes artes adiuuant) inchoasset. Quis tuam domi-
 forisq; prudentiam: quæ propria uirtus principū & habetur: &
 est. ut se: ac suos bene: recteq; gubernet: & regat (quo nil equidē
 duco difficilius: nil præclarius) non admiratur & celebrat. Belli

Principū prudentia.

cus ille turbo testis est: & qui te arctissime constrinxisse uideba-
tur Hercules nodus: quem solus consilio: & ratione sic dissolui-
sti: ut Alex bellicæ arbiter non iniuria & habereris: & esses. Te
animi excelsi: atque inuicti magnitudo: & robur in adeundis pe-
riculis extollunt. Tu priscam illam hospitalitatem omni genere
humanitatis: ac benignitatis reuocasti. Tuæ uitæ modus passim
uiget: ut te felicem appellare possim quem blanda fortuna non
corruperit: irata non fregerit. Tu clara: & multiplici filiorum do-
te censeris: quos non uoce tantum: sed etiam exemplo ut patrem
debet ad uerum decus effingis: & gloriam. ut te: utq; tantis nata-
libus: & clarissimorum auorum serie digni adulescant: & maiorū
gloriæ respondentes uestigia posteritati sectanda relinquant. Id
certe Io. Iordanus tantarum opum: & inclyte nobilitatis dignissi-
mus hæres pollicetur. Id Carolus qui Martem in armis spirantē
& imaginem nepotibus ostendent tuam. Illis etenim undiq; co-
gnosceris. Igitur cum tempora & curæ quibus tum priuatim: tum
publice distringeris tibi dabunt has uitæ formulas a principe
philosophorum Aristotele constitutas & ab Argyropylo huius
ætatis altero Aristotele in latinum uersas recognosce. ut te diui-
na quadam sorte: ac præclaris naturæ facillimæ dotibus ex illis
uixisse merito glorieris. & Petri Marfi clientis tui munusculum
hoc ea fronte suscipias: qua cæteris in rebus ut generositatē ani-
mi nobilissimi decet: optimi principis: & humanissimi decorum
seruare consueuisti. Vale felix & uiue diu: ut tibi: ac uiris nu-
tum obseruantibus tuum consulas. quorum conditio tua est: &
omnis felicitas quæ bono principi ex ueterum instituto propo-
nitur.

LIBER PRIMVS.

OPVS ARISTOTELIS DE MORIBVS AD NI

comachum: Ioanne Argyropylo interprete.

Tractatus primus. Cap.i.

○ **M**nis ars: omnisq; doctrina atq; actus itidem & electio bonum quoddam appetere uidetur. Quapropter bene ueteres bonū ipsum id esse dixerūt quod omnia appetūt. Finium autem differentia quedam est. Quidam enim sunt operatōnes: quidam præter has ipsas opera quædam. Atq; in quibus præter operationes: alii quidam sunt fines. in iis ipsa opera sunt operatōibus præstabiliora. Cum uero complures sint actus & artes atq; scientiæ: fit ut multi sint etiā fines. Medicinæ nanq; finis est sanitas. Artis extruendarum nauium: nauis. Facultatis rei militaris: uictoria. Et familiaris rei gubernandæ: diuitiæ. Que autem sub aliqua una potentia sunt: ut ars conficiendorum frenorum: cæteræq; omnes instrumentorū equestrium effectrices sese habent ad facultatem equestrem: & hæc cum illis omnisq; actio bellica ad militare facultatem: & ad alias aliæ simili modo. In iis omnibus fines earū quæ rationem architecturæ subeūt: magis sunt expetibiles q̄ omnes fines inferiorum. illi nanq; horum gratia expetuntur. Atq; nihil interest siue fines actuum ipsæ sint operatōes: siue præter ipsas aliquid aliud: ut in his quæ dictæ sunt facultates.

Cap.ii.

Igitur si quispiam rerum agendarum est finis: quem nos propter seipsum: cætera aut propter hunc uolumus: neq; fit: ut omnia propter aliud expetamus (esset enim hoc modo sine ullo fine progressus atq; hinc noster appetitus inanis esset & uanus). Constat hunc talem finem summū bonum ipsumq; optimū esse. Et ad humanā igit̃ uitam magnā huius cognitio opem affert: nam ut Sagittarii signum habentes magis id quod oportet

Bonū. q̄.

Finium diff̃.

Medicinæ finis

Expetibiles fines

Summū bonū.

27



tet attingere possumus. Quod si ita sit enitendū est hunc ipsum figura quidnam sit comprehendere: & cuius sit sciētiae uel facultatis percipere. Videbitur autem eius esse quā maxime dominatur: maximeque rationem subit architectura. Talem autem sese offert ipsa ciuilis facultas: Hæc enim & quas scientias in ciuitatibus esse: & quales quēque discere: & quousque oportet instituere solet. Eas præterea facultates quæ summis afficiunt honoribus: ut rei militaris: rei que familiaris facultatem ac Oratoriam artem huic subesse uidemus. Cum igitur cæteris actiuis scientiis hec utatur: & leges ferat atque instituat: quid quisque agere & a quibus abstinere debeat: huius finis cæterarum omnium facultatū continet fines. Quo fit ut hic finis sit bonū ipsum humanū. Quāquā enim unius hominis idem & ciuitatis est bonū: ciuitatis tamen comparare. conseruareque bonum maius atque perfectius & habetur & est: Nam amabile est: & si uni soli: maius autem atque diuinius est: si genti ciuitatibusue sit acquisitum: partumque conseruetur. Hec igitur appetit hec doctrina cum sit facultas quædam ciuilis.

Cap. iii.

D Ictetur autem satis si declarabitur perinde atque subiecta materia postulat: ipsum enim exactum nō est in omnibus simili modo rationibus flagitandum. Sicut nec in iis que per artem conficiuntur: Honestæ autem & iustæ de quibus ciuilis considerat: tantam differentiam erroremque habent: ut lege tantum esse uideantur & nō natura. Talem etiam quendam errorem habent & ipsa bona: quia compluribus ex ipsis accidunt detrimenta. Quidam enim ob diuitias: quidam ob fortitudinem perire. Carum igitur fuerit atque satis de talibus atque ex talibus dicentes pingui minerua figuraque uerum ipsum ostendere: & de iis que sunt plerumque atque ex talibus dicentes: talia & concludere. Eodem modo & unūquenque auditorem ea que dicunt accipere oportet. Est enim eruditi exactū ipsum eatenus in unoquoque genere fla-

Ciuilis facultas

Facultates q̄ summis afficiunt honoribus.

Finis ciuilis facultatis

Honestæ et iustæ de quibus ciuilis considerat

o. i. Verum

o. i. uarietas

PRIMVS

gitare: quatenus fert ipsius rei natura. Simile namq; uidetur esse mathematicū suadentem probare: & ab Oratore demonstrationes exigere. Atqui bene quisq; iudicat ea que cognoscit: & ipsoz bonus est iudex. Is ergo in unaqua; re bene iudicat qui in illa est eruditus. Absolute autem qui est in omnibus eruditus. Quia propter iuuenis ciuilis disciplinā non est idoneus auditor: Est enim rudis actū uitā. Ex his autem & de his ipse rationes efficiuntur. Præterea cum perturbationes sequatur incassum & sine fructu audiet: quippe cū finis nō cognitio sit sed actio. Interest aut nihil iuuenis sit ætate an moribus iuuenis similis: Nō enim defectus est ob tempus. Sed quia uiuit & persequit singula cū perturbatione: Talibus enim inutilis sit ipsa cognitio: perinde atq; incontinētibus ipsis. Iis aut qui suas ratioi subiiciūt appetitiones cum rationeq; agunt: magnam afferre potest utilitatem. De audire igitur: & quonam modo rationes accipi debeant quidq; proponimus tot exordii loco dicta sint.

TRACTATVS SECVNDVS.

Cap. i.

¶ Ed nunc repetentes dicamus: cū omnis cognitio atq; electio bonum quoddam affectet: quidnam sit id quod ciuilem appetere dicimus facultatem & quid id quod omnium rerum agendarum supremum est bonum. Nomine igitur omnes fere de ipso consentiunt: Nam & uulgi & elegantes: felicitatem inquirunt esse. Atq; bene uiuere beneq; agere & felicem esse: eadem esse putant. De felicitate autem quānam sit dissentiunt: & non similiter uulgi ac sapientes eam assignant. Quidam enim unum quid eorum que clara manifesta; sunt ipsam esse putant: ut uoluptatem: aut diuitias: aut honorem. Quidam aliquid aliud: per sepe etiam unus idemq; diuersum: Nam cum ægrotat sanitatem: cum pauper est diuitias: signorātiz uero conscii suā eos admirantur qui magnum aliquid & ultra uires

hinc qd indicat qd cognoscit

iuuenis ei discipline nō ē idoneus auditor

Finis nō cognitio s; actio.

Nihil inter iuuenis ætate an moribz.

quis sit iuuenis disciplinā idoneus auditor

Summum bonum: felicitati appellat

Felicitas que nā sit.

LIBER

ipforum dicūt. Quidā autem preter hec plura bona aliud quod-
dam per se esse putabant: quod quidem & his uniuersis ut sint
bona censuere causam esse. Omnes igitur opiniones scrutari su-
peruacaneū est fortasse. Satis autem erit si eas scrutabimur quæ
maxime extant: aut rationem aliquā habere uidentur. At enim
ne lateat nos eas inter sese rōnes differre: quæ a principiis profi-
ciscuntur: & quæ ad principia pergunt. Recte enim & Plato du-
bitabat atq; querebat: utrum a principiis an ad principia sit ipsa
uia: ut in stadio ad calcem ex iis qui premia ponunt: an contra.
Enimvero semper est a notis incipiendum. Hec autem duobus
modis talia sunt. Alia nanq; sunt nobis: alia simpliciter nota. No-
bis igitur forsitan ex iis incipiendū est quæ nobis sunt nota. Quo
circa bene institutū moribus cum esse oportet: qui de honestis &
iustis & omni ciuili ratione est sufficienter auditurus. Est enim
principium esse: atq; si hoc satis constet nō opus erit ipso cur &
quā ob causam est. Talis autem aut habet principia: aut accipere fa-
cile potest. Cui uero neutrum horum inest: is Hesiodi sententiā
audiat hisce carminibus explicatam:

Optimus ille quidem est: ex sese qui omnia nouit.
Perceptis que post & semper sunt meliora.
Is rursus bonus est paret qui recta monenti.
At qui ex se nescit: cuiq; nec porrigit aures
Ut bona percipiat: demens & inutilis ille est.

Cap. ii.

Sed nos eo redeamus unde digressi sumus: summū enim
bonum felicitatemq; non sine ratione ex uiuendi modo
uidentur existimare: uulgus quidem & importunissimi uolupta-
tem. Quapropter & deditā uoluptatibus uitā amant. Tres enim
sunt maxime quæ præcellunt: ea quæ nunc dicta est: & ciuilis: &
contemplatiua tertia. Vulgus igitur mancipij simile penitus esse
uidetur pecorum uitam deligendo. Habet autem rationem quod
complures eorum qui sunt in potestatibus constituti: perinde

Plato

*bonū institutum morib; ee opz. qui
d' oī ei rāe ē sufficiēt audiat;*

vulgus uoluptatū

Vulgus mancipij simile





PRIMVS

atque Sardanapalus uiuunt. Elegantes autem & ad agendum idonei honorem: Honos enim finis fere ciuilis est uitæ. Videtur autem ab eo distare quod querimus bonum: Nam in iis potius qui afficiunt q̄ in iis qui afficiuntur honoribus est. Summū autem bonum proprium quid: taleq; esse uaticinamur: ut auferri facile nequeat. Preterea honorem persequuntur homines ut seipsi bonos esse credant. Itaq; a prudentibus & apud eos qui ipsos cognoscunt: & ob uirtutem honoribus affici querunt. Constat igitur secundū hos ipsos honore præstantiorem esse uirtutem. atq; forsitan & finem quispiam ciuilis uitæ magis hanc esse putauerit: uerum & ipsa imperfecta est. Videtur enim posse uirtutem habens: & dormire: aut non agere quicquā per uitam. & insuper maximis malis: atq; aduersa fortuna laborare. Eum uero qui ita se habet nemo felicem dixerit: nisi qui positionē conseruat. Sed hec hæcenus: satis enim de his est & in conuersionibus dictū. De contemplatrice autem uitæ: quā tertiam diximus: in sequentibus considerationem faciemus. Ea uero quæ pecuniis incumbit: uolenta quædam est uitæ: ipsaq; diuitiæ non sunt id quod querimus bonū. Vtiles enim sunt & ob aliud queri solent. Quæ propter ea quæ prius sunt dicta potius quispiam fines esse existimauerit: quippe cum propter se expetantur. At neque etiam illa sunt: quanquā ad ipsa complures iactæ sunt rationes. Hec igitur missa faciamus.

Cap. iiii.

Restat fortasse de uniuersali bono considerare: & quo nam modo dicitur dubitare: quanquam hec questio per ardua nobis est: propterea quod amici sunt qui formas ipsas introduxerunt. Verum melius forsitan & oportere uidebitur sua quoq; presertim philosophos pro ueritatis salute recte felle: Nam cum ambo sint amici: sanctum est honore ueritatē præferre. Qui igit hanc attulerūt opinionē: in his rebus nō facie

*Elegantes honores
Honos finis ciuilis uitæ.*

*Summū bonū quod auferri
facile nequeat*

*Honore præstantiorē uirtute
Uirtus finis ciuilis uitæ.*

Quispiam uirtutem

*Quæ pecuniis incumbit uirtutem
uolenta.*

*Vtiles, diuitiæ et ob aliud
queri solent.*

LIBER

bant ideas : in quibus prius & posterius esse dicebant . Idcirco neque numerorum ideam ponebant . At bonum & in substantia dicitur : & in quali : & in eo quod est ad aliquid . Atque id quod est per se substantiaue : prius est eo natura quod est ad aliquid . Est enim hoc appendici & accidēti eius quod est simile . Quibus efficitur : ut non sit in omnibus cōis quādam idea . Præterea cum bonum æque atque id quod est dicatur (Nam & in substantia dicitur bonum : ut mens & deus . & in quali uirtus . & in quanto mediocre . & in relatione utile . & in tempore occasio . & in loco ^{alio} mora : & alia istius modi) Constat non esse commune quicquam uniuersale ac unum . Non enim in omnibus prædicamentis : sed in uno tantummodo diceretur . Præterea cum eorum que unam habent ideam una sit & scientia bonorum : etiam omnium una scientia quædam esset . Nunc autem plures sunt & eorum que sub eodem prædicamento sunt collocata : ut Temporis . In bello quidem militaris facultas : in ægritudine autem ars medendi . Et mediocris : in alimento quidem medicina : in laboribus autem ars corporis exercendi . Dubitauerit autem quispiam quidnam & uelint dicere ipsum : quodque si una & eadem hominis est ratio & in ipso homine & in homine : Nam quo uterque est homo hoc differentiam inter sese nullam habebunt . Quod si ita est : neque quo utrumque est bonum . At uero neque quia perpetuum est ideo magis erit bonum : si quidem neque diuturnum album magis est album quàm unius album diei . Probabilius autem de ipso uidentur dicere pythagorici : ipsum unum in bonorum serie collocantes : quos secutus uidetur & Speusippus . Sed de his quidem alius erit sermo . In iis autem que dicta sunt controuersia quædam est : quod rationes non de omni bono sunt dictæ . Dicuntur autem una specie bona ea que amantur per se . Ea uero quæ hæc efficiunt : aut aliquo modo conseruant : aut contraria prohibent : propter hec ipsa : modoque alio bona dicuntur . Constat igitur bona bifariam dici : alia per se : alia propter illa . Seiunctis

Pythagorici

Bona bifariam dici .

PRIMVS

igitur per se bonis a bonis utilibus consideremus si ea que sunt per se: una idea bona dicantur. At quenā quispiam posuerit per se bona: an ea quæ & sine aliis persequimur: quale est sapere & uidere & uoluptates nonnullæ atq; honores? Hec enim tam & si propter aliud quippiam persequimur: tamen ex iis esse posuerit quispiam que sunt per se bona. An nihil aliud præter ideam ponendum est? Quare forma res quedā erit inanis. Quod si hec quoq; per se sunt bona: eandem in iis omnibus ipsius boni rationem inesse oportebit: perinde atque albedinis ratio eadem est in niue atque cerusa. At honoris: prudentiæ: uoluptatis hoc ipso quo bona sunt diuersæ sunt rationes ac differentes. Ipsum ergo bonum non est quid commune una idea. At quonam modo dicuntur? Non enim iisce similia sunt: que nomine eodem fortuito nuncupantur. Dicuntur ne igitur: quia sunt ab uno aut ad unum omnia conferunt? An comparatione potius rationum. Et enim ut est in corpore uisus: sic est in anima mens: & aliud item in alio. Sed hec in presenti forsitan omittenda sunt: Nam exacte ipsa discutere ad aliam magis spectat philosophiam. Et de idea similiter. Constat enim & si est aliquod unum bonū quod communiter dicatur: aut separatim quid ipsum per se: non tamen aut agi aut acquiri ab homine posse. Nunc autem tale queritur. Fortasse autem cuiuspiam melius esse uidebitur cognoscere ipsum ad ea bona que possideri ac agi possunt. Nam uelut exemplar id habentes: magis ea que nobis sunt bona sciemus: & si scierimus assequemur. Hæc igitur ratio habet quidem quandam probabilitatem: a scientiis autem discrepat. Vniuersæ nanque bonum affectantes quoddam: idque quod deest perquirentes: huius prætermittunt cognitionem. Tantam tamen opem omnis artifices ignorare: & non perquirere: non est consentaneum rationi. Dubium autem est: & quidnam ad suam artem aut textori confert: aut fabro: si ipsum scierit bonum: aut quonam modo uel medicus uel dux eua-

LIBER

der peritior qui ideam ipsam aspexerit. Neq; enim ualitudinem hoc modo medicus: sed hominis: immo uero huius fortasse considerat: quippe cum singulis hominibus medeatur. Sed de his haftenus.

Cap. iiii.

Vnc rursus redeamus ad id quod quærimus bonum: & quid tandem sit ipsum inuestigemus: Esse enim aliud in alia actione constat & arte. Aliud est enim in medicina & in re militari & in cæteris simili modo. Quid igitur unicuiq; bonum est? An id gratia cuius cætera aguntur? hoc aut in medicina quidem est sanitas. in rei uero militaris facultate uictoria. & in extruendarum ædium arte domus. & in alia aliud. In actione etiã omni electioneue id quod est finis. Huius enim gratia omnes agunt. Quare si quis omnium rerum agendarum sit finis: is ipsum bonũ agendum erit. Sin uero plures: hi ipsi. Oratio igitur migrãdo ad idem accessit. Enitendũ aut est magis hoc declarare. Cũ itaq; plures sint fines: & horũ quosdam ob alios expetamus: ut diuitias: fistulas: instrumentaq; omnino: perspicuum est nõ omnis fines esse perfectos. At finem optimũ perfectum quid esse constat. Quare si tantum unus perfectus sit finis: is hic erit qui queritur. Sin plures: is qui horum est perfectissimus. Eum autem qui per se est expetibilis perfectiorem eo dicimus esse: qui est propter alium expetendus: & eum qui nunquam ob alium expetitur iis uniuerſis qui per se & propter illum etiã expetuntur. Et eum igitur perfectum simpliciter qui per se semper est: & nunquam ob alium expetendus. Talis autem finis ipsa fœlicitas maxime esse uidetur. Hanc enim propter seipsam semper & nunq̃ ob aliud quicq̃ expetimus. Honorem aut: uoluptatẽ: mentem: uirtutem deniq; omnem & propter se expetimus. Quippe cum ipsorum unũquodq; expeteremus si nihil inde etiã pueniret: & fœlicitatis etiã gratia: per hec ipsa fœlices fore nos arbitrares. Sed illorum gratia fœlicitatẽ: aut ob aliud prorsus expetit ne

Felicitas

PRIMVS

mo. Idem & ex sufficientia uidetur accidere. Perfectum naq; bonum sufficiens est. Sufficiens autem dicimus non ipsi soli qui uitam solitariam agit: sed & parentibus: & natis: & uxori: & amicis omnino: ac ciuibus. Quandoquidem homo natura ciuilis est: atq; sumendus est in his terminus quidam: Nam si ad parentes hoc ipsum: & natorum natos: & amicorum amicos extendere in infinitum fiet progressio. Sed de hoc considerandum est post ea. Id autem sufficiens esse ponimus: quod solum a cæteris segregatum expetibilem uitam facit: reiq; nullius indigentem. Tale autem felicitatem ipsam esse existimamus. Et insuper cum non numerat cum cæteris maxime omnium expetibilem: cum numeratur magis ut par est expetibilem cum minimo bonorum esse putamus. Augumentum enim bonorum fit id quod adiungitur. Id autem semper magis est expetibile quod maius est bonum. Perfectum igitur quid & sufficiens est felicitas: cum sit rerum agendarum omnium finis. Sed forsitan felicitatem quidem summum esse dicere bonum ab uniuersis conceditur. Desideratur autem ut dilucidius quidnam sit ipsa dicatur. Hoc igitur fortasse fuerit si opus hominis caperetur: Vt enim modulatoris: statuarii: cæterorumque artificum: & eorum omnium omnino: quorum est opus aliquod actione. Bonum & id quod bene sese habet in ipso opere uidetur consistere: sic & hominis bonum in opere ipsius esse constabit: si sit ipsius aliquod opus. Fabri ne igitur & sutoris opera sunt quedam actiones: hominis autem nullum est opus: sed est ociosus homo natura. An ut oculi: manus: pedis: & cuiusque omnino partis aliquod opus est: sic & hominis præter hec omnia quispiam aliquod posuerit opus. Quid igitur id fuerit tandem? Viuere enim homini cum plantis commune est. Opus autem proprium ipsius hominis queritur. Segreganda est ergo nutriendi augendiq; uita. Hanc sentiendi sequitur uita. At ipsam etiam homini cum equo ac boue omniq; animali constat esse cõem. Restat igitur

*Perfectum bonum sufficiens est
Sufficiens*

Homo na ciuilis est

*Id semper magis est expetibile qd
maius est bonum.*

Ociosus homo na. qd na

Actiua uita.

Opus hois opa aut p rōnem aut
nō sine ratione.Singula tñ p ppā uirtute
efficiunt
Bonū humanū aut opa p uir-
tutem

actiua quædam uita rationem habentis. Huius autem aliud est ut obediens rationi: aliud ut eam habens atq; intelligens. Sed cū hæc etiam bifariā dicatur: ea ponēda est quæ est actu. hæc enim magis proprie dicitur uita. Est igitur opus hominis: operatio animæ per rōnem: aut nō sine ratione. At uero opus huius: ac studio si huius idē esse genere dicimus: ut Citharedi: studiosiq; citharedi. Et hoc in omnibus absolute operi adiuncta perfectione quæ est a propria uirtute. Citharedi nāq; opus est citharā pulsare: Studiosi uero bene pulsare. Eodem modo cum hominis opus uitam quandam esse ponamus: & hanc ipsam operatiōem animæ: atq; actus cum ratione. Studiosi profecto uiri hæc ipsa sunt: cum bene recteq; fiunt. Singula autem bene per propriam uirtutem efficiuntur. Quæ cum ita sint: fit ut bonū humanū animæ sit operatio per uirtutem: Et si plures sint uirtutes per optimā nimirum: & pfectissimā: & in insuper in uita pfecta. Ver enim nec una facit hirundo: nec unus dies: & beatū hoīem eodē modo: scilicet nec unus dies: nec breue ullū efficit tempus. Summū igit bonum hoc circumscriptum sit modo. Primū nanq; forsitan: ut figuram qdam describere: postea depingere ipsum oportet. Videtur autem cuiuslibet esse ea: quæ bene sunt circumscripta producere: & explicare atq; exponere. Tempusq; talium inuentor est aut adiutor bonus: Vnde & artū facta sunt incremēta: Est enim cuiusuis id quod deest supplere: ac addere. Oportet autem & ea quæ supradiximus in memoria habere: & ipsum exactum nō in omnibus eodem modo: sed in singulis: & ut patitur subiecta materia: & eousq; quousq; ad doctrinam attinet flagitare: Nam faber & geometres diuerso modo angulum rectum inquirunt. Alter enim quoad utilis est: ad opus: Alter quid nam sit: & quale quid ipsum inquit. Contemplator enim est ueritatis. Idem modus & in cæteris est seruādus: ne his quæ instituimus agere: plura fiant ea: quæ fines illorum egrediuntur: Nec in omnibus simili modo causa postulanda est. Sed sat est in quibusdā si bene

una dies
calida
fuit - / 146

PRIMVS

demonstrata fuerint esse: Quod quidem & in ipsis principiis fit: atq; hic modus primus est: & principium. Principiorū aut alia inductōe: alia sensu: alia assuetudine quadā: alia alio modo perspiciuntur. Enitendum est aut singula pertractare: ut suapte natura percipi possunt: & adhibenda est diligentia ut bene definiantur. Nam magnam ad ea que sequuntur asserunt opem: Principium enim plus q̄ dimidium totius esse uidetur: & eorum que queruntur complura per ipsum manifesta fieri solent.

Cap. v.

Considerandum est igitur de ipsa nō ex conclusione solū: & iis ex quibus est ipsa ratio: sed ex iis etiam que de ipsa dicunt: Vero nanq; omnia que competunt consona sunt: a falso aut cito ipsum discrepat uerum. Cum igit bona in tria sint diuisa: & alia externa: alia circa animā: alia circa corpus bona dicantur: ea que sunt circa animā propriissime maximeq; dicimus bona. At actus & operatiōes animæ circa animā esse ponimus: quare hac opinione cum antiqua tum a philosophantibus concessa bene dicitur finem ipsum actus quosdam & operationes esse: sic enim fit: ut sit ex ipsis animæ bonis: & nō ex bonis externis. Consonum est etiam ipsi rōni & id quod dicit. felicem inquam bene uiuere: beneq; agere. fere enim bona quædā uita: bonaq; actio dictus est. Cuncta præterea que circa felicitatem queruntur ei quod dictum est inesse uidentur. aliis nanq; uirtus: aliis prudentia: aliis sapientia quædam: aliis hec aut horū aliquid cum uoluptate: aut non sine uoluptate felicitas esse uidetur. Sunt & qui externā etiam affluentiam simul accipiunt: atq; hec partim multi & antiqui: partim pauci uiriq; dicunt præclari. quorū neutros tota uia aberrare: sed aliqua ex parte: & in pluribus uera attingere consentaneum est rationi. Eorum igitur sententiæ qui uel omnem: uel aliquā uirtutem felicitatem asserunt esse: ipsa ratio consona est. huius est enim ea operatio: quæ per ipsam efficit. Inter est aut fortasse non parum in possessione an in usu & in habitus

Principiū plus q̄ dimidium totius.

Vo om q̄ competunt consona sūt. Bona in tria diuisa.

Finē: actus q̄sdā et op̄a n̄s eē.

b

LIBER

an in operatione summū consistere bonū putare. Fieri enim po-
 test: ut habitus quidē & si inest nullum efficiat bonū: ut in dor-
 miente: uel etiā alio mō quodā ocioso facto. ut operatio aut̃ ni-
 hil efficiat boni fieri nequit: qui nanq; operat̃: aget utiq; necessa-
 rio: & bene etiā aget: atq; ut in olympia nō hī qui sunt elegātissi-
 mi forma: prāstātissimiq; robore: sed ii qui decertāt coronis affi-
 ciuntur. ipsorū enim aliqui uincunt: sic & qui bene agunt eorum
 que sunt in uita pulchra bonaq; compotes frūt. Est aut̃ uita ipso-
 rum per se iucunda: nam uoluptate quidem affici ex his est quæ
 ad animā ptinent: Id aut̃ est cuiq; uoluptati: cuius amator dicit̃
 unusquisq; ut equus equorū amatori: & spectaculum spectacu-
 lorū identidem amatori. Eodem modo & amatori iustorū iusta:
 & omnino uirtutum amatori: ea que per uirtutem efficiuntur.
 Que igitur uoluptati sunt uulgo: ea repugnantia sunt: propte-
 rea q̃ non natura talia sunt: sed amatoribus honestatis ea sunt
 uoluptati: quæ sunt natura iucunda. Tales autem ex sunt actio-
 nes: quæ a uirtute emanant. Quare & his ipsæ sunt uoluptati:
 atque per se ipsas iucundæ. Ipsorum igitur uita non indiget uo-
 luptate tanquam aliqua foris adiungenda: sed habet in se ipsa
 uoluptatem. Præter enim ea quæ dicta sunt neque bonus est: 1
 qui bonis & honestis actionibus non delectatur: Nam neque iu-
 stum eum quisquā dixerit qui iustis non gaudet: neque libera-
 lem eum qui liberalibus actionibus non delectatur: & in cæte-
 ris eodem modo. Quod si hæc ita sunt: actiones ex quæ a uirtu-
 te proficiuntur per se ipsas sunt uoluptati atq; iucundæ. At ue-
 ro bonæ quoq; sunt & etiam pulchræ: atque horū unumquodq;
 maxime ipsis competit: si recte de his ipse iudicat studiosus. iu-
 dicat autem ut est dictum. Optimum ergo & pulcherrimum &
 iucundissimum est ipsa foelicitas: & non seiungunt hæc: perinde
 atq; in illo Deliaeo carmine separantur.
 Summe est pulchrum ex astrea quod gignitur alma
 Optima si ualeas res est: quod quilibet optat:

PRIMVS

Summe est iucundum si re potiaris amata:
Hec enim operationibus omnia competunt: has autem ipsas aut
unam ipsarum quæ sit optima felicitatem ipsam dicimus esse:
Videf tamen & externis indigere bonis: ut diximus. Fieri enim
non potest: aut non facile fit: ut is res agat præclaras: cui faculta
tes defunt. multa namq; per amicos: per diuitias: per ciuilem po
tentiam: tanq; per instrumeta aguntur: quibusdam autem caren
tes ut nobilitate: bona prole: pulchritudine beatitudinem macu
lant: non enim satis ad felicitatem idoneus est: qui penitus est
deformis: aut ignobilis: aut solitarius sine prole: & minus etiam
fortasse si cui perprauis sint filii: uel amici: aut boni mortui sint:
Vt igitur diximus uidetur felicitas & talis indigere prosperita
tis: Vnde quidam prosperitatem fortunæ: quidam uirtutem fœ
licitatem esse dicunt.

Nota

Cum facultates defunt. non sunt res
preclaras. & probas in qualibus
haberi non possunt

Non satis ad felicitatem idoneus
est homo allegans illa. Quia
Non omne felix qui per prospera
et sine prole

TRACTATVS TERTIVS.

Cap. i.

Vnde & dubitatur utrū disciplina: an assuetudine: an alio
quodam modo per exercitiū acquiri possit: an aliqua diui
na forte: an & ob fortunam proueniat. Si igitur & aliquid aliud
deorum est munus hominibus consentaneum est rationi & fœli
citatem a diis ipsis dari: & eo magis quo cæteris humanis bonis
est prestabilius. Verum hoc ad aliam magis consideratōnem for
sitā pertinet: uidetur tamen & si non a diis immortalibus mit
titur: sed uirtute disciplinae quadam uel exercitatione compa
ratur diuinissimū esse. Premium enim finisq; uirtutis optimum
& diuinum quoddam atque beatū esse constat. Est preterea mul
tum commune: Fieri namq; potest ut disciplina quadam ac dili
gentia ab uniuersis iis comparetur: qui nullo principio labefa
ctato idonei sunt ad consequendum uirtutem. Quod si melius
est hoc modo q̄ ob fortunam fœlicem esse rem ita se habere con
sentaneum est rationi: Si quidem ea quæ sunt secundum naturā:

Felicitate a diis dari

Premium finisq; uirtutis est optm

b 2

LIBER

ut q̄optime sese habere possunt: sic se habent suapte natura & ea
similiter: quæ per artem conficiuntur: atque ab omni proueniūt
causa: & ea maxime quæ a prestabilissima proficiuntur. Id au-
tem quod maximum atque pulcherrimū est fortunæ ascribere
absurdum uidetur imprimis. Paret etiam ex ipsa ratione quod
queritur: Dicta est enim operatio animæ per uirtutem: cetero-
rum autem bonorum alia insunt necessario: alia adiuuāt: suntq;
utilia: ut instrumenta: hec & his consona sunt que in principio
diximus. Ipsum enim finem facultatis ciuilis optimum poneba-
mus: hec autem magnam adhibet diligētiam: ut ciues ipsos dis-
ponat bonosq; faciat & ad honestas res agendas idoneos reddat.
Merito igit̃ nec bouem nec equum nec aliud quicquā animan-
tium dicimus sc̄elix. Quippe cum fieri nequeat ut ipsorū quicq;
talis sit particeps operationis. Hanc autem ob causam neq; pu-
er est sc̄elix. nondū enim est idoneus ad res tales agendas p̄pter
ætatem: qui dicuntur sc̄elices ob spem dicuntur. est enim opus
ut diximus & perfecta uirtute & perfecta etiā uita. multæ nāq;
mutationes in uita fiunt uariæq; fortunæ. Atque fieri potest ut
is qui maxime bonis abūdat in magnas incidat in senectute ca-
lamitates: ut in Heroicis de Priamo dicitur. Eum autem qui ta-
li fortuna est usus & miserabiliter obiit nemo sc̄elicem dicet.

Cap. ii.

Vllus ne igitur homo sc̄elix q̄diu uiuit dicendus est? sed
Solonis sententia finem spectare oportet. Quod si & ita
ponendum est: tum ne sc̄elix est: cum e uita decesserit: an id ab-
surdum est penitus nobis: præsertim qui sc̄licitatem operatio-
nem quandam dicimus esse: quod si mortuum sc̄elicem non di-
cimus: neq; Solon id uult: sed tunc dici beatum hominem tuto
posse: quid iam est extra omnia mala calamitatesq;: habet qui-
dem & hoc controuersiam quandam: mortuo nāq; bonū & ma-
lum uidetur aliquod esse: siquidē & uiuenti nō autem sentienti:
ut honores: infamiæ: & filiorū posterorūq; omnino prosperitates

quod max^m atq; pulcherrimū ē fortune
ascribere absurdū uidē.

Neq; puer ē sc̄elix p̄pter ætatem

Multe namq; mutatio^{nes} in uita fiunt

Nullus hō sc̄elix q̄diu uiuit

PRIMVS

atq; aduersitates. Dubitationem autem & hec afferunt: ei nanq;
qui ad senectutem usq; beate uixerit: secundumq; rationem de-
cessit multas circa posteros accidere mutationes contingit: & ali-
os ipsorum esse bonos uitamq; consecutos esse pro dignitate: ali-
os contra. Constat autem & distantis ad parētes multis uariisq;
modis ipsos sese habere posse: absurdum igitur est: si defunctus
simul etiam mutaretur: & nunc fœlix fieret: nunc miser. absurdū
est etiam & minime nec aliquod ad tempus posterorum ad pa-
rentes res pertinere: sed redeundum est ad id quod prius est du-
bitatū: ex illo nanq; & id quod nūc queritur fortasse perspiciet.
Si igitur finem spectare oportet & tunc beatum dicere quemq;
non quia beatus tunc est: sed q; prius erat. Quomodo non est ab-
surdum si cum est fœlix non uere de ipso dicetur quod inest: q;
uiuentes dicere beatos ob mutationes nolumus. Et quia fœlici-
tatem quidem stabile quoddam: nulloq; modo facile mutabile
esse putamus: Fortunam autem in eisdem saepe reuolui: nam si
fortunam sequamur saepenumero fœlicem ac miserum eundem
dicemus. Cameleontem quendam ostendētes ipsum fœlicem esse
ac debiliter collocatum: an fortunam sequi nullo modo est rectū
Non est enim in ipsa bene uel male uiuere situm: sed indiget
humana uita ipsius: ut diximus. Operationes autem eæ qui-
dem quæ a uirtute proficiscuntur fœlicitatis: eæ uero quæ sunt
contrariæ contrarii dominæ sunt. Attestatur huic sententiæ & id
quod nunc dubitauimus: & enim nullis in opibus humanis tan-
ta est firmitas quanta est in operatōibus iis: quæ a uirtute pro-
ficiscuntur: eæ nanq; stabiliores & scientiis ipsis esse uidentur.
Harum autem ipsarum eæ que cæteris antecellunt maxime sta-
biles sunt: propterea quod in his ipsi beati & maxime & conti-
nuatissime uiuūt. Hoc enim simile est causæ ut ipsarū nō fiat ob-
liuio. Id igitur quod quæritur competit ipsi fœlici: & erit talis per
uitam: nam semper aut maxime ea aget & contemplabitur: que
prodeunt a uirtute fortunāq; feret pulcherrime: & omni ex parte

b3

Fortuna sequi nullo mo e rectu

LIBER 409

cōcinne ac æquabiliter. Quippe qui uere bonus atq; quadratus
 est sine uituperatione: Cum autem a fortuna multa eueniant &
 magnitudine paruitateq; differat: parua quidem siue sint secun-
 da siue aduersa constat non facere uitæ momentum: Grandia ue-
 ro ac multa si secunda sint: beatiorẽ uitam efficiunt. Quippe
 cum ad decorandum sint apta: & usus ipsorum pulcher studio-
 susq; sit. sin aduersa premunt leduntq; uitam beatam. afferunt
 enim dolores & multas operationes impediunt. At tamen & in
 iis ipsis per lucet ipsa honestas cum multas quispiam ac magnas
 aduersitates facile perferat: non ob insensibilitatẽ sed quia genero-
 sus est atq; magnanimus. Quod si operationes dominae sunt: ut
 diximus: uita: nemo beatorũ fuerit miser. Nunq̃ enim odiosum
 quicq; atq; improbũ aget. cum enim qui uere bonus est atq; pru-
 dens fortunam omnem decore perferre: pro facultateq; rerũ sem-
 per res pulcherrimas agere ut & ducem bonum præsentiũ uti
 castris ad optime gerendũ bellũ: & bonum item tutorem ex si-
 bi datis pellibus pulcherrimũ conficere calceum: ceterosq; oēs
 identidem artifices arbitramur: Que cum ita sint: miser quidẽ
 nunquam fuerit ipse felix: beatus tamen nõ erit si in Priami ca-
 lamitates inciderit. Nec igit̃ uariũ facileq; mutabilis erit. neq;
 enim ex felicitate facile aut a quibusuis: sed ab ingentibus &
 multis aduersitatibus dimouebit̃: & ex talibus nõ in paruo sed
 in longo quodã perfectiorẽ tempore rursus fuerit felix magnas
 in eo res præclarasq; nactus. Quid igitur obstat eũ felicem di-
 cere qui per uirtutem operatur perfectam & bonis externis satis
 abundat: non quouis in tempore: sed in uita perfecta: an est ad-
 dendum & ita est uicturus: & scdm rationem moriturus. Quip-
 pe cum futurum quidẽ incertum sit nobis: felicitatem autem
 finem & omnino perfectam omni ex parte ponamus. Quod si
 ita sit eos quibus ea quẽ diximus & insunt & inerunt beatos di-
 cemus. Beatos autem homines. Sed de his quidem eo usq; sit de-
 finitum.

PRIMVS

Cap.iii.

Ortunam autem posterorum amicorum omnium nihil conferre longe ab amicitia finibus discedere: & opinioni bus contrarium esse uidetur. Cum uero multa sint ea quæ eueniunt: uariaq; differentias habeant: & alia magis: alia minus conferant. in singula quidem ipsa diuidere prolixum & infinitum esse constat. Sat autem erit fortasse si de his ipsis uniuersaliter si guraq; dicetur. Vt igitur aduersitatum earum que beatis eueniunt: alia pondus aliquod momentumq; habent ad uitam: alia sunt leuiores: sic sese habent ea que circa amicos accidunt omnes. Viuentibus autem an mortuis calamitas accadat multo magis refert q̄ res nefandæ grauesq; agantur: an in tragœdijs recitent. Animaduertenda est igitur differentia hoc etiam modo: immo uero considerandum forsitan est si cuiuspiam boni uel mali particeps fiant defuncti. Videtur igit̄ etiam si quippiam ex his ad ipsos perueniat siue bonum: siue cōtrarium exile quid ac paruū aut simpliciter: aut illis esse si minus tantum ac tale ut neq; beatos eos efficiat qui beati non sunt: neq; beatitudinem auferat a beatis. Videntur igitur tam prosperitates q̄ aduersitates amicorum aliquid defunctis afferre. tale autem ac tantum ut neq; fœlices infœlices: nec aliud quicq̄ huiuscemodi faciat.

TRACTATVS QVARTVS.

Cap.i.

Is determinatis de fœlicitate consideremus utrum laudabile sit: an potius honorabile. Constat enim potentiā non esse: omne laudabile ex eo laudari uidetur quia est affectum aliqua qualitate: & aliquo modo sese habet ad aliquid. Iustū enim & fortem & bonum omnino uirum atq; uirtutem ob opera laudamus & actiones. Robustum etiam idoneumq; adcursum hominem & cæterorum quenq; similiter laudamus quod affectus est aliqua qualitate & ad bonum aliquod studiosumq; refertur.

Laudabile.

LIBER

*Laudes p^{er} rel^{ationem} efficiuntur.
Optimorum nō ēē laudē.*

Eudoxus.

Laus uirtutis est.

Id ita esse patet & ex deorum laudibus: nam cum ad nos referuntur ridiculi sane uidentur. Quod quidem ex eo fit: quia laudes: ut diximus per relationem efficiuntur. Quod si laus talium est: constat optimorum nō esse laudem sed maius aliquod præstabilius uel: quemadmodū & uidetur: nam & deos beatos felicesq; dicimus: & uiros etiam eos qui maxime sunt diuini & rerū bonarum simili modo: nemo namq; felicitatem laudat ut iustitiam: sed ut diuinius quoddam præstabiliusue rem dicit esse beatam. Videtur autem & Eudoxus recte uoluptati primas dedisse partes: id enim uoluptatem inq; que quidem est bonum nō laudari indicare putabat præstabiliore ipsā esse rebus laudabilibus uniuersis: Talem autē deum & summū bonum esse dicebat: ad hec enim cetera uniuersa referri: & enim laus quidē uirtutis est. hac enim ad res honestas agendas idonei fiunt. Cōmendationes autem operum sunt simili modo tam corporis q̄ etiam animæ. Verū hec quidem exacte discutere magis ad eos forsitan pertinet qui laudandi munere funguntur: Nobis autem perspicuū ex his que diximus fuit felicitatem ex his esse que honorabilia sunt & perfecta. Videtur autem & ex eo sic se habere quia principium est. cætera enim gratia eius agimus omnes: principiu uero causamq; bonorū honorabile quoddam & diuinū dicimus esse.

Cap. ii.

Felicitas.

Vim autem felicitas animæ quædā per uirtutem pfectā sit opatio: de uirtute consideremus oportet. hoc enim modo melius fortasse de felicitate etiam contemplabimur. Videat autē & is qui uere ciuilis est circa hanc maxime elaborare. uult enim ipsos ciues bonos efficere legibusq; obtemperantes atq; horum exemplū legū latores: tum Cretensum: tum Lacedæmoniorum habemus: & si qui alii tales fuere. Quod si hæc consideratio ciuilis est facultatis constat inquisitionē hanc perinde ut ab ini

PRIMVS

tio proposuimus ac instituimus fore. De uirtute aut humana cōsiderandum est: bonum enim humanū sc̄licitatemue quarebamus humanā: uirtutem uero humanam diximus non. carn quā corporis est: sed eam quā animā. & sc̄licitatē enim operationē animā dicimus: Quā cum ita sint patet ipsum ciuile aliqua ex parte de anima scire oportere: quēadmodū & eum qui curaturus est oculos totūq; corpus de ipsis scire oportet: & eo magis qd. facultas ciuilis honorabilior est atque prastabilior medicina. Elegantes etiam medici multa plane circa cognitionē corporis tractant & ciuilis igitur ipse de anima contempletur oportet. Horū autē gratia & quoad satis est ad ea que hic quæruntur: nam ulterius exactiusue considerare maius est opus difficiliusue fortasse q̄ ea que proponūtur. Dicuntur autem & in externis sermonibus aliqua de ipsa sufficienter & utendum est ipsis ut partium eius aliā ratione uacare: aliam rationem habere: atq; nihil in præsenti refert distinctæ sint hæc perinde atque corporis partes & omne partibile: an rōne qdē sint due: re uero seiungi nō possint: ut in circumferentia sese habent concavum & conuexum. Partis autem ratione uacantis alia quidem cōmunis est & uegetatiua. loquor autem de ea que causa est ut id quod ipsam habet nutriatur: incrementaq; suscipiat: Talem enim animā potentiam in uniuersis quæ nutriuntur quispiam posuerit & in fetibus: & hanc eandem etiam in perfectis. est enim magis consonum rationi eandem q̄ aliquam aliam ponere. Huius igitur uirtus communis quædam & non humana uidetur: Nam hæc pars & potentia in somniis maxime operatur. Bonus autem & malus minime in somno discernitur. Quapropter inquirunt a miseris sc̄lices in dimidio uitæ nihil differre. Hoc autem recte accidit: somnus enim ocium est animæ: tam studiosæ: quā uitiose: nisi parumper motus proueniant aliqui: atque ita modestorum meliora: quam quorumuis uisa fiant. Sed de his quidem hætenus: & nutriendi potentia cum expers sit humanæ uirtutis

Sc̄litas humana
Cumle t̄ animā scire oportere.

Facultas ciuilis honorabilior medicina.

Concavū et conuexū.
Cōis et uegetatiua.

Somnus ocium animæ.

*quædam animæ
dicitur in uirtute*

LIBER

omittenda est. Videtur autem & alia quædā esse natura animæ uacans ratione aliqua tamen ex parte particeps rationis. Continentis enim & incontinentis rationem: idque animæ quod rationem habet laudare solemus. recte namque & ad optimas res inuitat: in ipsis autem & aliud quid præter rationem inesse constat. quod quidem repugnat resistitque rationi: nam ut dissolute corporis partes si ad dexteram mouere uelis in sinistram feruntur: Sic plane fit & in anima. ad contraria enim incontinentium appetitiones feruntur: Verum in corporibus quidem cernimus ea quæ ad contrariā partem feruntur: In anima uero non cernimus. Fortasse autem non minus & in anima putandum est esse aliquid præter rationem quod huic aduersatur & obstat: Dicere uero quo modo est diuersum nihil refert. Videtur autem & hoc rationis uti diximus particeps esse. patet enim in ipso continente rationi: & in temperante ac forti magis forsitan eidem obtemperat. Omnia enim in illis sunt consona rationi. Pars igitur animæ ratione uacans est duplex: Vegetatiua namque nullo modo rationis est particeps: sed cupiendi uis & omnino appetendi rationis est quodammodo particeps ea ratione qua obedit ipsi atque obtemperat: sic & patris & amicorum & non ut rerum mathematicarum dicimus rationem habere. Hanc autem partem ratione uacantem rationi obtemperare admonitiones & increpationes & cohortationes etiam indicant. quod si oportet hanc quoque partem dicere rationem habere duplex & ea pars erit quæ rationem habet: Et una quidem propria & in seipsa. Altera uero ut is qui obtemperat patri. Diuiditur autem & uirtus hac differentia: Virtutum enim alias intellectuales: alias morales dicimus esse. Liberalitatem autem & temperantiam morales: nam cum de moribus cuiuspiam loquimur non sapientem illum aut sagacem: sed mitem aut temperantem dicimus esse. Laudamus autem & sapientem ob habitum. At habitum eos qui laudabiles sunt uirtutes appellare solemus.

Finis.

Duplex ps. aut. ratione uacans.

*Virtutū alias intellectuales
alias morales esse.*

Laudamus sapientem ob habitum.

*Sapientem quidem
propter habitum
intellectum.*

LIBER SECVVDVS

TRACTATVS PRIMVS.

Cap. i.

Vm autem uirtus sit duplex: intellectiua inquā: atq; moralis. Intellectiua quidem plurimum ex doctrina generationem habet & incrementum. quapropter experientia indiget temporeq;. Moralis autem assuetudine comparatur: unde & nomen habuit tale. Ex quo patet nullam fieri uirtutem morum in nobis natura. Nihil enim eorum quæ sunt natura aliter assuescit: ut lapis: cui quidem natura competit ferri deorsum: nunquam assuescit ferri sursum: neq; si millies ipsum assuefaciendi causa quispiam sursum proiceret. Simili modo nec ignis ferri deorsum: nec aliud quicquam aliter q̄ sibi natura competet assuescet. Neque igitur natura: neque præter naturam uirtutes in nobis efficiuntur: sed idonei quidem ad ipsas suscipiendas sumus natura. Suscipimus autem ipsas atque perficimur per consuetudinem. Præterea eorum quæ in nobis fiunt natura: potentias prius accipimus: deinde reddimus operationes: quod quidem in ipsis sensibus intueri licet: Nō enim ex eo quia uidimus uel audiuius sæpe sensus accepimus: sed contra habentes usi sumus: non usi accepimus: At uirtutes accipimus operati prius: quemadmodum & in artibus: Que namq; postea q̄ didicerimus facere oportet: ea facientes discimus. Aedificatores & enim ædificantes: & citharedi pulsantes cithara fiunt. Pari modo iusta agentes iusti: & modesta modesti: fortiaq; fortes efficiuntur. Testatur hoc & id quod in ciuitatibus fieri solet: Legum namq; latores ipsos ciues assuefacientes bonos efficiunt: atq; ois quidem Legulātoris hec est uoluntas: q̄ uero nō bene id faciūt peccant: atq; hoc ipso Resp. bona a mala differt. insup ex eisdē & per eadem omnis uirtus & ars similiter & fit: & corrumpitur. Ex

Intellectiua uirtus

Moralis

Nihil eorū q̄ sunt nā at assuescit

*quod uidemus
audimus sæpe
sensus accepimus*

eo namque quia pulsant citharam & boni & mali fiunt citharedi:
 Simili ratione & aedificatores & ceteri omnes: nam ex eo quia
 bene aedificant boni: & ex eo quia male mali fiunt aedificatores:
 & fabri: Quod nisi ita sese haberet non esset opus docente: sed
 omnes boni fierent aut mali. Sic igitur & in uirtutibus res sese
 habet: agentes enim ea que sunt in comertiis hominum: alii iu-
 sti: alii iniusti fiunt. agentes etiam ea que sunt in terribilibus re-
 bus timereque assuescentes: aut confidere: alii fortes: alii timidi fi-
 unt: alii temperati ac iucundi: ex eo plane quia hoc in ipsis aut
 hoc modo uersantur: Atque ut breuiter dicam omnes habitus ex
 operationibus similibus fiunt: Quapropter tales quasdam ope-
 rationes reddere oportet. ipsarum namque differentias habitus ipsi
 sequuntur. Non igitur parum sed plurimum: quin potius totum
 refert sic an non sic homines ab adolescentia consuecant.

Cap. ii.

Vm autem presens tractatio non contemplationis sit ut
 ceterarum gratia: non enim ut sciamus quidnam sit uirtus:
 sed ut efficiamur boni consideramus: nam nulla ipsius esset uti-
 litas. De actibus quonam modo sint agendi considerare necesse
 est: hi namque sunt auctores ut tales quidam ipsi habitus fiant: que-
 admodum diximus. Agere igitur ratione recta commune est &
 supponatur: posterius autem de ipso dicetur & quid est ipsa re-
 cta ratio: & quomodo ad ceteras sese habet uirtutes. Illud autem
 antea confiteamur oportet: omnem sermonem qui est de rebus
 agendis figura & non exacte fieri debere: quemadmodum & ab
 initio diximus. rationes inquam ut materia postulat semper esse
 efflagitandas: actioes autem & ea que presunt nullam habent stabilitatem
 quemadmodum neque salubria ipsa. Atque cum talis sit sermo uniuersalis
 multo minus is sermo certitudinis habet qui de singularibus est: nam
 neque sub arte neque sub preceptione ullam cadit: sed oportet ipsos
 agentes ea semper considerare que ad tempus accommodantur: quemadmo-
 dum & in medicina fit & in gubernandi et arte. Verum & si presens

Oes habitus ex operationibus similibus
 fiunt.

Actioes et ea que presunt nullam tem-
 perantur.

ad hoc a tenore
 qd. in fine est utitur

SECVVDVS

sermo talis est uti diximus: enitendum est tamen opem & auxilium ferre. Primum igitur hoc contempleretur oportet: res istiusmodi tales esse: ut a nimio corrumpantur & paucis: ut in uiribus uidemus ac ualitudine fieri: Nam pro rebus obscuris claris indicis utamur oportet: Nimii namque labores paucique uires corrumpunt: similiter potus cibi: tam nimii quam pauci ualitudinem auferunt: Moderati uero faciunt augere & conseruant: Sic igitur & in fortitudine: ac temperantia ceterisque uirtutibus res sese habet: qui namque cuncta fugit atque formidat: neque quicquam subire perferreque patitur is timidus fit: qui nihil omnino timet: sed aggreditur omnia is audax nimirum efficitur. Simili modo qui uoluptate omni potitur: nec excipit ullam intemperantiam: qui cunctas fugit perinde atque agrestes homines insensatus euadit: & enim tam temperantia quam fortitudo: a nimio quidem & paucis corrumpitur: a mediocritate autem conseruatur. At enim non solum ortus & incrementa corruptionesque ex eisdem & ab eisdem efficiuntur: sed & operationes in eisdem etiam erunt: nam & in ceteris quæ sunt manifesta magis res ita sese habere uidetur: ut in uiribus: Vires enim non tam copia cibi quam multorum laborum tolerantia comparantur. & robustus ipse multum sumere cibum & multos labores tolerare maxime potest: sic fit & in uirtutibus ipsis: nam abstinendo a uoluptatibus efficiuntur temperati: & facti iam temperati maxime ab ipsis possumus abstinere. Idem & in fortitudine fit: & enim assuescendo formidolosas res paruipendere subireque ipsas atque perferre fortes euadimus: factique fortes maxime res formidolosas poterimus ferre.

Cap. iiii.

T qui signum habituum sit oportet ea uoluptas quæ ipsis actionibus aduenit: & identidem dolor. qui namque a corporis abstinet uoluptatibus: si hoc ipso gaudet temperans est: si

Pro rebus obscuris claris indicis utamur oportet

Timidus

Audax

Intemperans

Insensatus

Vires non tam copia cibi tolerantia comparantur. & robustus multum sumere cibum

Signum habituum.

moleste fert intemperans. Rursus qui pericula subit & gaudet: aut saltem non dolet fortis: qui uero dolet timidus est. Moralis namque uirtus circa uoluptates doloresque uersatur: ob uoluptatem enim res improbas agimus: ob dolorem uero res post habemus honestas. Quapropter homines ab ipsa statim adolescētia: ut inquit Plato: ita institutos esse oportet: ut iis gaudeant doleantque: quibus dolere gaudereque oportet. Hæc est enim educatio ac eruditio recta. Præterea si uirtutes sunt circa actiones atque affectus: omnem uero affectum & actionem omnem uoluptas sequitur: aut dolor. Virtus ob id ipsum etiā circa uoluptates doloresque uersatur. Indicant id ita esse & pene: quippe cum per ipsos fiant dolores. Sunt enim medicamenta quedā. Medicamenta autem per contraria fiunt: Præterea omnis habitus animi ut & antea diximus: ad eas res & in his suam habet naturam: a quibus deterior: meliorque efficitur. At ob uoluptates dolores uel: prauus habitus fiunt: ex eo sane quia persequuntur homines atque fugiunt aut quas & quos non oportet: aut cum non oportet: aut quemadmodum non oportet: aut quot modis aliis a ratione. talia præscribuntur. Quapropter & sunt qui definientes uirtutes: affectuum ipsas inquirunt esse uacuitates tranquillitates uel quasdam. Sed non recte quia simpliciter dicunt & non addunt ut oportet: & quando oportet: & cetera que adduntur. Virtus ergo talis supponitur esse facultas agendi res optimas circa uoluptates atque dolores: uicium autem contrarium. Fuerit autem nobis de ipsis: & ex his etiā manifestum: nam cum tria sint ob que quispiam expetit: honestum: utile: iucundum & tria illis contraria ob que fugit: turpe: inutile: atque molestum: bonus quidem uir circa hec omnia recte agit: malus autem peccat: & maxime circa uoluptatem. Hæc enim & communis est animalibus: & omnia quæ in expetitionem cadunt comitatur. Quippe cum & honestum: & utile uideatur esse iucundum. Præterea cunctis una cum hominibus ab ipsis in cunabilis est enutrita. Quapropter arduum est hunc affectum insitum uitæ

Educa^o ac eruditio recta.

Medicamenta p^{er} contraria fiunt.

Quedā uirtutis definitio.

Virtus.
Nem.

Arduum affectum insitum uitæ ex-
trudere.

SECVVDVS

extrudere. Iudicamus etiam & actiones ipsas. alii magis: alii minus uoluptate atq; dolore. Idcirco totum ipsum negotium circa hæc esse necesse est: Non enim parum potest ad actus bene aut male gaudere aut dolere. Difficilius est etiã ut Heraclito placet uoluptati repugnare q̃ iræ: At circa difficilius semper et ars fit et uirtus: id enim quod in hoc efficitur bene præstabilius est. Quare propter hoc etiã circa uoluptates doloresq; totum negociũ est, & ipsius uirtutis: & ciuilis etiam facultatis. qui nãq; bene his utitur bonus erit: qui uero male malus. Dictum sit igitur uirtutem circa uoluptates doloresq; uersari: & ex quibus fit: ab iis ipsis augeri: & cum non eodem modo fiunt corrumpi: & circa illa etiam operari ex quibus est orta.

Cap. iiii.

Vbitauerit autem quispiam quonã modo dicimus iusta agentes iustos: & temperata temperatos fieri oportere: nã si iusta tempeperataq; agũt: iam iusti sunt & temperati: perinde atq; si grãmatica musicaue faciunt: grãmatici sunt atq; musici. An nec in artibus res ita se habet? Fieri nanq; potest: ut grãmaticum aliquod quispiam faciat & fortuna & alio admonente. At tunc erit grãmaticus cum & grãmaticum quippiam & grammaticæ faciet: id est secundum eam quæ est in ipso grammaticam artem. Præterea nec simile in artibus & in uirtutibus est: Nam ea que ab artibus fiunt: bonum ipsum in se ipsis habent. Sufficit igitur: si ipsa aliquo modo sese habentia fiãt. At ea quæ a uirtutibus prodeunt non iuste aut temperate aguntur: si sint iusta aut temperata. Sed si & agens sic sese habens agat: primo quidem si sciens: deinde si eligens propter ipsa: tertio si firmo animo ac immutabili agat. Hæc autem ad habitus quidem ceteros habendos non requiruntur præter ipsum scire. Ad uirtutes autem scire quidem parum aut nihil potest. Cetera uero nō parum sed totum possunt. Quæ quidem & ex eo quia persæpe res iuste temperateq; aguntur proueniunt. Res igitur iuste temperateq;

*Difficilius uoluptati repugnare
q̃ iræ.
Virtus eē difficilior*

Nec simile in artib; & in uirtutib;

*Ad uirtutes scire quidē parū
aut n̄ pot.*

LIBER

dicuntur: cum sunt tales quales uir iustus ageret aut temperatus. Iustus aut ac temperatus est non is qui has agit: sed qui sic etiam agit ut iusti temperatique agunt. Recte igitur dicitur iustum fieri agentem iusta: & temperatum etiam temperata. Qui uero hac non agit nunquam euasurus est bonus. Verum plerique hec quidem non agunt. Ad sermones autem confugientes sese philosophari putant: & studiosos hoc fore modo. atque perinde ut aegroti faciunt: qui medicos quidem diligenter audiunt: nihil autem eorum agunt quae precipiuntur ab illis. Ut igitur illis corpus non bene sese habebit si ita curantur: sic nec his animus plane si ita philosophantur.

TRACTATUS SECVNDVS. Cap. i.

Ostendit hec quidnam sit ipsa uirtus consideremus oportet. Cum igitur tria sint quae fiunt in anima: Affectus: Potentia: Habitus. Horum aliquid ipsam uirtutem esse necesse est. Atque affectus quidem uocatur: cupiditatem: iram: metum: fiduciam: inuidiam: gaudium: amicitiam: odium: desiderium: emulationem: misericordiam. ea omnino quae uoluptas comitatur aut dolor. Potentias autem eas quibus ad hos affectus suscipiendos idonei dicimur esse: ut quibus dolere possumus: uel irasci: uel misereri. At habitus eos quibus bene uel male nos ad affectus ipsos habemus: ut ad irascendum si uehementer aut remisse simus dispositi: male habemus. si mediocriter: bene. & ad ceteros affectus simili modo. Virtutes igitur uitiaque non sunt affectus: nam affectibus quidem studiosi uel uiciosi non dicimur: uirtutibus autem & uitiiis dicimur: & ob affectus neque laudamur neque uituperamur: Non enim qui metuit aut irascitur laudatur. neque qui simpliciter: sed qui modo quodam irascitur uituperatur. At ob uirtutes uitiaque laudamur aut uituperamur. Praeterea irascimur quidem & timemus sine electione: uirtutes autem electiones sunt quaedam: aut non sine electione. Insuper affectibus quidem moueri dicimur: uirtutibus autem aut uitiiis non moueri: sed aliquo modo disponi. Propter haec eadem

Tria q. fiunt in ana: Affectus: potentia: habitus.

Affectus.

Potentia.

Habitus.

Virtutes: uitiaque non sunt affectus.

SECVVDVS

neq; potentia sunt: nam neq; boni uel mali dicimur: neq; laudamur aut uituperamur: quia possumus simpliciter affici. Et insuper potentes quidem sumus natura: boni uero non efficimur aut mali natura: quemadmodum antea diximus. Quod si uirtutes neq; affectus sunt neq; potentia: restat ipsas habitus esse. Quid igitur sit ipsa uirtus genere diximus.

Cap. ii.

Portet autem non solum ita dicere uirtutem habitum esse sed etiam qualis nam habitus sit. Dicendum est igitur omnem uirtutem & id ipsum cuius est uirtus bene sese habere facere: & opus ipsius reddere bene. Oculi namque uirtus: & oculum & opus ipsius studiosum facit. quippe cum uideamus uirtute oculi bene. Virtus itidem equi studiosum efficit equum & bonum ad currendum portandumque equitem & expectandum etiam hostem. Quod si id ipsum ita sese habet in omnibus: & uirtus ipsius etiam hominis habitus is erit a quo bonus efficitur homo: & quo bene suum opus ipse reddet efficietque. Quo modo autem id erit & antea quidem diximus: & nunc etiam magis patebit si contemplantur qualis nam sit ipsius uirtutis natura. In omni itaque re continua diuisibilique aliud plus: aliud minus: aliud æquale: uel ex parte ipsius rei: uel respectu nostri accipi potest. Aequale autem medium est quoddam inter exuperationem atque defectum: Atque rei quidem ipsius medium id esse dico: quod æque ab extremorum utroque distat: idque est apud omnes unum & idem. Respectu autem nostri quod neque exuperat neque deficit: idque non est apud omnes unum & idem: ut si decem sint multa: & duo pauca: sex ipsius rei media capiuntur: æque namque excedunt & exceduntur. atque hoc in arithmetica comparatione rationum medium esse constat: at id quod est nostra ex parte medium non eodem sumendum est modo: Non enim sicui decem quidem minas comedere nimium est duas autem parum: sex ei minas ludi magister præcipiat: Est enim & hoc fortasse nimium ei qui accepturus est aut parum. Miloni

potentes sumus nat.

Medi.

LIBER

nanq; parū: Incipienti uero sese exercere nimiū est. Simili modo res sese habet in cursu ac in palestra. Hoc igitur mō quiuus artifex exuperatiōem quidē fugit atq; defectū: medium autē quærit & expetit: nō quidē rei: sed q; ad nos medium dicitur. Qd si oīs scientia suum hoc mō bene conficit opus ad medium ipsum respiciens & in hoc sua redigens opa. unde & dici solet in iis quæ bene sese habent operibus nec auferri quicq; nec addi posse: propterea q; bonū ipsum corrumpunt nimum & parū: mediocritas uero conseruat. Atq; boni artifices ad hoc respiciētes ut diximus operant. Virtus autē omni arte exactior est & præstantior quem admodū & natura. Ipsa pfecto uirtus medii ipsius est coniectatrix. Loquor autē de morū uirtute, hec enim circa affectus actusq; uersatur: in quibus est nimum & parum & medium. fit enim ut magis & minus quispiam & metuat & confidat & cupiat & abhorreat: & irascatur & misereatur: & oīno delectetur ac dolcat: & utroq; mō non bene. Et etiā qn oportet & pro quibus: & ad quos & cuius gratia: & ut oportet. Hoc autē medium est & optimū: qd est ipsius uirtutis. Similiter circa actus nimum est & parū & medium. uirtus autē circa affectus actusq; uersatur: in quibus exuperatio qdem peccatum est & defectus uituperat: mediū autē laudat & recte conficitur: quorū utrunq; uirtutis ipsius est. Virtus igitur mediocritas est quædā: cum sit ipsius medii coniectatrix. Præterea peccare quidem multis modis contingit. malum enim est infiniti ut Pythagorici putant: bonū uero finiti: at recte agere unice. Quapropter & alterū facile: alterū difficile est. Facile qdē nō attingere signū: difficile autē illud attingere. Et ob hoc igit nimum quidē atq; parū uitio ascribuntur: mediocritas uero uirtuti. Vno nanq; modo bonus est: multisq; nefandus. Est igitur uirtus habitus electiuus in mediocritate consistēs ea quæ est ad nos definita rōne: & ut definierit ipse prudēs. Mediocritas autē duorū est uitior: unius per exuperatiōem: alterius per defectū. & ex eo etiā quia illa quidem partim deficiunt: partim.

Virtus est arte exactior

Malū ē infinitū. Bonū finitū.

Virtus.

Mediocritas.

Virtus est habitus electiuus in mediocritate consistēs ea quæ est ad nos definita rōne: & ut definierit ipse prudēs.

SECVNDVS

*omne genus solit
est vici*

exuperant id quod oportet & in affectibus & in actibus. uirtus autem medium ipsum & inuenit & expetit. Quapropter ipsa uirtus essentia quidem & ratione quid est dicente: mediocritas est. at optimi respectu & bene sese habentis extremitas. Non autem omnis actus nec omnis affectus suscipit mediocritatem. sunt enim affectus non nulli qui continuo nomine suo sunt cum prauitate conexi: ut malivolentia: ut imprudentia: ut inuidentia. & actus identidem: ut adulterium: furtum: homicidium. Hec enim uniuersa & talia ita dicuntur: quia ipsa sunt praua: sed non exuperationes ipsorum atque defectus. Circa igitur talia nullum est tempus recte agendi: sed semper delinquitur. Neque fit ut quisque bene uel male taliū quicquam agat qui cum oportet & quando & ut oportet adulterium committendo: sed simpliciter quicquid istorum efficiatur delinquitur. Simile igitur est & circa iniustitiam: timiditatem: & luxuriam mediocritatem ponendam esse censere: & id quod nimium dicitur & parum. hoc enim modo exuperationis & defectus erit utique mediocritas: & exuperationis exuperatio: & defectus item defectus: sed ut temperantia fortitudinis non est exuperatio atque defectus: quia medium ipsum est modo quodam extremum: sic nec illorum est mediocritas nec exuperatio & defectus: sed utcumque agantur semper delinquitur. Omnino namque nec exuperationis: nec defectus est mediocritas: nec mediocritatis exuperatio & defectus.

*Affectus q. continuo nōe suo
st cū prauitate gūmē*

TRACTATVS TERTIVS. Cap. i.

a Tenim id ipsum non solum uniuersaliter dicere: sed ad ipsa singula etiam accomodare oportet. Sermonum enim eorum qui circa actus uersantur uniuersales quidem magis communes: particulares uero magis sunt ueritatem. Actus namque circa singula sunt: quibus sermones rationesque consentaneas esse oportet. Hec igitur ex descriptione sumenda sunt. Circa timores itaque fiducialium mediocritas quidem est fortitudo: at exuperantium. is quidem qui non timet, do exuperat: nomine caret. Sunt autem complura quae nominibus

Actus de singula sunt

Fortitudo

Complura q. nominibus vacant

LIBER

Audax.

Timidus.

Intemperantia. Intemperantia

Deficientes de uoluptates per pauci

Insuperat.

Liberalitas.

Prodigus.

Illiberalis.

Magnificencia.

Sordiditas. Pusillitas.

Magnanimitas. Lentitudo.

Pusillanimitas.

Honoris appetere

Ambitiosus.

Vacans honoris.

uacant. Is aut qui confidendo exuperat audax est. at is qui timen-
do quidem exuperat: confidendo aut deficit timidus. Circa uolu-
ptates atq; dolores non oēs quidem & minus circa dolores medio-
critas quidem est temperantia: exuperatio aut intemperantia. At
deficientes circa uoluptates pauci sunt. Quapropter nec his est
positum nomen: sed insensati uocentur. Circa dandas capiendasq;
pecunias mediocritas quidem est liberalitas: nimium atq; pauper
prodigalitas & illiberalitas. quibus contrario modo exuperant & defici-
unt homines. Prodigus enim in erogando exuperat: in capiendo de-
ficit. At illiberalis atq; auarus in capiendo exuperat: in erogan-
do deficit. Atq; de hisce nunc quidem figura loquimur & in sum-
ma hoc ipso contenti: postea uero exactius de ipsis determinabi-
mus. Sunt & aliae circa pecunias dispositiones: & mediocritas qu-
dem est magnificentia. Differt enim hoc a liberali magnificus:
quod hic circa magna: ille circa parua uersatur. Exuperatio aut rudi-
tas circa decorum atq; sordiditas: & defectus circa decorum pusilli-
tas. Atq; hec differunt ab iis que circa liberalitatem diximus esse
& differentiam posterius explicabimus. Circa honorem & eius op-
positum mediocritas quidem est magnanimitas: exuperatio uero len-
titudinem quaedam: & defectus pusillanimitas dicitur. Ut aut ad magni-
ficentiam sese habere diximus liberalitatem: hoc differentem ab
illa: quod circa parua uersatur: sic sese habet & ad magnanimitatem:
quae quidem circa honorem magnam aliam quaedam dispositio que cir-
ca paruum uersatur. Fit enim ut appetatur honor ut oportet: &
magis quam oportet & minus. Atq; is quidem qui in honore exupe-
rat appetitione ambitiosus uocatur. Is aut qui deficit appetitione
uacans honoris. & medius nomine caret. Dispositiones etiam ipsae
praeter unam noīe carent: Ambitiosi namq; ambitio uocatur. Quo
circa fit ut extremi de medio loco decertent: nos quoq; medium
hunc modo ambitiosum: modo uacantem honoris appetitione uo-
camus: & nunc ipsum ambitiosum: nunc alterum laudamus. Cur
aut id fiat in sequentibus explanabitur: nunc de ceteris eundem

Circa enim dolores
et hanc eandem
que per circa hanc

propter
causa

Amor
hanc
causa

SECVNDVS

seruantes modum dicamus. Est igitur & circa iram mediocritas & nimium atq; parū. Atq; cum fere nominibus carcant: medium mansuetum dicentes: mediocritatem mansuetudinem appellabimus. Extremorū autē is quidem qui exuperat iracundus: & uiciū iracundia uocitur: Is uero qui deficit ira uacans: quidā & defectus iræ uacuitas nuncupet. Sunt & aliæ tres mediocritates: quæ tam& si similitudinem quidam & cōuenientiam inter sese habent: differunt tñ. Oēs enim sunt circa uerborū actuumue cōem usum sed differunt q̄ eaz; una circa uerum quod est in ipsis: cæteræ circa iucundum uersantur: quod quidem partim est in ioco: partim in cæteris congressionibus uniuersis. & de his igitur est dicendū ut magis cernamus in uniuersis mediocritatem q̄dem laudabile esse: extrema uero neq; recta neq; laudabilia: sed uitupabilia esse: atq; horū etiam plerūq; nominibus carēt. Verū enitendum est & his p̄inde atq; cæteris ponere noīa diluciditatis gratia & ut facile sequi possimus. Circa uerū igitur medius quidem uerax qdā: & mediocritas ueritas appelletur. Fictio uero si ad maiora p̄gat arrogantia. & arrogans qui ipsam habet dicatur: Sin ad minora dissimulatio nūcupet: & qui habet ipsam dissimulator. Circa iucundū quod in ioco consistit: medius q̄dem comis & urbanus: & dispositio comitas atq; urbanitas appelletur. Exuperatio autem scurrilitas: & qui ipsam habet scurra: & qui deficit rusticus quidam: & habitus rusticitas nuncupetur. Circa uero reliquū iucundum quod est in uita: is q̄dem qui est ut oportet iucundus amicus dicatur: & mediocritas amicitia: Is autē qui exuperat: si nulli us gratia rei: placidus: sin sui emolumenti causa adulator est appellandus. At is qui deficit & in cunctis est iniucundus cōtentio sus quidā difficilisq; dicatur. Sunt & in affectibus & in iis quæ sunt circa affectus mediocritates: Verecundia nāq; uirtus quidē nō est: laudatur tñ & ipse etiam uerecundus: nam & hic dicitur esse medius & exuperans atq; deficiens. & exuperat q̄dem is qui in uniuersis uerecundatur: qualis est ipse pauidus. qui uero defi-

Mansuetudo.
Iracundus
Ira uacans.

Mediocritate laudabile ē: Ex
trema uitupabilia.

Verax: Sincerus.

Arrogantia: Arrogans.

Dissimulatio: Dissimulator.

Iucundū q̄t in ioco q̄st.

Comis & urbanus q̄t in ioco.

Comitas: & Urbanitas.

Scurrilitas: Scurra.

Rusticus: Rusticitas.

Iucundū q̄t in uita.

Amicus: Amicitia.

Placidus: Adulator.

Contentiosus: Difficilisq;.

Verecundia.

Pauidus

Impudens.

Verecundus. Indignatio.

Invidus. Indignans.
Maliuolus

Vitia.

cit: aut nulla in re verecundatur appellatur impudens. Medius uero dicitur verecundus. Indignatio autem mediocritas est inuidia & maliuolentia. Versantur autem circa dolorem & uoluptatem quæ oriuntur ex iis quæ proximis accidunt. Indignas enim dolet cum aliqui prosperitate fortunæ indigne fruunt: inuidus aut hunc exuperas de oibus dolet: sed maliuolus adeo deficit in dolendo ut gaudeat. Verum de his erit & alio loco tempus dicendi. De iustitia uero postea pertractabimus. Atque cum non dicatur simpliciter distinguemus ipsam: & de utraque dicemus quomodo mediocritas est. Et similiter de rationis uirtutibus. Cap. ii.

Vitæ autem tres sint dispositiones: & duæ quidem sint uitia: quorum altera in exuperatione: altera in defectu consistit. Vna autem uirtus quæ quidē est mediocritas omnes inter se: & si non æque suscipiunt oppositionem. Extrema namque: cum media: tum inter sese contrariae sunt: media uero extremis. nam ut æquale maius quidem est cum comparatur ad minus: minus autem cum comparatur ad maius: Sic & habitus medii respectu quidem defectuum exuperant: respectu autem exuperationum deficiunt: tam in affectibus quam etiam actibus. fortis enim cum ad timidum comparatur audax: cum ad audacem timidus esse uidetur. Pari modo temperans respectu quidem insensati intemperans: respectu autem intemperantis insensatus. Liberalis etiam prodigus si ad illiberalem: illiberalis si cum prodigo conferatur. Quapropter & extremorum uterque medium ipsum a se compellit ad alterum: atque fortem audax quidem timidum: timidus autem audacem appellat. & in cæteris simili modo. Hæc cum hoc modo inter sese opponantur: maior est utique contrarietas extremorum inter sese quam ad medium. longius enim hæc inter sese quam a medio distant: & perinde atque magnū magis a paruo: paruumque a magno quam ab æquali utrumque distat. Extremis insuper nonnullis ad medium similitudo quædam esse uidetur: ut Audaciam ad fortitudinem: & prodigalitati ad liberalitatem. At extremorum inter sese maxima est dissimilitudo: atque ea quæ plurimum inter se distant de-

ita
Ea quæ plurimum inter se distant
definiētes contra dicunt

SECVNDVS

finientes contraria dicunt. Quo sit ut ea que magis distant magis contraria sint. At, uero, medio in quibusdā exuperatio: in quibusdā defectus magis opponitur. Fortitudini namq; nō audacia quæ est exuperatio: sed timiditas quæ est defectus magis opponitur. Temperantiæ uero nō insensibilitas: quæ qdem est defectus: sed intemperantiā quæ est exuperatio magis contraria est. Id autē ob duas accidit causas: Atq; una qdem est ex ipsius rei naturā: nam quia propinquius atq; similis est extremis: alterum medio. ideo nō hoc ipsi sed contrarium oppositū esse magis asserimus: ut cum audaciā quidē similis fortitudini uideat atq; propinquus esse: timiditas autē dissimilis: hanc illi magis oppositam esse censemus. Et enim ea quæ plus a medio distant: eidem contraria magis esse constat. Hæc igitur una est causa: quæ qdē est ex ipsius rei natura. Altera autē in nobis sumit̃ ipsis: Ea namq; medio contraria magis esse uidentur: ad quæ nos ipsi quodā mō natura sumus propensiores. Nos enim ipsi quia magis ad uoluptates sumus procliuēs idcirco facilius ad intemperantiā q̃ ad modestiā inclinamur. Hæc igitur magis contraria dicimus uirtuti: quæ in nobis augentur magis: & propterea intemperantiā quæ est exuperatio magis est contraria temperantiæ. Cap. iiii.

¶ Virtutem igitur moris mediocritatem esse: & quomō: & uirtutis duos mediocritatem esse unius per exuperatiōem alterius per defectū: & talem esse propterea q̃ cōiectrix est eius mediū qd in affectibus est atq; actibus satis iam diximus. Quapropter difficile est studiosum esse. Est enim difficile i unoquoq; medium capere: ut circuli mediū inuenire nō cuiuslibet: sed sciētis est tantū. Pari mō irasci qdem & dare argentū sumptusue facere cuiuslibet est & facile. Sed cui & q̃tum: & quādo: & quomō: & gratia cuius oportet: nō cuiuslibet est neq; facile: quod qdem est ipsum rectū: & est perrarū & laudabile & perpulchrū. Idcirco eum qui mediū ipsum coniectat. primū quidē a magis contrario discedere oportet: & perinde atq; circū monebat.

Virtutē mediocritatē ēē

Difficile ē studiosū ēē: difficile ē i unoquoq; mediū capere.

Extra undam & fumum longe compelle carinam.
 Extremorū enim altero magis: altero minus delinquitur. Cū igitur
 consequi medium summe sit difficile: secunda ut inquitur na-
 uigatione minima malorū sunt capienda: idq; erit hoc maxime
 mō quem diximus. Considerare autē oportet: & ad quā nos su-
 mus propensiores: nam alii ad alia naturā sumus procliuēs. Qd
 quidem ex uoluptate doloreue inde proueniente pcipietur: atq;
 nos ipsos ad contrariū oportet retrahere. Longe nancq; a delin-
 quendo secedentes: ad ipsum tandem medium accedemus: ut so-
 lent ii facere: qui ligna obliqua ad rectitudinē redigunt. In
 uniuersis autē cauendum est maxime a uoluptate. Non enim in-
 corrupti iudicamus de ipsa. Vt ergo Troianorum senes erga He-
 lenam sese habuerunt: sic & nos ad uoluptatem ipsam esse asse-
 ctos: in oībusq; illorū dicere uocē oportet: hoc enim modo remo-
 uentes a nobis ipsam minus peccabimus. Hæc igitur faciētes ut
 in summa dicam maxime medium attingere consequiue poterim-
 us. Id autē ipsum difficile est fortasse: & in singulis maxime. nō
 enim facile determinari potest: quo modo: & quibus: & pro qui-
 bus: & quanto in tpe irascendum est. Et enim nos interdum eos
 qui deficiunt laudamus & mites dicimus esse. Interdū ipsos in-
 fensos appellamus uiriles. Vex qui parum a recto exorbitat: nō
 carpitur siue ad defectum: siue ad exuperationem se flectat. qui
 uero multū: uituperatur. non enim latet egressus. Facile autē nō
 est excipere ratione: quousq; & ad q̄tum a recto quispiam egres-
 sus carpendus est. Neq; enim aliud quicq; sensibilem determi-
 nari facile potest. Talia uero in singulis sunt & iudicium est in
 sensu. Vex illud est manifestū medium habitum in uniuersis
 laudabilem esse. Oportet autē nunc ad exuperationem: nunc
 ad defectum declinare. hoc enim modo facillime mediū ipsum
 & rectum attingemus ac assequemur.

Finis secundi libri.

In uniuersis cauendū est max
 a uoluptate.

Mites: Viriles
 qui parū a recto exorbitat
 non carpitur.

Iudicium ē in sensu.

TERTIVS

TRACTATVS PRIMVS.

Cap. i.

Vm uirtus circa affectus actusq; ueretur: & in iis qui
 dem quæ sua sponte quis agit laudes & uituperatio-
 nes: in iis autem quæ inuitus facit uenia nonnunq; &
 & misericordia locum habeat. Eos forsitan qui de uir-
 tute considerant: de eo quod sua sponte quis faciatq; inuitus de
 terminare necesse est. Vtilis est etiam legū latoribus hæc sane cō-
 sideratio ad præmia poenarq; instituendas. Videtur itaq; ea inui-
 tus facere quispiā quæ uiolentia uel per ignoratiōē facit. Id aut
 est uiolentum cuius principiū est foris. in quod nihil is qui agit
 aut patitur confert ut si uentus aliquo tulerit: aut hoies potesta-
 tem habentes. At ea quæ maiorū metum malorū: aut ob aliquod
 bonū aguntur: ut si tyrannus quempiā aliquid agere turpe iube-
 ret: habens in patrē & parētes & liberos hac lege ut si illud agat:
 illi sint incolumes: si nō agat dispereant: controuersia habere ui-
 dentur utrum hæc inuiti an sponte faciant homines. Tale etiam
 quid accidit & circa iactus eos qui in tempestatibus fiunt: sim-
 pliciter enim nemo suas fortunas eiicit sponte: sed oēs ppter suā
 ceterorūq; salutem eiiciunt modo sint mentis sanæ. Tales igit
 actus mixti quidem sunt: iis aut magis sunt similes quos sponte
 hoies agunt. Expetuntur enim tum cū aguntur: atq; finis actio-
 nis in temporis conditione consistit: Et sponte igitur & inuitum
 unumquēq; dicendum est agere cū agit: agit aut sua sponte. Est
 enim in ipso principiū mouendi partes eas quæ sunt in huiusce
 modi actibus instrumēta. At quorū principium est in ipso: ea agē-
 re: uel nō agere in ipso est sitū. Talia igit sua sponte quisq; agit.
 at simpliciter fortassis inuitus: Nemo nāq; taliū quicq; per se ex-
 peteret unq; In actibus aut huiusmodi nonnunq; hoies & lau-
 dant: cū pro magnis & honestis rebus aliqd turpe ferūt aut mo-
 lestū. si uero cōtrafaciūt: uituperant. Est. n. improbi pro nulla re
 honesta uel mediocri res turpissimas ferre: In quibusdam autem

Inuitus facere.

Violentū.

Actus mixti.

LIBER IT

laus qdem nō fit: sed uenīa locū habet: cum ea q̄ nō agere oportet quispiā egerit ob huiusmodi res que naturā humanā superāt nemoq; perferret. Sunt autē quādam ad quā forsitā non licet quenq; esse compulsū: sed potius oportet summa p̄ssum tormenta mortem obire. Ridicula nāq; uidentur ea quā ad necem matris Alcmeonem Euripidis cōpulerunt. Est autē interdū difficile quale pro quali sit expetendū: & quid p̄ quo sustinendū discernere: Difficilius etiā est postea q̄ cognoueris in sententia permanere. Fit enim plarūq; ut ea qdem que expectantur molestae: ea uero ad quā coguntur turpia sint unde laudant; atq; uituperant; ii qui fuerunt aut nō fuerunt compulsi. Quenā igitur dicēda sunt uiolenta? An ea qdem simpliciter inuitus quipiam agit quoz; externa est causa: & ipse agens nihil oīno cōfert: que uero per se qdem inuitus facit: sed uunc & pro his expetuntur principūq; est in ipso agente ea per se qdem inuitus: nunc autē & pro his sponte agit. Magis autē his similia sunt quā sua sponte quis agit: Actus enim sunt circa ipsa singula: quā quidē sponte facit. Qualia uero pro qualibus expetēda sint: nō facile assignare possumus. quippe cū in ipsis singulis cōplices sint differentiae. Qd si quispiā ideo iucunda uiolēta dixerit esse: quia & extra sunt & compellant oīa erunt eius sententia uiolēta, hoz; enim gratia oēs oīa agunt: atq; qui uiolētia inuitiq; agunt; ii cū dolore: qui ob iucundū: hi cum uoluptate. Est autē ridiculū externa quēpiam: sed nō seipsum qui qdem ab huiusmodi rebus facile capitur: & honestoz; quidem se: turpium autem ea quā afferunt uoluptatem censere causam esse. Id igitur uiolētum est cuius principium est foris: nihil prorsus eo conferente cui uis est illata. Omne autem quod ob ignorance est actum non sponte quidem est actum. Ab inuito tamen id effectum est omne pro quo dolet qui egit: ipsumq; penitentia subit. Qui nanque ob ignorance aliquid egit & non fert moleste se illud egisse: sponte quidem sua non egit quod nesciebat: non tamen erit inuitus. quippe cum non

Difficile quale pro quali & quid pro quo. Difficilius postea q̄ cognoueris in sententia permanere.

Violenta.

Violentū

quod ob igno^{ntiam} ē actū / nō sponte

Ab inuito actū. & nō sponte.

Ebri
frat

TER TIVS

doleat ob id ipsum. Qui igitur ob ignorationem quippiam egit
si ipsum peniteat inuitus fecisse uidetur: si nō peniteat cū is ali-
us sit nō spōte dicatur egisse. Cū enim differat melius est ut pro-
prium habeat nomen: At enim hæc etiam ipsa ob ignorationem
inquā agere & ignorantem agere diuersa sunt: Nam ebrius aut
iratus nō uidetur ob ignorationem agere: sed ob aliquid eorum
quæ dicta sunt: nō scies sed ignorās. Omnis igitur prauus igno-
rat quæ agere oportet & a quibus est abstinendum. Et ob huius-
cemodi errorem iniusti homines maliq; oīno fiunt. Inuitus autē
dicitur quispiam agere non si ignorat id quod cōducit: nō enim
ea ignoratio quæ facta est electione causa est ut aliquid inuitus
quispiam faciat: sed prauitatis. nec etiam ea quæ est uniuersa-
lis. homines enim propter hanc ipsam reprehenduntur: sed ea
quæ est singulorū: in qbus et circa quæ est ipsa actio. in his enim
& cōmiseratio locū habet & uenia: qui nanq; aliquid eorū igno-
rat inuitus agit. Forsitan igitē nō ab re fuerit si quæ & quot sunt
ipsa determinabimus. Quis itaq; quid: & circa quid: uel in quo
agit nōnunq; & quo: ut instrumento. & cuius gratia: ut salutis. &
quomō: ut sensim uel uchemēter. Omnia igitur hæc nemo igno-
rauerit mō nō sit insanus. Patet autē neq; ipsum agentem. Quo
nāq; modo se ignorabit? Ignorauerit autē quispiam id quod agit
Ut dicētes inquit excidisse sibi aut nescisse reticenda esse: quē
admodū Aeschylus ipsa archania Cereris: aut ostēdere uolēs im-
misisse: ut qui telum iecit. Putauerit autem quispiam & filium
hostem esse: ut Merope putauit: & hastam cuspidem habentem
ea uacare & lapidem pumicem esse: & interfecerit quispiam sa-
lutis percussū causa & monstrare uolentes ut faciunt qui ma-
nibus extremis luctantur percusserit. Cum igitur circa hæc om-
nia in quibus est ipse actus sit ignoratio: qui horū aliquid igno-
rauit: is inuitus egisse uidet: & maxime in præcipuis. Hæc autē
ea uidentur esse: in qbus est ipse actus: & id cuius agit grā. Eius
igitur quod ab inuito ob ignorationem talem dicitur esse factū

*Ebrius aut
iratus*

*Cū. n. differat melius ē ut
ipsum habeat nomen.*

*Ob ignorantem agere & ignorantem
agere diuersa sunt*

*Omnis prauus ignorat quæ agere
oportet*

Aeschylus

LIBER

oportet actionem dolorem insuper penitentiamque afferre. Cum autem id inuitus quispiam agat: quod ui & ob ignorantiam agitur. id sua profecto sponte quispiam uidebitur agere quius principium est in ipso agere. sciente singula in quibus est ipse actus. Forsitan enim non recte dicitur ea fieri ab inuitis que per iram aut cupiditatem agunt. Primo namque nulla bellua sponte ager: neque pueri. Deinde utrum nihil eorum sponte agamus que cupiditate uel ira agimus: an honesta quidem sponte: turpia uero inuiti? An ridiculum est cum una sit causa? Absurdum est etiam forsitan ea ab inuitis agi censere que oportet appetere. Oportet autem & irasci pro quibusdam & cupere nonnullas res: ut sanitatem atque disciplinam. Videntur etiam ea quidem que ab inuitis fiunt dolore: ea uero que cupiditate agunt uoluptatem afferre. Præterea quid interest inter ea que per rationem & que per iram peccantur hoc ipso quod ab inuitis agantur. Et enim fugienda quidem sunt ambo: affectus autem rationis expertes non minus humani esse uidentur: & actus ipsius hominis ab ira cupiditateque fiunt. Absurdum est igitur hæc ab inuitis agi censere.

Cap. iiii.

Eterminatis his eo inquam quod sponte: & eo quod inuitus quispiam agit: consequens est: ut de electione dicamus. Ipsa namque uirtuti est familiarissima & magis quam ipsi actus diiudicat mores atque expendit. Electio itaque sponte quidem nostra uidetur fieri: non tamen est idem quod illud quod sponte fit: sed quod fit sponte ad plura sese extendit. est enim cum pueris & animalibus cæteris nobis commune: electio uero non est communis. Et ea que a nobis repente fiunt sponte quidem nostra fieri dicimus: electione uero non dicimus. Qui uero dicunt ipsam esse cupiditatem: uel iram: uel uoluntatem: uel opinionem quandam: non recte dicunt: Et enim electio non est commune homini cum rationis expertibus: at cupiditas est & ira. & incontinens cupiens quidem: non tamen eligens agit. Continens autem contra. eligens quidem at non cupiens agit: & cupiditas quidem

*Opz irasci pro quibusdam &
cupere nonnullas res*

*Actus hominis ab ira cupiditateque
fiunt.*

*Electio 13 sponte fit: non tamen est
quod illud quod sponte fit*

TERTIVS

A Alleluia

aduersatur electioni. cupiditati uero cupiditas nō repugnat. Cupiditas praterea iucundi est & molesti: electio uero neq; molesti neq; iucundi. Ira etiā minus esse uidetur. quippe cū ea que fiunt ira minime per electionē fieri uideantur. At uero neq; uoluntas est: tam & si finitima hec esse apparent. Electio nanq; nō est eorum que fieri nequeunt. Qd si quis eligere dixerit ea amens esse uidetur. Voluntas autē est: ut immortalitatis: & uoluntas quidem est & circa ea que p ipsum q uult nequaq; agerent. Volumus enim histrionem aliquē uincere uel certamen. at eligit talia nemo: sed ea que per seipsum existimat fore posse. Praterea uoluntas qdē magis est ipsius finis: electio autē eorum que ferunt ad finem: ut sani quidē esse uolumus: eligimus autē ea qbus erimus sani. & felices qdem esse uolumus atq; dicimus: eligimus autē nō conuenit dicere: atq; oīno in his uersatur electio que in nostra sunt potestate. Opinio quoq; nō est. opinatio nanq; circa uniuersa uidetur esse: nec minus circa æterna & ea que fieri nequeunt: q̄ circa ea que nostra in potestate sunt collocata: & falso ueroq; diuidit: nō malo bonoq; electio autem hisce magis. Electionem igitur idem esse & opinatiōem omnino nemo forsitan dicit. At nec etiam est idem q opinatio quædam. eligendo nanq; bona uel mala: quales quidem sumus. opinando autem non sumus. Et eligimus qui dem capere aliquid: aut fugere: aut aliquid talium. opinamur autem quidnam sit uel cui conferat uel quo pacto conducatur: sed capere aut fugere nō nimiū opinamur. Et electio quidē laudat ex eo: quia est eius quod oportet magis: uel q̄ est recta. Opinio uero ex eo q̄ est uera. Et eligimus quidē que maxime scimus esse bona: opinamur autē ea que nō nimiū scimus. Vident praterea nō idem hoīes eligere optima atq; etiā opinari: sed quidā opinari qdem melius: ob uicium autē nō ea que oportet eligere. Nihil autē refert si antecedit electionem aut comitet opinio: nō enim id ipsum nunc pscrutamur: sed si idem sit electio q opinatio quædam. Quid igit aut quale quid est electio: cum nihil sit eorum

que sunt fra

Voluntas

Elec.

Opinatio

Opinio

Opinamur ea q̄ nō nimiū scimus

LIBER

*Nō omne qđ sponte agimus ē
eligibile: s; id cūq; g'sulta
anteceſſit.*

De etrus nemo consultat.

Consultatio.

que diximus? Videſ itaq; sponte quidem a nobis fieri: Astamen
nō omne quod sponte agimus est eligibile: sed id cuius consulta
tio antecessit. Electio nanq; cum rōne est atq; mente. Subsignifi
care aut id & nomen uidet: innuens ipsum ex aliis legibile esse.

Cap.iii.

a T est ne de oibus consultatio: & omne quoduis est consul
tabile: an de quibusdā nō est consultatio? Atq; dicendum
est forsitan consultabile non id esse de quo quispiā insipiens uel
mente captus: sed id de quo sane mētis uir cōsultauerit. De ater
nis aut nemo consultat: ut de mundo uel de cōis mensuræ dia
metri laterisq; uacuitate. Sed neq; de iis que consistunt quidē in
motu: sempq; fiunt eodē mō: siue necessitate: siue natura: siue pro
pter aliquā aliam cām: ut de solstitiis atq; exortu: neq; de iis que
alias aliter sese habēt: ut de siccitatibus: hymbribusue. nec itē de
iis que eueniunt a fortuna: ut de thesauri inuentione. sed neq; de
humanis oibus rebus: nam quonā mō Resp. Scytharū optime
gubernaretur Lacedæmoniorū consultat nemo. nihil enim horū
per nosipſos fieri potest. Consultamus aut de iis rebus agendis
quæ in nostra sunt potestate. hæ enim & restant. Causæ nanq; ui
dentur esse: natura: necessitas: fortuna: & mens insuper: ac omne
quod per hoīem efficit. Quisq; aut de iis consultat que agi per
ipsum possunt: Atq; circa exactas quidē scientias & sufficientes
nō est consultatio: ut de litteris. Non enim ambigimus quomō
litteræ scribendæ sint: sed de iis consultamus que sunt quidem a
nobis: nō tamen semper eodem modo: ut de agendis per medici
nam uel pecuniariam artem. & eo magis in gubernandi faculta
te: q̄ in exercēdi arte deliberamus quominus exacta est. & de cæ
teris simili modo: atq; magis etiam in artibus q̄ in ipsis scientiis:
nam circa ipsas magis ambigimus. Consultatio aut in iis uersat
que plærūq; quidē fieri possunt: incerta tñ sunt quonā eueniēt
mō: & in qbus est indeterminatio. Atq; cū magnis de rebus deli
berare uolumus assumimus & alios ad cōsiliū: diffidētes nobis

TER TIVS

ipsis tanq̃ non sufficientibus id discernendum. Consultamus au-
 tem non de finibus: sed de iis que ad fines ipsos perducunt: nec
 enim medicus si sanabit: nec orator si persuadebit: nec Reipubli-
 cæ gubernator si bene recteq; legibus ciuitatem instituet: nec de
 niq; cæterorū quisq; de fine deliberat: sed omnes polito quodam
 fine: quemadmodū & per que fiet ille considerant. atq; si per plu-
 ra posse fieri uideret: per quod illoꝝ facillime optimeq; fiet per-
 quirunt. Sin per unū: quonam modo per illud fiet: & illud item
 per quid efficiet considerant: idq; faciunt donec ad primā pue-
 niant causam. quæ quidem in inuentione est ultimū: qui nanq;
 consultat is querere uidet: dictoq; mō perinde atq; designatio-
 nem lineæ resolvere. non aut oīs perquisitio consultatio est. ma-
 thematicæ nanq; pquisitiones consultationes nō sunt. oīs autem
 consultatio est continuo perquisitio. Idq; quod ultimū est in re-
 solutione primū esse constat in generatione: atq; si consultantes
 in aliquid inciderint. quod quidem fieri nequeat desistunt: ut si
 sit pecuniis opus: has autem habere non possint. Quod si uidea-
 tur fieri posse tūc agere aggrediunt. Ea uero dicimus fieri posse
 que per nos ipsos fieri possunt: nam ea que per amicos fiunt per
 nos ipsos quodam modo fiūt. quippe cum principium sit in no-
 bis: queruntur autem quandoq; quidem instrumenta: quandoq;
 autem usus ipsoꝝ: & in reliquis simili modo. interdum per quod
 interdum quonam modo: aut per quē solet queri. Videt igit ut
 dictum est homo principiu actū esse & de iis esse consiliū que
 agi ab ipso possunt & actus alioꝝ esse gratia. Finis igit non erit
 cōsultabilis sed ea que deducūt ad fines: nec etiam singula: ut si
 panis sit hoc: uel confectū sit ut oportet. hec enim sensus ipsius
 sunt. Qd si semper quispiā consultauerit in infinitū abibit. Con-
 sultabile aut & eligibile idē est. Ipsum tū eligibile definitū iam
 est: quod enim cæteris ex consultatione pretulimus id eligibile
 est. definit enim tūc demū unusquisq; perquirere quonā aget
 modo cum in seipsum principium redigit: & in id suis ipsiis quod

Qui consultat is querere uidet.

*Quod ultimū ē in resolutione primū
ē ē stat in generatione.*

*Que p amicos fiunt p nos ipsos
quodammodo fiunt.*

Consultabilia

Consultabile & eligibile

LIBER

antecedit. hoc est enim quod eligit. Patet hoc ita esse & ex uetustissimis rebus publicis quas imitabatur Homerus. Que namque reges eligerent ea populo renuntiabant. Cum igitur ipsum eligibile sit consultabile appetibile ex iis que in nostra sunt potestate & ipsa electio deliberatiua appetitio rerum erit earum que in nostra sunt potestate: nam simul atque diiudicauimus ex consultatione affectamus deliberatione. Quid est igitur electio figura sit dictum: & circa que uersatur: & eorum esse quibus ad ipsos fines acceditur.

Cap. iiii.

Voluntatem finis quidem ipsius esse iam paulo ante diximus: sed uidetur aliis quidem esse ueri boni aliis apparentis boni: atque sit sententia quidem eorum qui uerum bonum id esse censent quod est affectabile uoluntate: ut id non sit affectabile uoluntate quod is qui non recte expetit uult: nam si sit: erit & continuo bonum: at erat forte malum: sententia autem eorum qui bonum apparens inquirunt esse quod est affectabile uoluntate: ut nihil sit prorsus quod suapte natura sit affectabile uoluntate: sed id quod unicuique uidetur. At aliud alii uidetur & repugnancia forte. Quod si hec non placent dicendum est simpliciter quidem & re uera uere bonum esse affectabile uoluntate. Unicuique uero id quod unicuique uidetur: Studioso igitur id est affectabile uoluntate quod uere est bonum: uitioso uero quicquid contigerit. fitque hoc perinde atque in corporibus ipsis. his enim quorum corpora bene sese habent salubria sunt ea que uere talia sunt. iis autem quorum corpora sunt aegrotant non hec ipsa: sed alia. similiter & amara ac dulcia & calida atque grauia: & cetera id genus. Studiosus enim homo recte singula iudicat & singulis in rebus id ipsi uidetur quod uere est tale: In unoquoque enim habitu sunt propria quedam honesta atque iucunda. atque in singulis plurimum fortasse prestat uir studiosus in dignoscendis iis quae uere talia sunt: propterea quod est ut norma quedam atque mensura ipsorum. Multitudo uero decipitur ob uoluptatem. ipsa namque bonum quidem non est. bonum tamen esse

Multitudo decipi ob uoluptatem.

TER TIUS

apparet. persequuntur igitur ipsam tanq̃ bonū: dolereim aut̃ fu-
giunt tanq̃ malum.

Cap. v.

Ubi igitur finis sit affectabilis uoluntate: Ea uero quibus
itur ad finem cōsultabilia sint atq; eligibilia: fit ut actus
ii qui circa hæc uersant̃ ab electione p̃ficiscantur: nostraq; spon-
te fiant. At operationes uirtutū circa hæc ipsa uersantur. Nostra
igitur in potestate ipsa uirtutes & identidem uitia collocantur.
Quibus enim in rebus nostra in potestate situm est agere: in iis
& non agere. & in quibus non agere: in iis est & agere. Qua-
re si agere bonum quod honestum est in nobis est situm: & non
agere quod est turpe in nobis est collocatum. Et si non agere ma-
lum quod est honestum in nostra est potestate: & agere quod est
turpe in nobis est sitū. Quod si in nobis est situm tam honesta
q̃ turpia agere: & simili modo nō agere. hoc autem erat bonos &
malos esse. In nobis ergo est situm nos probos & improbos esse.
Dicere aut̃ sua sponte neminem prauū nec inuitū quēq̃ beatū
esse: alterum falso est simile: alterū uerū: nam beatus quidem ne-
mo est inuitus. Sponte aut̃ nostra prauitas comparatur: uel ob-
standum est iis quæ modo sunt dicta: & hominem nō esse princi-
pium est dicendum: neq; procreatorem actūum perinde ac liber-
rorum. Quod si hec uera uidentur nec in alia ulla principia no-
stros actus q̃ in ea quæ sunt in nobis reducere possumus: quorū
principia sunt in nobis: ea quoq; in nobis sunt sita: sponteq; a no-
bis fiunt. Hec ita esse testes sunt & priuatim singuli homines &
ipsi legum latores: nam eos quidem qui praua faciunt: si modo
non ui nec ob ignoratiōem eam cuius ipsi non fuerunt causa il-
la agant: castigant ac puniunt: iis autem qui honesta agunt ho-
nores instituunt: ut homines partim hostentur: partim: prohi-
beant. At ad ea agenda quæ nec in nostra sunt potestate: nec no-
stra sponte efficiuntur nemo prorsus hortatur. Quippe cum ua-
num sit persuasum esse cuiuspiam nō calere: aut nō dolere: aut nō
esurire: aut quiduis aliud tale: nam nihilominus hec ipsa patie-

d

Finis affectabilis nobis

LIBER II

Ebrius dupl^a pena afficiendus.

tur. Et enim pro ignoratōe etiā ipsa penas instituunt si quispiā ignorationis esse sibi causa uideretur. Ebrios nāq; duplici pena afficiendos esse putarūt. Principium enim in ipsis est: quippe cū in ipsoꝝ sit potestate ebrietatem uitare: quæ quidem ignoratio- nis est causa. Puniunt etiam eos qui aliquid eorū ignorāt que le- gibus continentur: que qdem scire oportet. nec sunt difficilia co- gnita. Similiter & in aliis quæcunq; per negligentia hoīes igno- rare uidentur. ex eo plane: quia in ipsis est nō ignorare. est enim in ipsoꝝ potestate diligentia adhibere. At fortasse tales sunt qui- dam: ut diligentiam non adhibeant. At ut tales fierent & iniu- sti aut intemperantes ipsi sunt sane causa dissolute uiuentes & res iniustas agentes: & potui & rebus talibus indulgentes. Opa- tiones enim quæ sunt circa singula tales efficiunt. Qd qdem ex iis patet qui cuius ludo uel actui student. p̄suerāt enim in ope- rando. Ignorare igitur ex opatōibus quæ fiunt circa res singulas habitus ipsos emergere nimiū hebetis hoīs est. Præterea metas rōnis egreditur iniurias facientem hoīem aut intemperate agen- tem nolle se iniustū aut intemperatū esse. Qd si quis nō ignorās agit ea ex quibus erit iniustus: is sua sponte erit iniustus. nō tñ si uult cum est iniustus desinet esse talis ac iustus erit. nec enim qui ægrotat si uult erit sanus: & forte sua sponte ægrotat si incō- tinenter uiuebat & præcepta medicorū negligebat. Tunc igitur licebat ipsi nō ægrotare: sed posteaq; ualitudinem prodidit suam non licet: sicut neq; fit ut quisq; resumat lapidem quem proiecit: erat tamen in ipso situm sumere ipsum atq; proiecere. principiū enim erat in ipso: Modo eodem & in iusto & in temperanti lice- bat qdem ab initio talem nō fore. quapropter sua spōte est talis: sed posteaq; talis est factus: nō licet ipsi nō esse talem. Non solū aut animi uitia nostra sponte fiunt: sed corporis etiā interdum a nōnullis identidem comparantur. Quos quidem & increpamus. Eos enim q natura sunt turpes reprehendit p̄fecto nemo: sed eos qui p̄ inertia tales atq; ociū euaserunt: idem & circa imbecilli-

TER-TIVS

tatem euenire constat: & cum quispiam mēbris est captus. nemo
 nanq; exprobrabit cuiq; id ipsum si sit aut natura: aut egritudine
 aut uulnere cecus: sed potius miserebitur. Quod si ebrietate uel
 aliquo alio flagitio captus sit oculis: omnes utiq; carpent ac in-
 crepabunt. Vicia igitur corporis ea qdem quæ in nostra sunt po-
 testate reprehenduntur: ea uero que nō sunt nō increpantur. Hec
 cū ita sint & in cæteris ea uicia que increpantur nostra in p̄tate
 sunt collocata. Sed fortasse quispiā dicet uniuerfos qdem hoīes
 id affectare semp quod bonū apparet: ipsius tamen apparentiæ
 dños ipsos nō esse. Sed qualis tandē unusq; est talem & finem
 ipsi uideri. at si habitus ipsius aliquo mō sibi quisq; est causa: erit
 & apparentiæ ipse sibi quodammō causa. Sin uero nemo est sibi
 ma a agendi causa: sed hec ob ignorationem finis ipsius agit: pu-
 tans per ea se summū bonum consecuturū. affectatioq; finis non
 in nostra est potestate: sed ita natum esse oportet ut habeat qua
 si uisum: quo quidem recte discernet & id expetet quod uere est
 bonum. Atq; is est ingenio bono cui id ipsum bene sese habet na-
 tura: Id enim qd maximū est atq; pulcherrimū: & quod fieri nō
 potest ut ab alio accipiat atq; discat habebit qualem dicimus na-
 turalē aptitudinē & ingenitū acumen. atq; hoc recte natura be-
 neq; ortū esse: ipsa est habilitas p̄fecta ueraq; natura. Si igit̃ hec
 uera sunt: cur magis uirtus sponte nostra q̃ uiciū comparabitur?
 Ambobus. n. similiter tā bono q̃ malo finis ipse natura aut quo-
 uis mō uidetur ac ponit̃: Cætera aut agunt quouis mō: ea ipsa re-
 ferentes ad illū. Siue igitur finis nō natura tale unicuiq; uideat̃:
 sed sit ali quid etiā apud ipsum: siue qdem finis sit naturalis cū
 sua sponte uir studiosus cætera agat: & uirtus sponte competur
 atq; acqratur: uiciū quoq; nō minus comparabit̃ sponte. Est. n.
 similiter & malo facultas in actibus: etiā si nulla sit in fine p̄tās.
 Si igitur ut dicit̃ nostra sponte compantur uirtutes (ipsoꝝ enim
 habitū nos ipsi causæ quodammō sumus: finemq; talem ex co-
 ponimus: q̃a nos tales sumus) uicia quoq; ab hoībus acquirētur

bono n. ex.

LIBER

similes enim subeunt modos. Communiter igitur dictum est de uirtutibus: & genus ipsum figura: mediocritates inquam ipsas esse ac habitus. & a quibus fiunt: & principia esse illa per se agendi: nostrasque in potestate collocatas esse: & nostra fieri sponte: atque ita ut ipsa recta ratio iubet. Verum non similiter nostra sponte actus ac habitus fiunt: Actuum enim a principio usque ad finem domini sumus: ipsa singula cognoscentes. habituum uero principii. Singulorum autem additio non est nota quemadmodum & in aduersa sit ualitudine. sed nostra sponte ideo fiunt: quia nostra erat in potestate sic: aut non sic agere atque uti. At nunc repetentes de singulis dicamus uirtutibus quænam sint & circa quæ uersentur: & quo etiam modo. ex quibus & illud simul emerget quot sunt ipse uirtutes: atque de Fortitudine primum dicamus.

TRACTATUS SECVNDVS.

Cap. i.

Fortitudinem itaque circa metus mediocritatem esse fiducia sue perspicuum iam euasit. Metuimus autem ea que terribilia sunt: atque hec simpliciter dicendo sunt mala. Quapropter & ueteres metum definientes: expectationem inquit esse mali. Metuimus igitur omnia mala: ut infamiam: paupertatem: morbos: inimicitias: mortem. At non circa hec omnia uir fortis esse uidetur. Sunt enim nonnulla mala: que quidem metuere oportet & honestum est: & non metuere turpe. Infamiam namque qui timet: est probus & uerecundus: qui non timet impudens. Fortis tamen translatione dicitur a quibusdam: quippe cum aliquid simile uideatur habere. Est enim & ipse fortis interritus quidam: paupertatem autem metuere forsitan non oportet: nec morbum: nec omnino quicquam cogere: que nec a uicio: nec a nobis ipsis pueniunt. Nec tamen is est fortis: qui hec non metuit: sed hunc etiam fortem similitudine quadam uocamus. Nonnulli enim homines in bellicis quidem periculis meticolosi sunt: liberales autem sunt & ad erogandas pecunias

Fortitudo.

*Metus expectatio mali.
Mala.*

TER TIVS

animosæ se habent. At neq; si quis pro filiorum atq; uxoris pudicitia timeret: aut inuidiâ metuit: aut aliquid tale timidus est. Neq; etiam fortis si cum est uerberibus cedendus confidit. Circa que igitur terribilia uir fortis uersat? An circa ea quæ sunt maxima? Et enim nemo tolerantior est malorum homine forti. Mors autem maxime omnium est terribile: est enim ultimû uitæ: & nihil post homini mortuo aut bonum aut malum esse uidet. At enim neq; circa omne genus mortis uir fortis est & habetur. Non enim circa mortem eam quæ fit in mari: aut euenit morbis. Circa quam ergo mortem uir fortis erit? an circa eam quæ est pulcherrima? Talis autem est ea quæ fit in bello. In maximo namq; fit & pulcherrimo certe periculo. Eodem accedunt & ipsi honores: qui tum a ciuitatibus: tum a regibus sunt instituti. Is igitur homo fortis proprie dicitur qui circa honestâ mortem & ea omnia quæ repente eueniunt atq; asserunt ipsam interritus est. Homini uero sunt ea quæ in bello contingunt. quin etiam & in mari & in ipsis morbis uir fortis timore uacat: non tamen ira ut pautæ. Fortes enim & de salute sua desperant & genus tale mortis moleste ferunt. Illi uero spe propter experientiam sunt freti. Simul autem & uiriliter fortiterq; agunt in quibus uires habent locû: aut honestum est mori: quorum neutrum est in tali genere mortis.

Cap. ii.

On est idem uniueris terribile. Et dicimus etiam aliquid esse quod facultatem superat hominis. Id igitur unicuique terribile est homini sanæ mentis: at ea quæ metas facultatis non egrediuntur humanæ: magnitudine differunt & intentione remissioneq;. Similiter autem & ea in quibus confidimus. Fortis itaq; impavidus est ut homo: atq; timebit quidem & huiusmodi res formidolosæ. Vex ut oportet & ut dictat ratio tolerabit honestatis causa. hec enim ipsius uirtutis est finis. Fit autem ut hec & magis & minus timeant homines: & etiam ut ea que non terribilia sunt ut terribilia metuant. Atq; delinquitur cum metuât aut ea

d 3

Mors max^e omⁿ e^t terribile.

Pulcherrima mors.

Honestas uirtutis finis.

LIBER IT

Fortis homo.

Op^{us} finis.

Singula suo fine definiuntur.

Insanus ut stupidus.

Celre.

Audax.

Timidus

Meticulosus.

Confidere

Audaces precipites

Fortes.

Fortitudo

que non oportet metuere: aut non quemadmodum oportet: aut non quando oportet: aut aliquid tale. Similiter peccatur & circa ea in quibus confidimus. Qui igitur & ea que oportet: & gratia cuius oportet: & ut oportet: & quando oportet fert & metuit & identidem confidit: is homo est fortis. Fortis enim per habitum: & ut ipsa ratio iubet tam patitur quam etiam agit. Finis autem operationis omnis is est qui accomodatur habitui: & uiro etiam forti: honestum est ipsa fortitudo. Talis igitur & ipsius est finis. Singula namque suo fine definiuntur. Fortis igitur honestatis causa. subit & agit ea que ad ipsam fortitudinem pertinent. Exuperantium autem is quidem qui in non metuendo exuperat noie caret. Atque dictum est antea nominibus complura uacare. At uocari potest insanus quidam uel stupidus si nihil omnino neque motus terre neque fluctus: ut de celis dicitur metuat: sed is qui circa res formidolosas exuperat confidendo: audax est. Videtur autem ipse audax & arrogans esse & fortitudinis simulator. Qualis igitur est fortis circa res ipsas formidolosas: talis & ipse uideri uult: itaque imitatur illum in quibus potest. Quapropter & complures ipsos audaces sunt simul & timidi. in his enim auderes res formidolosae non sustinet. Is autem qui metuendo exuperat timidus est: nam timet ea que non oportet: & ut non oportet: & omnia talia ipsum sequuntur. Deficit autem & in confidendo: sed in doloribus exuperans magis est manifestus. Meticulosus igitur male sese habet circa spem. quippe cum uniuersa metuat. Fortis uero contra sese habet. confidere namque bene sperantis hominis est. Circa igitur hec uersatur & audax et meticolus & fortis: sed diuerso modo sese habent ad ipsa: illi namque exuperant & deficiunt: At hic mediocriter sese habet & ut oportet: & audaces quidem precipites sunt ante ipsa pericula & uolunt ea: sed cum in ipsis sunt tergiuersantur. Fortes autem in ipsis quidem operibus feruidi sunt: antea uero quieti. Ut igitur dictum est fortitudo mediocritas est circa ea quibus confidimus & ea que terribilia sunt in iis que diximus: & eligit atque fert ipsa: quia est honestum.

TERTIVS

stum: & quia est turpe nō subire atq; perferre. Mortem autē sibi consciscere ob fugiendam paupertatem: aut amorem: aut molestum aliquid nō fortis est hominis: sed potius timidi. Est enim mollicie laboriosa fugere. Atq; nō q̃a res est honesta appetit mortem: sed quia malum fugit. Fortitudo igit̃ tale aliquid est.

Mortē sibi consciscere

Est mollicie laboriosa fugere

Cap. iiii.

Icuntur & aliæ fortitudines quinq; modis. Atq; prima est ipsa ciuilis. Maxime autē similis est: ciues enim ob incrementationes quæ sunt ex legibus & probra honoresue pericula subeunt: & propterea fortissimi q̃dem uidētur esse. Apud quos timidi quidem infames sunt: fortes autē afficiuntur honore. Tales & Homerus affert: ut Diomedem ac Hectorē. Dicit enim Hector: Nam me Pulydamas ante omnis ipse reprehēdet. Et Diomedes: Inter enim dicet Troianos optimus Hector. Tydides metuens puppes cōfugit ad altas. Hæc autē ex eo maxime similis est ei de qua supra diximus: quia fit ob uirtutē. Ob pudorem enim & ap petitionē honestæ rei: honoris inq; & ob fugiendā reprehensionē quæ quidem est turpis. In eodē posuerit quispiā & eos qui compellunt a magistratibus: ueq; deteriores eo sunt: q̃ nō ob pudorē sed ob metū id faciunt: & fugiunt nō rem turpem sed molestam. Cogunt enim ii qui potestatem habent: ut Hector:

Fortitudo ciuilis

Quem procul a pugna trepidantem forte uidebo:

Is canibus fiet: fiet quoq; uulturis esca.

Idem faciunt & qui imperant: & si recedunt uerberibus afficiūt & qui ante fossas & hmōi loca cōstruunt aciem: omnes enim cogunt: at nō necessitate sed quia res est honesta fortem esse oportet. Videtur etiam & ipsa singularium regū peritia fortitudo esse. Quapropter & Socrates fortitudinem sciētiam esse putauit. Tales autem alii quidem in aliis sunt: In rebus autē bellicis milites. Sunt enim in bello complures res uanæ: quæ quidem maxime ipsis sunt notæ. Atq; ideo fortes uidentur: q̃a quales sunt illæ alii nesciunt: deinde & aduersarios offendere & leipsos tueri maxi-

Singularium regū peritia fortitudo

LIBER

me experientia possunt: & cuitare hostis conatus: & illum percu-
tere: cum armis uti possint & talia habeat ut & ad faciendū sint
& nō patiendum aptissimi. Quibus efficitur ut ipsi tanq̄ aduer-
sus inermes armati: & tanq̄ aduersus rudes ludi magistri decertēt.
Et enim in huiusmodi certaminibus non ii sunt pugnacissimi
qui fortissimi sunt: sed ii qui vires amplissimas habēt & optime
se se hnt corporibus. At uero milites tunc timidi fiūt cū excrescit
periculū: & inferiores sunt copiis ac apparatu. primi nāq; fugam
arripiunt: Urbana uero copiae manēt atq; intereunt. quod qdem
& in Hermæo accidit: Hæ nāq; turpe fugere & mortē tali saluti
præferēdā esse cēsent: illi uero ut superiores ab initio se se obiectāt
periculis. Re aut̄ intellecta fugā arripiunt mortē magis q̄ dede-
cus formidātes: sed uir fortis nō est talis. At qui iram etiā ad for-
titudinem referunt. fortes enim & ii uidentur qui ob irā ferunt
perinde atq; feræ in eos qui ipsos uulnere affecerunt: quia & for-
tes concitātur ira. Est enim ira res impetuossissima ad aggredien-
da pericula. Quapropter Homerus dixit: Viros iniecit ira & ani-
mū ira cōcitauit. & acuta per nares uis: & efferuuit sanguis. Hec
enim uniuersa iræ concitationem impetūue significare uidentur
Fortes igitur ob honestatem agunt & ipsa ira subministrat: feræ
aut̄ ob dolorem: quia nanq; uulnus acceperunt: uel quia timent:
nam si suis in lustris sint nō inuadunt. Non igit̄ sunt fortes pro-
pterea q; a dolore concitata ac ira ad periculū irruunt: nihil pro-
uidentes malorū: nam hōc modo & ipsi asini cum esuriunt fortes
essent: nō enim a pabulo uerberibus dimouētur. Adulteri quoq;
propter libidinem multa audent. Non igitur fortes sunt quæ ob
dolorem ac iram ad pericula compelluntur. Maxime aut̄ natura
lis ea esse uidetur quæ est ob iram: & esse fortitudo electiōe sum-
pta sineq; Et ipsi etiam homines cum irascuntur dolent: cum ul-
ciscuntur capiunt uoluptatē. Qui aut̄ propter hæc agūt pugna-
ces qdem sunt: at non fortes. Non enim ob honestatem agūt: nec
ut ratio precipit: sed ob ipsum affectum. Aliqua tamen ex par-

Fortes qui ob irā ferunt.

Adulteri pp libidinem multa audent.

Pugnaces nō fortes.

TERTIVS

te sunt similes fortibus. Nec etiam ii qui sunt spe freti sunt fortes: nam ex eo quia sæpe multosq; uicerūt fiduciam in periculis habent. sunt autem similes fortibus: quia utriq; confidunt. sed fortes quidem ob eas res quas paulo antea diximus. Illi uero quia se superiores esse putant: & nihil uicissim suscepturos mali: tale & ipsi ebrii faciunt. Sperant enim oīa sibi prospere euenire. Cū uero nō eueniunt ipsis talia: fugam arripiunt. At uiri fortis erat res eas quæ sunt hominibus & uidentur formidolose ferre: quia honestum est ferre: & turpe nō ferre. Quāobrem & magis fortis esse uidetur subitis potius in terroribus interritū esse ac line tur batione q̄ in pūsis. Est enim ab habitu magis aut minus ex ap paratu: nam antea uisa cogitatiōe & rōne quispiam eliget. At ea quæ repente eueniunt habitu: fortes etiā esse uidentur & q̄ igno rant. & sunt nō longe ab iis qui spe freti confidunt. deteriores au tem sunt: quantū dignitatis nihil habēt: illi autem habent. Qua propter & aliquo tempore manent. Hi uero decepti si cognoue rint uel suspicati fuerint aliud esse q̄ putabant fugiūt. Quod qui dem Argiuis contigit cum in Lacedæmonios tanq̄ in Sicyonios incidissent. Dictū est igitur quales nā sint ipsi fortes: & ii quoq; qui fortes esse uidentur.

Cap. iiii.

Ed quanquā circa fiducias metusue fortitudo uersatur: ta men non simili modo circa utrunq; sed magis circa res formidolosas cernitur. Qui nanq; non turbatur in hisce: atq; se habet circa has ut oportet: magis est fortis q̄ is qui circa eas in quibus confiditur se habet ut oportet. Fortes igitur ex eo dicun tur: quia res ut dictum est inferentes dolores tolerāt. Idcirco for titudo dolores affert & nō iniuria laudatur. Difficilius enim est dolores ferre q̄ a uoluptatibus abstinere. Enimvero fortitudinis finis iucundus est: uerū ab euenientibus doloribus obfuscat: ut & in certaminibus fieri solet: nā pugilibus finis quidem ipse iu cundus est gratia cuius certant: coronæ inquā atq; honores: sed

Ebrii

*Futuro ē res formidolosas
magis cerni.*

*Difficilius dolores ferre q̄
uoluptatib; abstinere.*

LIBER

cedi molestū est: cum sint e carne: doloresq; affert & omnis omni
no labor. Atq; quia hæc sunt multa: ideo id gratia cuius certant:
cum sit res parua nihil iucundi uidetur habere. Qd si tale & cir
ca fortitudinē est: mors quidem atq; uulnera forti uiro molesta
erunt atq; inuito. Feret tamen quod honestū est ea ferre: uel tur
pe non ferre. Atq; quo magis omne uirtute pollet & fœlicior est:
eo magis ob mortē sane dolebit. Vir enim talis maxime dignus
est uita: maximiq; bonis priuatur id ipsum sciens: quod quidem
dolorem affert. Verū nihilominus est fortis: & eo magis fortasse:
q; honestatem quæ est in bello his anteponit. Nec fit ut omni
bus in uirtutibus cum uoluptate operemur: nisi quoad attingit
finis. Nihil autē fortasse uetat nō eos qui tales sunt præstantissi
mos milites esse: sed eos qui minus qdem sunt fortes: nullū autē
aliud bonum habent. Hi nanq; parati sunt sese periculis obiecta
re: uitamq; pro paruo eiolumento produnt. De fortitudine igit
hactenus dixisse sufficiat. Quid autē est ex iis quæ diximus non
est difficile comprehendere ac assignare figura.

TRACTATVS TERTIVS.

Cap. i.

Ost hanc de temperantia dicamus: Hæ nanque uirtutes
partium earum esse uidentur quæ sunt rationis expertes.
Atque temperantiam circa uoluptates mediocritatem esse iam
antea diximus: Minus enim & non similiter circa dolores uersa
tur. In eisdem autem & intemperantia est. Sed nunc circa quas
est uoluptates determinemus oportet. Diuidantur igitur ani
mæ atque corporis uoluptates: ut honoris cupiditas & auiditas
disciplinæ: Nam tam ambitiosus q auidus disciplinæ eo gau
det cuius est auidus. & corpus nihil sed mens potius patitur. At
que ii qui uoluptatibus huiuscemodi alliciuntur: nec temperan
tes: nec intemperantes dicuntur. Pari modo neq; qui circa ceteras
uoluptates quæ nō attribuuntur corpori occupantur. Eos enim

Temperantia

Anime uoluptates

TERTIVS

qui fabulis & narrationibus delectantur & circa talia dies cōsumunt uerbosus qdem atq; deliros: intemperantes aut nō cōsumimus appellare. nec eos etiā qui pecuniā uel amicoꝝ causa dolēt. Tempantia igitur nō circa aīā: sed circa corporis uoluptates uersatur: nō tamen & circa has ipsas omnis: qui nanq; rebus iis gaudent quæ uisu percipiunt: ut coloribus: figuris: pictura: nec temperantes nec intemperantes dicuntur. Et si uidentur & his hoīes & ut oportet & magis q̄ oportet & minus etiam gaudere. Simili modo neq; qui rebus iis gaudent quæ auditu percipiuntur. nemo enim aut eos qui cantu uel histriōis gaudent uoce plus q̄ oportet intemperantes: aut eos qui ut oportet eisdē gaudent: temperantes appellat. nec etiā ii qui circa odores gaudent: nisi per accidēs. Non enim eos qui malorū aut rosarū aut uaporum: sed eos potius qui unguentorū aut epularū odoribus delectantur intemperantes dicimus esse. His enim intemperantes ex eo gaudent: quia per hos ipsos rerum earū quas cupiūt recordatio fit. Videre etiā licet & ceteros cum esuriunt epulāz gaudentes odore. At his delectari intemperantis est: quippe cū eius hæc obiciant cupiditati. Atqui neq; cetera animalia uoluptatem nisi per accidēs per hosce capiunt sensus. Neq; enim odore leporū: sed esu gaudent canes. odor aut sensum fecit. neq; uoce bouis leo: sed esu. Per uocem aut sensus illum esse propinquū: atq; hoc ipso gaudet. Pari modo neq; si uidit aut inuenit ceruū aut feram captam: hoc ipso gaudet: sed quia cibum habebit. Circa uoluptates igitur tales temperantia intemperantiāq; uersatur: quæ quidem & ceteris animalibus sunt cōmunes. Quo circa seruiles & ferinæ uidentur. Hæ aut sunt quæ tactu gustuq; suscipiuntur. At enim & gustu par intemperantes uel minime uti uidentur. Gustus enim officium saporum iudicium est. Quod qdem ii faciunt qui uina probant & epulas cōdiunt. nō nimiū aut hisce gaudent intemperantes: sed uoluptates: quæ fit oīs per tactum & in esculētis ac poculentis: & in iisce que ueneria nūcupant. Quapropter & quidā uoluptatibus

qui fabulis & narrationibus delectantur.

Gustus.

Philoxenus Eryxius

Liberalissime uoluptates

11. animalis cupiditas naturalis est.

Ex ore de ventre.

*Circa p. opus uoluptatis cupiditates
cōpūtes multis modis delinquant.*

Ex ore de ventre.

LIBER T

deditus epulaz: Philoxenus inquā Eryxius precatus est: ut longius sibi guttur q̄ gruis fieret: propterea q̄ tactu delectabat. Sen suum igitur maxime cōis est is circa quem intemperantiā uersatur: atq; p̄pterea iure uituperanda est q̄ hoibus nō ratione qua hoies sunt accidit: sed aīalia. Talibus igitur gaudere maximeq; talia consecrari ferinū est. Et enim liberalissime uolūptates quæ per tactū pueniunt excepræ sunt: ut eæ quæ in ludis ac certaminibus per fricationē caloremq; fiunt. nō enim intemperantis actus circa uniuersum est corpus: sed circa quasdā corpis partis.

Cap. ii.

Vpeditatum aliæ cōmunes sunt: aliæ propriæ atq; adiunctæ: alimenti nanq; cupiditas naturalis est: oēs enim cū indigent nutrimento siccum aut humidū alimentū: & nōnunq; utrunq; cupiūt: cubile etiam cupit ut inquit Homerus: iuuenis atq; uigens: Non aut oēs tale uel tale uel eadem cupiunt. quæcirca nostrum id ipsum esse uidetur: habet tamen & aliquid naturalis: oēs enim alia delectant: & quædam quibusdā magis q̄ alia quæcunq; sunt uoluptati. Hæc cum ita sint: in naturalibus quidē cupiditatibus pauci peccant & ad unū ad ipsum inq; plus. Cum enim quispiam quicquid comedit aut bibit donec impleatur superfluo: sit tum rei naturalis exuperatio multitudine. Ipsa nanq; naturalis cupiditas indigentia est repletio. Quapropter hi furentes circa uentrem dicuntur: quia ultra q̄ oportet ipsum implent atq; farciunt. Tales aut ii fiunt qui mancipiis sunt p̄similes. Ab circa pprias cupiditates complures homines multisq; modis delinquant: nam cū talium amatores ex eo dicantur: q̄a uel gaudent quibus nō oportet: uel magis q̄ oportet: ut ipsi multi: uel non ut oportet in uniueris intēperantes excedunt. Gaudent enim quibusdā quibus nō oportet gaudere: quippe cū sint odio digna: Et quis talibus quibusdā oportet gaudere: magis illis gaudent q̄ oportet: & q̄ ut ipsa gaudet multitudo. Eam igit exuperatōnem quæ est circa uoluptates intemperantiā esse & uituperabilē con-

TER TIVS

stat. Circa uero dolores nō ut in fortitudine: sic in ipsa temperan-
tia fit: ut tēperans qdem dicatur qspia ferendo dolores: intēperās
aut nō ferendo. Sed intpans qdem ex eo dicitur: quia dolet ma-
gis q̄ oportet cū uoluptate non potitur: atq; ipsum dolorē affert
ei ipsa uoluptas. Temperans aut ex eo: quia absentia rerum earū
quæ efficiunt uoluptatem nō dolet. Intemperans igit̄ ea oīa que
afferunt uoluptatem: uel ea que maxime concupiscit: & a cupidi-
tate adeo ducit̄: ut illa cæteris oībus anteponat. Quapropter &
nō adipiscēs & cupiens dolet. cupiditas enim est cum dolore. Ab
surdo aut̄ est p̄simile ob uoluptatem dolere. Atqui deficientes in
uoluptatibus & minus gaudentes homines q̄ oportet: nō nimiū
fiunt. Non est enim insensibilitas talis humana. Et enim aīalia
cætera cibos discernunt: & quibusdā quidem gaudent: a quibus-
dam uero abhorrent. Qd̄ si quis sit cui nullus prorsus est uolu-
ptati: nec ullus ab alio differt: is longe ab hoīe distat. Nomen au-
tem nō habuit talis: quia non facile fit. Vir aut̄ temperans in his
mediocriter sese habet. Nec enim iis gaudet quib; s̄ intēperās
maxime delectatur: sed potius moleste fert. nec iis oīno q̄bus de-
lectari nō decet: nec uehemēter ullis rebus huiuscemodi delecta-
tur: neq; si absint dolet neq; cupit: nisi mediocriter semp: nec ma-
gis q̄ oportet: nec quando nō oportet ulla res oīno talis ipsum de-
lectat. mediocriter aut̄ & ut oportet eas res appetit quæ uolupta-
te qdem afficiunt. ad sanitatem aut̄ & bonam corporis habitudi-
nem conferunt: & res cæteras uoluptatis effectrices identidem:
si nec impedimēto sint dictis habitibus corporis: nec honestatis
cancellos: nec facultatum metas egrediantur: nam qui ita se ha-
bet: magis q̄ dignum est eiusmodi uoluptates amare uidetur. At
temperans nō est talis: sed ita sese habet ut ipsa ratio recta præ-

Cap. iiii.

scribit.

Ostra aut̄ sponte magis intemperantia q̄ timiditas com-
paratur. Hec enim ob uoluptatem: timiditas fit ob dolo-
rem: quorū alterū expetimus: alterū fugimus. Et dolor qdē distra-

Cupiditas ē cū dolore.

*Cui nullus prorsus ē uoluptas
is longe ab hoīe distat.*

Temperans.

Dolor diffundit & corrumpit nam

*Ad res afflicti uoluptas facilius
est assuescere*

Pueri cupidi uidentur.

*puer sub pedagogo preceptis uiuere
oportet.*

uir temperans.

hit atq; corrumpit naturā eius qui habet ipsum. uoluptas autē nil tale facit. Magis igitur intemperantia nostra sponte quam timidas acquiritur. quapropter & reprehensione magis est digna: nam ad res afflicti uoluptate facilius est assuescere. Sunt enim complures tales in uita. Et assuetudo fit sine periculo. in rebus autē formidolosis contra. Videbitur etiam timidas non perinde atq; singula sponte agendi principio subiici. hæc enim dolore uacat: sed illa adeo dolore distrahit: ut & arma pericere: & cætera contra decus agere compellant. Quapropter & uiolenta esse uidentur: at intemperantia fit contra: singula namq; sponte agendi principio magis subiiciunt: quippe cum intemperans ea percipiat atq; affectet. Totum autē minus: nemo enim cupit intemperans esse. Nomen autē intemperantiae: & ad puerilia delicta transferimus. habet enim similitudinem quidam. Vtrum autē ab utro dicatur nihil ad præsentem refert sermone: constat tamen a priore posterius dici: atq; non absurde uidetur esse translatum. est enim castigandum & temperandum id omne quod turpia concupiscit & incrementum suscipit magnū atq; luxuriat. Tale autē est ipsa cupiditas maxime atq; puer: nam & pueri cupiditate uiuunt: & in his ipsis maxime uiget appetitio rerum earumque uoluptate afficiunt. Si igitur non obtemperet neq; subiici patitur nimium effere. Est. n. uolupratum appetitio infatiabilis & undique adest imprudens: & ipse cupiditatis actus id quod eiusdem generis est auget. Quod si magnæ sint uehementesq; cupiditates rationem quoque extrudunt atq; eiiciunt. Quāobrem mediocres sint ipsæ & paucæ & rationi non aduersentur oportet: atq; id quod est tale: obediens & temperatum castigatumque uocamus. Sed ut uiuere puer sub pedagogi præceptis oportet: sic & cupiendi uis cupere debet. perinde atq; ratio iubet. Idcirco temperantis cupiditatem concordem esse cum ratione oportet: nam utriusque propositum est honestas. Atq; uir temperans ea cupit que cupere oportet: & ut oportet: & quā oportet. Hoc autē modo & ipsa ratio dicitur. Hec igitur sunt de temperantia dicta.

Finis tertii libri.

QVARTVS

TRACTATVS PRIMVS.

Cap. i.

Einiceps de liberalitate dicamus. Videtur itaq; medio-
critas circa pecunias esse: nō enī bellicis in rebus ipse
uir liberalis: nec in quibus laudatur uir temperans:
nec etiam in iudiciis sed in dandis capiendisue & magis in dan-
dis pecuniis laudatur. Atq; pecunias ea dicimus uniuersa: quæ
æstimatio mensuratur nummo. Est aut̃ & circa pecunias exupe-
ratio quidem prodigalitas. defectus aut̃ illiberalitas. & illiberali-
tatem quidem ac auaritiā iis semper accomodamus: qui magis q̃
oportet pecuniis student. Prodigalitatē uero necessitates nōnunq̃
efferrimus: nā eos hoīes qui sunt incontinētes & ob intemperan-
tiam pecunias profligāt prodigos uocitamus. Quapropter tales
hoīes sunt flagitiosissimi. multa nanq; uitia simul habent. At nō
proprie tali noīe nuncupantur. est enim prodigus qui malū unū
aliquod habet: corrumpit in quā patrimoniū. Prodigus enim est
qui ob seipsum p̃ditur. Videtur aut̃ & patrimoniū dissipatio in-
teritus quidā ipsius esse: p̃pterea q̃ patrimonio ac facultatibus
uiuitur. Hoc igitur mō prodigalitātē accipimus. Rebus aut̃ his
quæ est aliquis usus & bene uti & male etiam possumus. At di-
uitiæ res sunt tales. Is aut̃ optime se quis utitur qui eam uirtutē
habet quæ ad rem illam accomodatur. Et diuitiis igitur optime
is utetur qui uirtutem eam habet quæ ad pecunias attinet. Hic
aut̃ est ipse uir liberalis. Atqui sumptus q̃dem datioq; pecuniarū
est usus earū. acceptio uero conseruatioq; possessio potius esse ui-
detur. Quo circa uiri liberalis est potius dare quibus oportet q̃
capere unde oportet: & non capere unde nō oportet. est enim ipsi
us uirtutis beneficia potius conferre q̃ suscipere: & honesta potius
agere q̃ nō agere turpia. Nō est aut̃ obscurū cum das quidem se-
qui ut beneficia conferas honestaq; agas: cum capis uero ut su-
scipias aut nō turpia agas. Gratia præterea sequit̃ eum qui dat
nō eum qui nō capit: & laus etiam magis. Facilius est etiam non

Liberalitas

Pecunia.

Illiberalitas.

Prodigalitas

Prodigus

Vir liberalis ē potius dare q̃ capere

*Virilis ē turpia potius conferre
q̃ suscipere.*

*Gratia sequit̃ eum qui dat nō eum
qui nō capit.*

Facile est accipere si daretur.

Libales homines multo magis se habent
pro amantibus.

Facile suscipere beneficia non est hominibus
beneficia conferentibus.

Libalis sibi ipsi pauciora relinquit.

Libalis alio.

Magis libales sunt qui non comparant
sibi facultates.

Omnes sua amant.

Liberalis non est liberalis diuitum esse.

accipere quod dare: homines enim multo minus erogant sua quam non acci-
piunt aliena: si quoque qui dant liberales dicunt: sed qui non acci-
piunt non ob liberalitatem: sed ob iustitiam potius laudant: qui uero
capiunt nec laudant ualde. Liberales in super homines maxime omni-
fere studiosos amantur: prout enim: arcti consistit in dando. omnes
autem actus uirtutum honesti sunt & honestatis causa fiunt. Et li-
beralis igitur honestatis causa dabit & recte dabit enim quibus
oportet & quod oportet & cum oportet: ceteraque omnia obseruabit
que dandi actum rectum sequuntur: & etiam cum uoluptate uel sine
ullo dolore: id enim quod per uirtutem efficit afficit uoluptatem
aut fit cum indolentia sane: minime uero affert dolorem: at is qui
dat quibus non oportet: aut non honestatis gratia: sed ob aliquam aliam
causam non liberalis: sed alius quidam dicit: & itidem is qui dando
dolet. honestis enim actibus talis pecunias anteponit: quod quidem
non est liberalis. At uero neque capiet unde non oportet: talis enim
acceptio non est eius qui pecunias non magnificat. Nec etiam ad po-
stulandum propensus erit: facile namque suscipere beneficia non est ho-
minis beneficia conferentis. Verum unde oportet accipiet: ex pro-
priis inquam rebus: non quia id ipsum honestum sit: sed quia necessarium ut
donare possit. At neque res suas negliget: quippe cum per illas qui-
busdam affectet opem afferre. Neque quibusuis dabit: ut quibus opor-
tet & quando & ubi est honestum donare possit. Ad hominem praeterea
liberalem pertinet imprimis ut in dando adeo exuperet: ut sibi ipsi
pauciora relinquat: est enim liberalis non ad seipsum respicere. at
enim pro facultatibus ipsa liberalitas dicitur: liberalis enim actio
non in multitudine rerum quae dantur: sed in habitu dantis consistit.
hic autem pro facultatibus erogat. Nihil igitur prohibet eum ma-
gis esse liberalem qui pauciora donat: si modo minores ei sint facul-
tates. Magis autem si liberales sunt qui non comparant sibi facul-
tates: sed ab alijs acceperunt. nec enim expti sunt indigentia: &
opera omnes sua amant: ut parentes atque poetae. At uero facile non est
liberalem diuitem esse: quippe cum non sit ad capiendum & confer-

QVARTVS

uandum: sed ad erogandū p̄liuis: neq; magni per se faciat ipsas pecunias: sed causa dandi. Quapropter & accusat fortuna quod homines ii qui maxime sunt digni minime sunt locupletes. Accidit autē idipsum nō sine rōne: fieri. n. nō potest ut is pecunias habeat qui nō adhibet diligentia ut pareat ipsas: quēadmodū & ceteris in rebus fieri solet: attamen nō dabit qbus nō oportet: neq; quando nō oportet: & de ceteris talibus simili mō. nō enim ageret liberalitatis ipsius lege: & consumptis ad hec ipsa fortunis ad ea que oportet: & cum oportet sumptus facere dareq; nō posset. Etenim is est ut paulo antea diximus liberalis: qui pro facultatibus erogat & in qbus oportet. qui uero exupat p̄digus est. Quocirca tyrannos prodigos nō dicimus: nō enim facile uidetur esse dando ac erogando tantā rerum quas habent copia exuperare. Cum igitur liberalitas mediocritas sit circa dandas capiendasp; pecunias: liberalis dabit in qbus oportet & quot oportet: tā in paruis q̄ etiā in magnis: atq; cū uoluptate: & accipiet unde oportet & quot oportet: nā cū uirtus circa utrūq; sit mediocritas: utrūq; faciet ut oportet. sequitur enim dationē bonā talis acceptio. Ea uero quæ nō est talis cōtraria est. Hæ igitur quæ sequuntur fiunt in eodem simul: cōtrariæ uero nō fiunt. Qd si præter id quod oportet & bene sese habet contigerit ipsum pecunias erogare: dolebit sane. moderate tñ & ut oportet. ad uirtutem enim p̄tinet ut pro qbus oportet: & ut oportet uoluptas fiat ac dolor. Est etiam in rebus pecuniariis lenis socius ipse uir liberalis: potest enim iniuriam pati: quandoquidē pecunias nō multifacit: magisq; moleste fert siquid cū oporteret non erogauerit: q̄ dolet siquid cum non oporteret erogauerit: Simonidisq; sententiā non p̄bat. Prodigus autē & in his ipsis delinquit: nec enim lætatur: nec dolet pro quibus oportet: & ut oportet. atq; hoc magis patebit per ea que deinceps dicemus. Diximus autē exuperationem quidem esse prodigalitem. Defectum autē illiberalitatem & in his duobus: in datione atq; acceptioe: & sumptū enim in datione ponimus. Prodigal

litas igitur in dando quidem: & non in capiendo exuperat: in capien-
do autem deficit. at illiberalitas ac auaritia deficit quidem in dando:
exuperat autem in capiendo: in paruis tamen. Prodigalitatis igitur illa
duo non nimium simul persistunt: non est. n. facile nulla ex parte capi-
entem cunctis donare. cito namque deficiunt patrimonia priuatorum
hominum erogantium. qui quidem & prodigi sunt. Atque talis non parum
melior uidebitur esse illiberali: & ab aetate enim & ab egestate fa-
cile curari: & ad mediocritatem accedere potest: nam habet ea quae
sunt hominis liberalis: dat enim & non accipit: quandoque neutrum facit ut
oportet ac recte. quod si ad hoc assuescat uel aliquo alio modo mutetur
fiet utique liberalis. etenim dabit quibus oportet & capiet unde opor-
tet. Quapropter & uidetur non esse moribus prauus: non est enim
improbi: nec ingenerosi tam in dando: quam in non capiendo exuperat:
stolidi tamen. Qui uero hoc modo est prodigus multo melior est illibe-
rali atque auaro. cum ob ea quae dicta sunt. tum etiam quia prodigus
quidem compluribus predestat: illiberalis autem nemini: ne sibi ipsi qui-
dem. Sed plerique prodigorum ut dictum est & accipiunt unde non
oportet: & sunt hoc ipso illiberales. ad capiendum autem proni fiunt
quia cupiunt quidem erogare. hoc autem facile nequeunt facere: cum
cito facultates ipsis deficiant: itaque ex alienis dare coguntur. Et si-
mul quia nulla est eis honestatis cura: sine ullo discrimine & un-
dique capiunt: dare namque percipiunt. quoniam autem modo aut unde
nullum est apud ipsos discrimen. Quapropter nec dationes ipso-
rum sunt liberales: non enim sunt honeste: nec honestatis gratia:
nec ut oportet efficiunt: sed interdum quos oportet esse pauperes
eos diuites faciunt: & iis quidem qui moderati sunt moribus nihil da-
rent. adulatoribus autem multa: aut quampiam aliam afferentibus uolu-
ptatem. Quamobrem & plerique ipsorum intemperantes sunt: nam cum facile
erogent: proni sunt & ad sumptus in flagitiis faciendos. Atque quia
non ad honestatem uiuunt ad uoluptates declinant. Prodigus igitur
si nullam prorsus habeat emendationem ad hec transgreditur. Cura ue-
ro diligentiaque adhibita ad medium & ad id quod oportet tandem

*Capitulum deficiunt patrimonia priuatorum
hominum erogantium.*

Prodigus melior auaro.

QVARTVS

deuenerit. At illiberalitas ac auaritia incurabilis est. etenim & se-
nectus & imbecillitas oīs auaros efficit. Estq; hoibus infira ma-
gis q̄ p̄dgalitas: plariq; nanq; cupidi sunt magis pecuniarū q̄ ad
dandū procliuēs. Extendit̄ pr̄terea longe & plures species subit
Complures enim sunt illiberalitatis ac auaritie modi: nā cum in
duobus hisce cōsistat: in defectu inquā dandi: & exupatione acci-
piendi: nō oīs inest tota: sed interdū sciungitur. & qdam in ca-
piēdo exupant: quidā in dando deficiunt. Qui nāq; talibus ap-
pellationibus nuncupant̄ parci: tēnaces: aridi: oēs in dando defi-
ciunt. aliena uero nō appetunt neq; accipere uolūt. Quidā enim
in dando deficiunt ppter modestiā qdam turpiūq; rerū cautio-
nem: uident̄ enim nōnulli uel saltē aiunt ob eam rem sua cōser-
uare: ne compellerent̄ aliqñ turpe aliquid agere. Ex his est & ipse
cumini sector: & quiuis talis: qui qdem ab exuperatione nō dan-
di cuiq; nomen habuit tale. Quidā uero ob merū abstinent̄ alienis
quippe cū nō facile sit ipsos aliena: & nō alios res ipsorū accipe-
re. Itaq; nec accipere ipsis nec dare placet. Quidam aut̄ in capiēdo
exuperant undiq; & quoduis capientes: quales sunt ii qui opera-
tiones illiberales exercēt: ut lenones oēs: & oēs tales: & fcenerator-
res: & qui dant parua pro magnis: hi nanq; oēs unde nō oportet
& q̄tum nō oportet accipiunt. Cōis aut̄ ipsis oīs esse uidet̄ tur-
pis comparatio lucri. uniuersi nāq; gratia lucri & huiusce qdem
parui probra sustinēt. eos enim qui grandia unde nō oportet &
que nō oportet accipiunt: ut tyrānos ciuitates expugnātes & tē-
pla spoliātes: nō illiberales: sed p̄nitiosos: sed impios: sed iniustes
potius appellamus. Aleatores tñ & fures atq; latrones illiberales
sunt. turpi. n. uersant̄ in lucro: oīa nanq; causa questus agūt & su-
stinent probra. Atq; fures qdem capiēdi gratia maxima picula
subeūt. Aleatores aut̄ ab amicis qbus dare oportet lucrāt. Vtriq;
igī unde nō oportet lucrari uolēt̄ turpi in lucro uersant̄: & oēs
tales accipiēdi actus illiberales sunt. Merito aut̄ illiberalitas li-
beralitati contraria dicit̄: nā & maius est malū q̄ prodigalitas: &

*Auaritia incurabilis ē
Senectus et imbecillitas oīs
auaros efficit*

Parci. Tenaces. Aridi.

Cumini sector.

Operes illiberales.

Tyrāni expugnantes.

Aleatores.

Illiberales: liberalitas contra.

LIBER V

homines magis hac ipsa peccant q̄ ea quā diximus pdigalitate. De liberalitate igitur & uitiis ipsi cōtrariis hęc dicta sufficiant.

Cap. ii.

Equitur iam ut de magnificentia differamus: est enim & ipsa uirtus quædam circa pecunias: nō tamen sese extendit ut liberalitas ad oīs pecuniarios actus: sed ad sumptus tantū atq; in his ipsis liberalitatē exuperat magnitudine: nā ut ipsum nomen significat: decens sit per ipsam in magnitudine sumptus. Magnitudo autē est ad aliquid: nō enim idem sumptus triremis & ipectaculoꝝ præfectum decet. Decēs igitur est & ad ipsum: & in quo: & circa que sit: Qui uero paruis in rebus aut mediocribus pro dignitate sumptus facit: qualis est ille qui dicit: Atq; ego sæpe pēgre dedi uenientibus ultro: nō dicitur magnificus: sed is qui in magnis: nam magnificus quidē liberalis est. at liberalis nō continuo magnificus est. Talis autē habitus defectus: qdē circa decorē pusillitas nuncupat. exuperatio uero sordiditas & circa decorū ruditas appellat. & quot sunt tales nō circa quē oportet exuperantes magnitudine: sed in qbus nō oportet: & quē ad modum nō oportet: querentes sibi splendorē: de quibus posterius dicemus. Magnificus autē sciētī similis est: nam decorē ipsum contemplari potest & magnos cōcinne facere sumptus. Ut enim in principio diximus habitus operationibus & iis quorū est definit. Sumptus igitur magnifici magni sunt & decētes. talia autē & opa sunt: sic enim magnus erit sumptus & decens ad opus: ut sumptu qdem opus: ope uero dignus sit uel etiā exuper sumptus. Atqui magnificus honestatis causa: tales faciet sumptus: hoc. n. oībus est cōe uirtutibus: & etiam cum uoluptate & sine parsimonia erogando. exacta nāq; ratio ad pusillitatē nimirum attinet: atq; potius quonā modo pulcherrimū. maximeq; decēs fuerit: ipsum opus considerabit: q̄ quantū cōstitit: & quonā modo cōstitutum per q̄ minimos fuerit sumptus. Necesse est igit̄ ipsum magnificū liberalem etiā esse. etenim liberalis sumptus faciet: quos

Magnificencia.

Pusillitas. Sordiditas. Ruditas.

Sumptus magnifici.

QVARTVS

oportet & ut oportet. In his autem est magnū ipsū magnificū ut magnitudo circa hec liberalitatis & ab æquali sumptū magnificentiū faciet opus: nō. n. eadē est uirtus rei quæ possidet & opis. Etenim illa quidē est ea quæ q̄plurimo precio digna est & preciosissima: ut aurū. & opus quod magnū est atq; pulchrū. talis enim operis aspectus est admirabilis. At quod est magnificū est admirabile: atq; uirtus operis est magnificentia in magnitudine: Impensis uero sunt hæc quas dicimus honorabiles: ut ea quæ decore heroumque cā fiunt: dedicationes inq̄ & extructiōes ac sacrificia: & ea quæ ad Rēp. liberaliter fiūt: ut si aliquo in loco ludos splendide facere oportere putāt: aut prefecturas subire nauū: aut etiā cūlum publicū exhibere: atq; in uniuerfis ut diximus: & ad agentē habet respectus quisnam sit: & quas habeat facultates. digna. n. his esse oportet. & nō solū opus: uerū & ipsum facientem decere. Quocirca paup nō erit magnificus: quippe cū ei nō sint ea e quibus multos decore faciat sumptus: qui uero aggreditur fatuus est: nā prater dignitatem facit: & id quod oportet. id uero quod recte se habet a uirtute emergit. Decet autem & eos quibus talia antecedunt: aut p seipsos: aut per maiores: aut p eos recta ad quos ipsi se referunt ppingtatis aliqua rōne. & nobiles etiā & gloriosos & quotquot sunt huiusmodi. hæc. n. uniuerſa amplitudinē habēt & dignitatē. Maxime igit talis est ipse magnificus: & in talibus impensis. uersat ipsa magnificentia quæadmodū diximus. & maxime. n. & honorabilissime sunt. E priuatis uero hæc p̄tinent ad magnificū quæ semel fiūt: ut nuptiæ & si quid aliud tale. & si circa aliquid tota ciuitas: aut q̄ sunt in dignitatibus studeant: & circa hospitū susceptiones: & missiones: & munera. nō. n. ad seipsum: sed ad publica sumptus facere magnificus solet. ipsa autem munera simile quid hūc iis quæ diis dedicant. Ad magnificū etiam pertinet & domū a se extructā ut diuitias decet habere. est. n. quoddā & hæc ornamentū. & itē in iis magis opibus sumptus facere quæ diuturno tpe persistere possunt. hæc enim sunt maxime pulchra.

Paup nō erit magnificus.

Nuptiæ ad magnificū.

Domū extruere.

LIBER

atq; in singulis decorū ipsum seruare: nō enim eadem diis & hominibus & ad templum atq; sepulchrum accommodantur. Est autem unusquisq; sumptus magnifici suo in genere magnus. & magnificentissimus quidem is est qui est magnus in magno: hic autem is qui est in his magnus. Et differt magnū quod est in opere a magno quod est in sumptu. Pila namq; pulcherrima: aut pulcherrimus urceus puerilis quidem muneris magnificentia habet precium autem eius pusillum est atq; illiberale. Quapropter magnifici est quocūq; in genere faciat magnifice facere: Tale nāq; neq; facile superari potest: & sese habet ut sumptus dignitas postulat. Talis est igitur ipse magnificus. Is autem qui exuperat atq; sordidus est sumptus faciēdo ultra id quod oportet exuperat ut est dictum: nam paruis in rebus multa consumit: & splendorem inconcinne captat: nunc his qui pecunias cōserunt ad cōuiuia sibi paranda nuptiali apparatu epulum prābēs: nunc subministrās comedis exhibens in eorū transitu purpuram: ut facere Megareses consueuerunt. & oīa talia nō honestatis sed ostentatōnis diuitiarū causa facit: & ut admiratione propter hec ut putat afficiat. atq; ubi quidem multos facere sumptus oportet paruos facit: ubi uero opus est paruis magnos. Pusillus autem in decoro circa uniuersa deficit: & maximis factis sumptibus in paruo perdit decorum: & quicqd facit tarde differendoq; facit. consideratq; quonā modo q̄ minimos faciat sumptus. & etiam queritur: cunctaq; maiora q̄ oportet se facere putat. Sunt igitur hi duo habitus: utrius quidem: nō tamen afferunt probra: propterea q̄ neq; detrimento sunt aliis. neq; nimium sunt deformes.

TRACTATVS SECVNDVS.

Cap. i.

Agnanimitas circa magnā quidem uel ex ipso nomine uersari uidetur. Circa que uero uersatur primum accipiamus oportet: atque nihil refert siue habitum ipsum: siue

*Magnificētissimus q̄ ē magnus
in magno.
Magnū mōde differt a magno
quod ē in sumptu.*

Exhibere purpurā in festis.

Pusillus

Magnanimitas

QVARTVS

eum consideremus qui habitum habet. Itaq; magnanimus is est
 qui magnis est dignus & dignū sese magnis cēset. qui nanq; nō
 pro dignitate hoc facit stolidus est: at eorū qui prāditū sunt uirtu-
 te nemo demens: nemo stolidus est. Is igitur quē diximus ma-
 gnanimus est: qui nāq; parua meret & hisce dignū seipsum cen-
 set: modestus qdē at nō magnanimus est: Magnanimitas enim
 in magnitudine: sicut & pulchritudo corpe in magnō consistit.
 parui uero formosi quidē sunt & mēbris apti: sed nō pulchri. Is
 autē qui est indignus & magnis dignū seipsum censet lentus est.
 Non est autē oīs lentus qui maioribus q̄ meret dignum seipsum
 censet. At is qui se dignū minoribus q̄ dignus sit opinat pusilla-
 nimus est: siue magnā: siue mediocria mereat: siue parua quidē.
 minoribus uero se dignū esse existimet: & maxime uidebitur is
 qui magnis est dignus. quid enī faceret si tātis nō esset dignus?
 Est igit ipse magnanimus magnitudine qdem extremus. rōe autē
 eius quod oportet mediū. Dignū enim eo se ipse censet quod
 ad dignitatē suam accōmodat: illi uero exuperant & deficiunt.
 Qd si magnitudine animi prāditus magnis: se dignū censeat &
 sit dignus: & maxie maximis: circa unū genus maxime uersabit
 ipse: Dignitas autē ad externa dicit bona. Maximū uero id affe-
 ruerint cēs esse quod diis ipsis tribuimus: & quod maxie hoīes
 qui sunt in dignitate affectant: qd̄q; dari premiū ob res pulcher-
 rimas solet. Talis autē est ipse honor: hoc est enim bonorū maxi-
 mū externorū. Circa igit honores & oppositū eorundē uersat ut
 oportet ipse magnanimus. & sine etiā rōne magnanimi circa ho-
 nores esse uident: Viri nāq; magni maxime se dignos esse hono-
 re pro dignitate cēsant: sed pusillanimus deficit tam ad seipsum
 q̄ ad ipsius magnanimi dignitatem. Lentus autem respectu qui
 dem sui exuperat: nō tamen ipsum magnanimū. Atqui magna-
 nimus ipse cum sit maximis dignus fuerit optimus sane: melior
 enim maiora semp meret: & optimus maxima. Eum ergo qui ue-
 re magni est animi bonum esse oportet: atq; magnanimi uidebi

Magnanimus

Modestus

Pulchritudo corpe in magnō

lentus

Pusillanimus

Honor bonorū maximū

Melior maiora / optimus maxima

tur id esse quod est in unaquaq; uirtute magnū: nulloq; mō conuenit magnanimo pericula fugere ob timorē aut iniuriā facere. Gratia nanq; cuius is ager turpia cui nihil est magnū? Singula uero consideranti magnanimus si nō sit bonus: ridiculus oīo uidebit̃. nec etiā dignus erit honore si prauus sit: quippe cum honor premium sit uirtutis ac bonis hoībus tribuat̃. Videt̃ igitur ipsa magnitudo animi tanq̃ ornamentū quoddā esse uirtutū: nā maiores efficit ipsas: & sine illis ipsa nō fit. Quāobrem difficile est uere magnanīmū esse. nō enim esse potest si non oīs probitas adsit. Magnitudo igit̃ animi maxime circa honores & oppositū uersatur: atq; magnanimus pro iis qdem honoribus qui & magni sunt & a studiosis hoībus offerunt moderate letabitur tanq̃ accommodatos sibi uel minores etiam adipiscens. uirtuti enim cumulate nullus dignus honor fieri potest. Accipiet tamen: quia maiora nequeūt exhiberi: sed eos honores quos quouis hoīs: & paruis tribuunt paruipendet oīo: nō est enim his dignus. Similiter & id quod est honori contrarium: nō enim iure fuerit circa ipsum. Ut igit̃ dictū est uir magnanimus maxie circa honores uersatur: & circa tñ diuitias & potestates & oēm p̃speritatem ad uersitatēq; fortunæ quocunq; euenierit modo moderate sese habebit: & neq; uehementer in p̃speritate letabit̃: neq; nimium in aduersitate dolebit. neq; n. circa honorē ita sese habet: qui qdē maximū bonū est. p̃tates enim diuitiaq; p̃pter honorem expetunt̃. Itaq; qui hec habent per ipsa honoribus affici uolunt: cui igitur & honor est paruum: huic & cetera parua sunt. Quapropter ipsi magnanimi contemptores sunt. Videtur aut̃ & p̃speritates fortunæ ad magnanimitatem cōducere: nobiles enim & ii qui sunt in potestatibus cōstituti uel diuites: digni censent̃ honore. In excellentia nanq; consistunt: atq; omne bonū quod excellit dignū est magis honore. quapropter & talia magis magnanimos faciūt. A quibusdā enim honorantur: re aut̃ uera solus bonus est honorabilis. atq; ii qdem qbus insunt ambo digni magis honore cen-

Honor finis uirtutis.

Difficile ē magnanīmū ēē

Virtutis cumulate nullus dignus
honor fieri potest.

Digni honore.

Oē bonū quod excellit dignū ē ma
gis honore.

Re vera solus bonus ē honorabilis.

Q V A R T V S

sentur: qui uero sine uirtute talia bona habent iuncto se dignos
 magnis honoribus aestimant: neq; magnanimi recte dicunt: nō
 enim sunt hec sine cūmulata uirtute: contēptores autē perulātesq;
 fiūt: nō est .n. facile sine uirtute res moderate septe secundas: atq;
 cū æquabiliter ferre nō possint: putētq; se ceteris antecellere: il-
 los qdem despiciūt. Ipsi uerō quicqd cōpigerit agūt: imitant: .n.
 magnanimū: & si similes ei nō sunt: idē faciūt in qbus possunt.
 Ea igitur que a uirtute p̄ficiscunt nō agunt: despiciūt autē cete-
 ros: sed magnanimus iure despicit: opinatē enī uerā: uulgus autē
 ut cōtingit. Non autē parua pericula subit: nec periculorū est cupi-
 dus p̄pterea q; res pauca multifacit: sed subit magna: atq; cum
 in periculo uersatur uitæ suæ nō parcat: quasi nō sit dignū oīno
 uiuere. Est etiā talis ut beneficia cōferat: & pudeat ipsum si susci-
 piat beneficia: Illud .n. superioris est: hoc inferioris: & in retribu-
 endo maiora beneficia cōferat: hoc enim mō debitor insup̄ficis
 qui primus cōtulit: atq; suscipiet beneficiū. Videt etiā & eorū q;
 dem meminisse in quos beneficia cōtulit: eorū autē nō meminisse
 a qbus ipse suscepit: est enim is qui suscepit inferior eo q; cōtulit
 beneficiū: ipse uero uult superior esse: & cū uoluptate qdem au-
 dit ea quæ contulit: sine autē uoluptate ea quæ ipse accepit. Qua-
 propter & Thetis nō enarrat beneficia Ioui: nec Atheniensibus
 Lacedæmonii que cōtulerunt in illos: sed que suscepērūt ab illis.
 Est etiā magnanimi nemini aut uix indigere: subministrare autē
 promptē: & ad eos qdem hoīes qui in dignitate sunt cōstituti p-
 speritatibusq; utuntē fortunæ magnū esse: ad medios autē medio-
 crē: illos .n. superare difficile est & gloriosum: hos autē facile: & in-
 ter illos quidē gloriari nō est ingenerosum: inter humiles autē est
 importūnū: quemadmodū uiribus contra imbecillos cōtendere.
 Est etiam magnanimi nō adire ea que afficiunt honore: & ubi
 alii primas occupant partis: & ociosum esse actardū: nisi ubi ma-
 gnus est honos uel opus. & paucas qdē agendas res aggredi: ma-
 gnas autē & præclaras. Necessē est etiā palam ipsum tā odisse q;

*Non ē facile sine uirtute res moderate septe
 secundas.*

*Est is qui suscepit inferior eo q;
 contulit.*

Apte loqui ac agere.

*Ois adulatores pulchri sūt oīs lūm
los adulatores*

Nō ē magnanimum meminisse mala.

*Nō pparat q circa pauca studet
Accumens uocis et celeritas*

etiam amare. quippe cū metuentis sit occultare. Et magis ipsi
cura ueritatem: q̄ opinionē esse: & apte loqui ac agere: est. n. hoc
contemptoris. Quapropter utiē libertate. est. n. & libertate utēz
tis. Iccirco cōtempitor est & etiā uerax: nisi dissimulatōē utat quā
qdē ad multitudinē utiē. & nō posse ad aliū uiuere: nisi ad solū
amicū. est enī seruile. quapropter & oēs adulatorēs seruiles sunt
& oēs humiles adulatorēs. Nec est p̄chuiis ad admirandū: nihil
enim apud ipsum est magnū: nec est sibi mali memor illati. non
est enim magnanimum meminisse mala: sed potius de
spicere. nec de hoibus loquitur. Etenim neq; de se ipso neq; de alio
dicet. Nec. n. ut laudet ipsi: nec ut alii reprehēdant est ipsi curat.
nec rursus est laudator. Iccirco nec maledicus: ne in inimicos q̄
dem nisi ob cōtumeliā. De necessariis prāterea rebus uel paruis
minime est querulus: nec ad precandū p̄chuiis. est enim studētis
circa hec ita sese habere. Est ēt talis ut res magis pulchras sineq;
fructu q̄ fructuosas uilesq; possideat. Est enim magis sufficiētis.
Insup ipsius magnanimi motus tardus esse debet: & uox grauis
& locutio tarda: nō. n. pperat is qui circa pauca studet: nec est ue
hemens qui nihil existimat magnū. acumen aut uocis & celeri
tas pperet hec ipsa fieri solent. Talis est igit ipse magnanimum. Is
aut q̄ deficit pusillanimus est: q̄ uero exupat lentus. Nec igit hi
mali hoies sunt: quippe cū mala nō faciāt: sed aberrāt. Pusillani
mus. n. meret q̄dem bona: his tñ se ipse priuat q̄bus est dignus:
atq; malum quoddā habet: q̄a bonis se dignū nō censet: & se ipse
ignorat. appeteret enim ea quibus est dignus: cū sint bona: nō tñ
stolidi tales hoies: sed pigri potius & sunt & dicunt. Talis autē
opinio deteriores ipsos efficit: singuli nanq; appetunt ea qui
bus sunt digni. Dimouent sese & a prāclaris actibus & officiis
quasi sint indigni: & a bonis externis simili mō. at lenti stolidi
sunt: & seipsos ignorāt & etiā claret nām quasi sint digni res eas
aggrediuntur que honorantur: deinde redarguuntur. Vestituq;
se & gestu & similibus ornant: & prosperitates suas manifestas

QVARTVS

esse uolunt. De ipsis etiam dicunt ut ob ipsas afficiantur honore. Magnitudini autem animi pusillanimitas opponitur magis quam lentitudo. fit enim magis & peior est. Magnitudo igitur animi circa honorem ut diximus uersatur.

Cap. ii.

Si etiam circa honores ut antea diximus & alia quaedam uirtus: quae quidem perinde sese habet ad animi magnitudinem: atque sese habet ad magnificentiam liberalitas. haec namque uirtutes ambae a magnitudine quidem discedunt. circa uero mediocritas paruaque nos: ut oportet disponunt. Atque ut in capiendis dandisque pecuniis mediocritas est & nimium atque parum: sic & in honorum appetitione fit: ut magis quam oportet & minus: & unde oportet: & ut oportet appetantur honores. Reprehendimus enim ambitiosum hominem: atque honoris appetitione uacantem. Illum quia plus quam oportet & unde non oportet honorem appetit. Hunc quia ne ob res quidem honestas honoribus affici uult. Interdum autem illi tanquam uirilem & rei cupidum pulchrum. Interdum hunc tanquam moderatum modestumque laudamus: quoadmodum & antea diximus. Constat autem cum pluribus modis quispiam alicuius cupidus rei dicatur non ad idem nos semper ambitiosum ipsum referre: sed cum laudamus ad pluresque quia magis quam plerique honores cupit. Cum reprehendimus ad id quod oportet: quia magis quam oportet honores affectat. Cum autem nomine mediocritas uacet contendere de ipsa tanquam regione uacua uidentur extrema. In quibus uero nimium est atque parum in iis est & medium. At honores & magis quam oportet affectantur & minus. Ergo fit ut affectentur & ut oportet. Laudatur igitur hic habitus quo ut oportet affectantur honores: cum sit mediocritas circa honorem nomine uacans. Atque ad ambitionem quidem uacuitas appetitionis honoris. ad uacuitatem autem appetitionis honoris ambitio. ad utrumque autem utrumque quodam modo esse uidetur: quod quidem & in ceteris esse uirtutibus constat. Extremi autem hic opponuntur: quia medio nullum est positum nomen.

magnitudo animi uersatur circa honorem

in quibus nimium est atque parum in iis est & medium

LIBER

TRACTATVS TERTIVS.

Cap.unicum.

Ansuetudo est qdem mediocritas circa iram. At cum me-
dium & extrema fere nomine uacent : ad medium qdem
mansuetudinē ipsam adducimus : cum ei quod est parū & noīe
uacat propior sit q̄ nimio: quod iracundia quā dā dici potest. Et
enim affectus quidā est ira. Ea uero quæ ipsam efficiunt multa
sunt & diuersa. Is igit̄ qui pro qbus & quibus oportet & ut oportet:
& cum oportet et q̄to in tpe oportet irascitur: laudatur. Estq;
hic mansuetus: siquidem laudatur ipsa mansuetudo. Mansuetus
enim ac mītis p̄turbatione uacare: & nō ab affectu duci : sed pro
his & tanto in tpe irasci solet perinde atq; ratio iubet. Peccare au-
tem circa defectum magis uidet̄: Nō est enim uindex ipse man-
suetus: sed potius clemens & ad ueniam propensior dandam. De-
fectus uero siue sit quā dā iræ uacuitas: siue aliquid aliud uirtu-
peratur. Qui nanq; nō irascuntur pro quibus oportet & ut oportet
& cū oportet & quibus oportet fatui sunt. Nam neq; sentire
neq; dolere uidentur. Atq; qui nō irascitur nō est aptus ad ulci-
scendum. Perferre aut̄ cōtumelias & suos negligere seruire est sa-
ne. Exuperatio uero per omnia quidē fit: nam fit & in qbus non
oportet: & pro quibus nō oportet & magis & uelocius: & maiore
in tpe q̄ oportet: nō tamen uniuersa eidem insunt. quippe cū esse
nō possit: malum enim & seipsum p̄dit: & si integrum sit intole-
rabile fit. Iracundi igitur cito quidem irascuntur : & quibus nō
oportet: & pro quibus nō oportet: & magis q̄ oportet: At cito desi-
stunt. Quod qdem & optimū habent. Hoc aut̄ ideo fit: quia nō
detinēt iram: sed reddunt iccirco & manifesti sunt ob celeritatē:
deinde cessant. Exuperatōe aut̄ sunt celeres & ad quiduis & pro
quouis iracundi: qui summe sunt bilis. Vnde & summe bilis ho-
mines appellant̄: Amari aut̄ cum difficultate placantur: & lon-
go tpe sunt sub ira: detinent enim ipsam: sed ubi reddiderint ces-
sant. Vltio nanq; ponit iræ modum: pro dolore uoluptatem effi-

*Mansuetudo**ira**ira laudabilis**qui nō irascitur fatui sunt.**qui non irascitur non est aptus ad ulciscendum**Perferre contumelias et suos negli-
gere facile ē.**iracunda**qui summe sit bilis**Amari**Vltio ponit iræ modum.*

QVARTVS

ciens. Quod si hoc nō fiat habet ipsum pondus. Etenim quia nō est manifestū nemo psuadet ipsis. Vt in se aut concoctio fiat irae tpe opus est. Sunt aut tales hoies & sibiipsis & amicissimis pmo lecti. Insenso aut eos dicimus qui pro quibus nō oportet & magis q̄ oportet & longiore tpe irascuntur: sineq; ultione uel pōna nō reconciliant. Mansuetudini aut magis exuperationē opponimus: sit enim magis. quippe cū humanius sit punire. Et ipsi in senfi difficiliore sunt ad uitā simul agendā. At enim quod & ante dictum est & ex iis quā dicunt emergit: non est facile determinare quonā modo & quibus & pro quibus & q̄to tpe irascendū sit: & quonq; iratus recte faciat quis aut peccet. qui nanq; parū transgredit nō reprehenditur: siue ad id quod est nimium declinet: siue parum. nonnunq; enim deficientes laudamus mansuetosq; uocamus. & ipsos insensos tanq; aptos ad dāandum uiriles dicimus esse. Facile igit nō est assignare rōne q̄tum & quomodo quispiam egressus uituperandus est: in singulis enim & sensu iudiciū est. Illud tamen est manifestū medium q̄dem habitū quo quibus oportet & pro quibus oportet & ut oportet irascimur: & simili modo de ceteris: laudabilem esse: extrema uero uituperant. Atq; si parū distent a medio leuiter: si plus magis: si nimium uehementer carpēda sunt. Constat igitur habitum medium comparandum esse ac amplectendum. Sed de habitibus qui sunt circa iram satis iam diximus.

TRACTATVS QVARTVS.

Cap. i.

IN congressionibus & conuictu & usu cōmuni uerborum ac rerum quidā placidi sunt. qui q̄dem pro uoluptate afferenda laudant oīa & nihil aduersantur: putantes haud quā se molestos cuiq; esse oportere. quidam contra in oībus aduersantes neq; curā ullam habentes si dolorem afferant difficiles cōtentio siq; uocantur. Patet igit hos quidem duos habitus esse uitupe-

Insenso.

Humanus ē punire.

Qui eam in q̄dam nō reprehendit.

In singulis. n. et sensu iudicū.

Mediū laudabile extrema uero uituperant.

Placidi.

Difficiles et contentio siq;.

LIBER

randos: medium aut inter hos laudandum. quo quidem quispiā ea que oportet & ut oportet accipiet & similiter egrefferet. Verū ipsi nomen nullum est positū: p̄similis aut est amicitia. talis est enim is qui medium hunc habet habitū: qualem probū hoīem amicū dicere solemus: sumpta dilectione. sed differt ab amicitia: quod est sine affectu dilectioneq; eorū quibus cum is congregietur qui hūc habitū habet: nō enim amore uel odio: sed quia talis est ipse probat singula ut oportet: nam similiter tam ad notos q̄ ad ignotos: tā ad familiares q̄ ad nō familiares idipsum aget: in singulis tamen ut conuenit: nō enim æque familiarū & externorū curam habere: neq; dolore similiter eos afficere oportet. Vniuersaliter igitur dictū est ipsum congregi ut oportet. respiciens aut ad honestatem utilitatemue: coniectabit dolorem nō afferre uel delectare. Videt enim hic circa uoluptates doloreq; ces uersari qui in congressionibus fiunt. Atq; qbus uoluptatibus nō est honestū ipsi uel affert damnū delectare: eas moleste feret: & eliget dolorem inferre. Et si facienti deformitatem nō paruā afferat aut damnū: oppositio uero paruū dolorem: nō probabit: sed egrefferet. Diuerso aut modo cum iis qui sunt in dignitatibus: & cū priuatis: & cū magis minusue notis: & cum aliis identidem differentias: hoībus congregietur: singulis tribuens id quod decet: & per se qdem expetens delectare. Cauens aut dolorem afferre & se quens ea quæ eueniunt si sint maiora: honestū inq; & id quod cōducit: atq; uoluptatis gratia magnæ quæ eueniet dolorem affert paruū. Talis est igit ipse mediū: sed nomen nō habet. Is aut qui delectat si id agit studens esse iucundus non ob aliud quicq̄ placidus uocatur. sin emolumenti causa sui ut inde sibi pueniat in pecuniis: & in iis quæ pecuniis comparantur utilitas adulator. cum uero qui moleste fert oīa difficilem contentiosumq; quendam dicimus esse. Videntur autem extrema inter sese oppositionem suscipere: quia medium nomine uacat. *Cap. ii.*

sequi Irca eadem fere uersatur & arrogantia mediocritas: quæ

QVARTVS

quidem & ipsa nomine caret. atq; nō inutile fuerit de his etiam pertractare: nam & ea magis que ad morē p̄tinent percipiemus si de singulis fuerit p̄tractatum. & uirtutes etiā ipsas mediocritates esse credemus si id in oibus fuerit ita sese habere p̄spectum. De iis igit̃ qui in conuictu ad uoluptatem congregiunt̃ atq; doctorem iam diximus: sed nunc de ueracibus mendacibusue similiter & in uerbis & in actibus & in fictiōe dicamus. Arrogās itaq; p̄clara & ea que nō insunt & maiora q̃ insunt sibi inesse fingit. Dissimulatur aut̃ contra: negare que sibi insunt aut̃ imminuere solet. At medius cum sit talis ut unūquodq; quale est ipsum dicat atq; ostendat tam uita q̃ uerbis est uerax: ea sibi inesse confitēdo que insunt & neq; maiora neq; minora. Fit aut̃ ut horū unū quodq; quispiā & alicuius & nullius rei causa faciat. atq; qualis est unusquisq; talia tam dicit q̃ agit: & ita uiuit nisi alicuius gratia agat. Per se aut̃ mendacium q̃dem improbum est & uituperabile: uerum aut̃ probum ac laudabile. Itaq; uerax q̃dem cum sit medius est laudabilis: mendaces aut̃ ambo uitupabiles sunt. sed arrogans magis. At enim de utroq; dicamus oportet: prius aut̃ de ueraci. atq; nō de illo nunc dicimus qui in stipulationibus uerū dicit & in iis que ad iustitiam & iniustitiā p̄tinet: hec enim ad aliā uirtutem accōmodatur: sed de eo qui in quibus hoc nihil refert & in uerbis & in uita ex eo uera dicit: quia habitu talis est. Atq; talis æquus & bonus esse uidebit̃: qui nanq; uerū amat & in quibus nil refert uera dicit: is multo magis uera dicet in quibus refert: ut turpe enim mendaciū fugiet quod & per se fugiebat. Talis uero laudabilis est. magis aut̃ ad defectū ueritatis declinat: hoc enim æquabilius est propterea quod exuperationes sunt p̄molestæ. Sed qui res sibi maiores q̃ insunt fingit: si nullius causa rei prauo q̃dē est similis: nō enim mendacio gauderet. Vanus tamen magis q̃ malus est. Sin alicuius gratia: si gloriæ uel honoris nō nimium est uituperandus: ut arrogans. sin argenti & eorū que ad argentum redigunt̃: deformior est. Arrogans autem

Arrogans

Dissimulatur

Verax.

*Mendacium.
Verum.*

Æquus & bonus.

LIBER

nō in potentia sed in electione consistit. habitu namq; q̄a talis est arrogans est sicut & mendax: quidā ip̄so mendatio gaudens: quidā gloriā aut lucrum affectans. Qui igit̄ gloriā causa sunt arrogantes ea simulant pro q̄bus hoīes laudant̄: aut beati esse dicuntur. Qui uero gratia lucri: ea quoq; usus ad proximos transit: & que nō in esse latere possunt: fingunt enim se medicos uel uates egregios. Quapropter pleriq; talia simulant ac arroganter sibi assumunt. sunt enim in ipsis ea que dicta sunt. At dissimulatores extenuantes sua: elegantiores sunt moribus: nō enim id lucri causa facere uident̄: sed fugientes tumiditatem. Maxime aut̄ hi negunt ea que sunt præclara: ut & Socrates faciebat. Sed q̄ parua manifesta: dissimulat̄ ij delicati simul malitiosiq; dicunt: & facile sperni possunt. atq; id ipsum arrogantia uidet̄ interdū: qualis est Lacedæmoniōz uestitus: nam & nimīū & parum ad arrogantiam p̄tinent. Sed q̄ moderate dissimulatione utunt̄ nec ea dissimulant que nimis ante oculos sunt & extant: gratiosi sunt. Arrogans ueraci opponit̄. est enim dissimulatore deterior.

Cap. iiii.

Vm uero sit & requies in uita: atq; in hac ipsa ioco sese recreent homines: uidet̄ & hic esse quādam æquabilis congressio & dicendo & audiendo ea que oportet & ut oportet. Differt aut̄ & dicendo inter tales & audiendo tales: atq; patet etiam in his esse nimīū atq; parū. Qui igitur in ridiculis exuperat̄ scurræ sunt ac importuni: affectantes oīno ridiculū: & magis cōiectantes facere risum q̄ honeste loqui: & nō afficere eū dolore in quē facete dicunt. Qui uero neq; dicerēt quicq; ridiculi: neq; alios dicere paterent̄: rustici sunt & duri. At is qui cū moderatione iocatur: comis atq; urbanus uocatur. talem sane moris iam habitum assecutus ut ad bene recteq; iocandū sese flectere possit. huiusmodi namq; motiones mores ipsius esse uidentur: atq; uti corpora sic & ipsi mores motionibus discernuntur. Cum aut̄ exundet ip̄sum ridiculum: plurimiq; ioco salibusue magis q̄ oportet gau-

Socrates dissimulator

Lacedæmoniōz uestitus

Scurræ

Rustici & duri

Comis & urbanus

QVARTVS

deant scurræ quoq; eodem noie occupant: ut graciosi elegantes. sed eos differre atq; nō parum ex iis que diximus constat. Accomodat aut huic habitui medio & ipsa dexteritas. atq; ipsius est dextri ea dicere & audire que ad modestū uirum liberalēq; accommodantur. Sunt enim quædā que ioco dicere & audire talem hominem decet. Atq; ipsius liberalis focus & eruditi a seruiis ioco rudisq; differt: licet hoc tam in antiquis q̄ in nouis comediis intueri: Quibusdā enim uerborū obscenitas. quibusdā potius subintellectio ridiculum erat. Atq; hec nō parum honestatis differunt rōne. Is ne igitur dicendus est recte facetiis uti: qui dicit ea que liberum hominem decet: an is qui eum qui audit dolore nō afficit: uel etiā delectat: an & hoc indefinitū esse cōstat? Est enim aliud alii odio & iucundū. Talia aut & audiet. Que nanq; fert audiendo ea uidetur & facere. at nō quiduis faciet. Etenim facetiæ conuitia quedā sunt: & legum latores nōnulla conuicia dicere uetāt. Fortasse aut illos & nōnulla phibere facete dicere oporteret. Vir itaq; graciosus ac liber ita sese habebit quasi sibi ipsi lex sit in ioco. Talis est igitur ipse medius siue dexter: siue urbanus: siue comis dicatur. Scurra aut a ridiculo superat: & neq; sibi: neq; aliis parcat: modo moueat risum. eaq; dicit quorū nihil prorsus graciosus ipse diceret: & aliqua ne audiret quidem. Sed rusticus ad tales congressiones inutilis est. quippe cum nec ipse quicq; afferat salis: & cū afferunt alii egre molesteq; ferat. Requies aut & iocū in uita necessaria sunt. Tres igitur & sunt quas diximus mediocritates in uita. Sūt aut oēs circa uerborū quorundā actiūue cōem usum: sed differunt q̄ una circa ueritatem: cetera circa uoluptatem uersantur. atq; harum altera q̄dem est in ioco: altera autem in congressionibus reliquæ uitæ consistit.

TRACTATVS QVINTVS.

Cap. unicum.

E uerecundia ut de aliqua uirtute dicere nō oportet. est

f3

Dexteritas

Facetys un.

Legislatores nōnulla p̄uicia dicere uetant

Scurra a ridiculo sup̄.

Requies & iocū in uita necessaria sunt

E uerecundia.

Timor

in uerecundia erubescunt
qui timent mortem palleſcunt.

Iuuenes uerecundos esse oportere

enim affectui magis q̄ habitui similis. Itaq; definitur timore: timorq; dicitur dedecoris quidam. & fit perinde atq; circa res formidolosas timor fieri solet: nam qui uerecundantur erubescunt: qui timent mortem palleſcunt. Vtrunq; igitur ad corpus quodammodo accommodatum est. quod quidem magis ad affectum uidetur q̄ ad habitum pertinere. Non autem ad quauis ætatē is affectus: sed ad iuueniliem accommodatur. censemus enim eos qui huius ætatis sunt uerecundos esse oportere: ut cum nō sine perturbatione uiuant: multumq; ob hoc peccent a uerecundia prohibeantur delinquere. Atq; laudamus q̄dem eos iuuenes qui sunt uerecundi. Sed nemo ex eo seniore hominem laudabit quia est uerecundus: nihil enim eorum ipsum oportere censemus agere: pro quibus emergere uerecundia solet. Neq; enim homini probum uerecundia competit: quippe cum p̄ rebus improbis fiat. nō enim sunt res tales agenda. Quod si quædam reuera: quædam opinione sunt turpes: nihil refert. neutra nāq; sunt agenda. Quare nō est erubescendū. sed improbi est & talem esse: ut aliqd turpe agat. Probū autē ideo quempiam esse putare: quia ita se habet ut si turpe quid egerit uerecundetur: absurdum est sane. Verecundia nāq; fit pro iis que sua sponte quispiā facit. sed nunq̄ sua sponte uir bonus res aget turpes. erit autem uerecundia probum ex suppositione: nam si egerit uerecundabitur. hoc autem in ipsis uirtutibus nō est. Quod si impudentia & quempiam nō pudere res turpes agentē improbū est: nihilo magis ob id ipsum probum erit: quempiam res turpes agentem erubescere. At uero neq; continentia uirtus est: sed est quædam permixta. Ostendet autem de ipsa post paulo: nunc de iustitia dicamus oportet.

Finis.

Neq; continentia uirtus est.

QVINTVS

TRACTATVS PRIMVS.

Cap. i.

E iustitia iam & iniustitia consideremus oportet: circa quales actus uersentur: & qualis nā mediocritas sit ipsa iustitia: & inter que iustum ipsum medium est, atq; hec consideratio eundem seruet modum doctrinæ quo antea dicta considerauimus. Videmus itaq; omnes talem habitum dicere iustitiam uelle: quo homines apti sunt ad res iustas agendas: & quo ius agunt & uolunt iusta. Eodem modo talem habitum & ipsam iniustitiam dicere quo iniurias agunt homines resq; uolunt iniustas. Quapropter & nobis hæc primū ut in figura subiiciantur: nō enim in scientiis & potentiis atq; habitibus res sese habet eodem modo: eadem nāq; potentia scientiaq; contrariorū est: sed contrarius habitus nō est contrariorum, nempe a sanitate sana diutaxat & nō contraria fiūt. dicimus enim quempiam ambulare sancti: cum perinde ambulat atq; sanus. Sæpe igitur contrarius habitus ex contrario cognoscitur, sæpe etiam habitus ex subiectis: nam si bona corporis habitudo sit nota: & ipsa mala corporis habitudo sit manifesta. Et ex iis que bonam habitudinem efficiunt corporis ipsa bona habitudo fit nota: & ex ipsa rursus ea que faciunt ipsam: si enim habitudo bona sit spissitas carnis & malam habitudinem raritatem esse carnis: & id quod efficit habitudinem bonam efficere spissitatem in carne necesse est. At uero plerunq; sequitur: si alterum pluribus modis dicat & alter pluribus dicitur si iustum & ipsum iniustum. Videtur autem tam iustitia q̃ iniustitia pluribus modis dici: sed quia propinqua est ipsarū æquiuocatio latet: & nō ita ut iis que longe distant est manifesta. multum enim talia differunt forma. Patet enim clauem æquiuoce dici: & eam quæ sub collo est animalium: & eam qua ostia clauduntur, sumatur igitur quorū iniustus dicitur modis atq; uidetur iniustus esse & qui a legibus exorbitat: & qui plus caput atq; iniquus. Quare patet & iu

Iusticia.

Iniusticia.

Habundo bona spissitas carnis

Clauis.

Iniustus.

Iustum. Injustum.

Legum transgressor Iniquus.

Omnia legitima quodammodo iusta.

Leges a sanctis dicuntur.

Iustitia virtus perfecta.

Iustum esse cum qui legitime facit: & cum qui æquus est. Iustum ergo est quod est legitimū & quod est æquū: iniustum uero quod est contra leges & quod est iniquum. Cum autē iniustus & pluri sit auidus: nō erit ipse circa omnia bona: sed circa ea dūtaxat in quibus consistit prospera fortuna atq; aduersa. quæ simpliciter quidem semper sunt bona: alicui uero nō semper. Homines autē illa sibi optant atq; persequunt. at nō oportet. Sed optare quidem ea que sunt simpliciter bona & sibi ipsis esse bona: expetere autē ea que sibi ipsis sunt bona oportet. Iniustus autē non semper plus sed minus etiam expetit in iis que sunt simpliciter mala. Sed quia uidet & minus malum quodammodo bonum esse: & plus habendi cupiditas ipsius est boni: fit ut pluri ob id ipsum uideatur auidus esse. Est autē iniquus. hoc enim continet & est cōmune: & legum transgressor. hoc enim legum transgressio: id est iniquitas omnem iniusticiam continet: & est ad iniusticiā omnem cōmune. Cum autē legum transgressor sit iniustus: qui uero legitime facit iustus: cōstat omnia legitima esse quodammodo iusta. Ea namq; quæ a facultate ferendarum legum sunt definita legitima sunt. & horum unū quodq; iustum dicimus esse. Ipse autē leges de omnibus dicant: coniectantes aut cōmunem omnium utilitatem: aut optimorum aut principum: uel uirtute uel aliquo alio tali modo. Quare uno modo dicimus iusta ea que fecerunt ciuilem partes societati ciuili efficiunt & conseruant. Præcipit autē lex & ea agere que ad uirum pertinent fortem: ut non deserere locum in acie: nō fugere nō abicere arma. Et item ea que sunt temperantis: ut nō cōmittere adulterium: non libidine uti. Et etiam ea que sunt mansueti: ut non pulsare: non conuicia dicere. Et in cæteris identidem uirtutibus atq; uitiis alia iubens: alia uetans. recte quidem ea quæ recte posita est: deterius autem ea quæ incōsulte est exarata. Hec igitur iustitia perfecta quidē est uirtus. at non absolute: sed ad aliū. atque ob id ipsum iustitia præclarissima p̄ se uirtutū esse uidet. & neq; est Hesperus ita: neq; Lucifer admirabilis. Et pro

QVINTVS

Abelere xps promicat
sidus refulget iam nobis

uerbio dicere consueuimus.

Iustitia in sese uirtutes continet omnis.

Atq; perfecta maxime uirtus est: quia perfecte uirtutis est usus:

Idq; est ex eo quia nō ad se solum: sed ad aliū etiam is qui ipsam

habet uti uirtute potest. Complures enim in propriis quidē uti

uirtute possunt: sed in iis que sunt ad aliū nequeunt. Et propte

rea sententia biantis illa bene sese habet: Magistratus uirū esten

det. ad aliū enim est: & in societate iam ipse magistratus consi

stitit. Ob id autem ipsum & alienum bonum ipsa iustitia sola ex

omnibus uirtutibus & habetur & est: cum sit ad aliū: Agit enim

ea quæ alii uel principi: uel reipublicæ conferunt. Pessimus igitur

est qui ad seipsum & ad amicos utit̃ prauitate. Optimus autē

nō qui ad seipsum: sed qui ad aliū utit̃ ipsa uirtute. hoc enim

est opus difficile. Hæc igitur iustitia nō pars uirtutis: sed tota est

uirtus. Similiter & iniustitia huic cōtraria nō uitii pars sed totū

uitium est. Quid autem interest inter hanc iustitiam & uirtutem

ex iis que diximus innotescit: sunt enim idem: esse autem nō est

idem. Sed quo quidem est ad aliū est iustitia: quo uero talis est

habitus simpliciter uirtus.

Cap. ii.

Verimus eam iustitiā quæ uirtutis est pars: est enim quæ

dam ut diximus. Et item iniustitiam eam quæ pars uitii

quædam est. Esse autem hanc iniustitiam hoc indicat signum:

qui namq; ceteris uitiiis operatur iniuriam quidem facit. at nō

plus capit: ut qui clypeum timiditate proiecit: aut qui conuicia

ob iracundiam dixit: aut qui non attulit ob illiberalitatem per

pecunias opem. At cum quispiā sæpe plus capit: nullo tū eius

modi uitio is operatur: nec etiam uniuersis: aliqua autem prau

tate. Vituperamus enim illum atq; ob iniustitiam. Est ergo alia

quædam iniustitia: ut pars totius iniustitiæ quædam: & iniu

stum itidem quoddam: ut pars totius iniusti. quod quidem est

præter legem. Præterea si quidam lucrādi causa facit adulter

Altraperis

Magistratus uirū ostendet.

LIBER IV

atque pecunias accipit: quidam erogat damnūque patitur ob cupiditatem: hic quidem intemperans potius quam pluri avidus: ille autem iniustus: sed non intemperans esse videbitur. Pater ergo talem illum uideri: quia lucratur. Insuper alia quidem omnes iniuria ad aliquod semper uitium redigunt: ut si commiserit quispiam adulterium ad intemperantiam si deseruerit in acie socium ad timiditatem: si pulsauerit quempiam ad iracundiam. sed si lucratus fuerit ad nullam aliam prauitatem. quam ad iniustitiam ipsam refert. Quare perspicuum est prater totam aliam esse quidam iniustitiam ut partem uniuersam: quia de finitio genere est in eodem. ambae namque id possunt: ut sint ad alium. Verum hec quidem circa honorem uersantur: uel pecunias: uel salutem: uel si quo uno nomine complecti hec uniuersa possumus. & circa uoluptatem quae fit a lucro. Illa uero circa omnia ea in quibus studiosus uersatur. Iustitias igitur esse plures: & aliam quidam esse prater ipsam totam uirtutem perspicuum iam euasit. Sed quenam sit & qualis sumamus deinceps oportet. Determinatum est itaque iniustum quidem esse: quod est contra leges: & quod est iniquum. Iustum autem quod est legitimū: & quod est aequum. Iniustitia igitur antea dicta est a qua proficiscitur id iniustum quod contra leges dicimus esse. At cum iniquum & plus non eadem sint: sed altere se habeat ad alterum ut pars se habet ad totum. Omne namque plus est iniquum sed non omne iniquum est plus. Iniustum etiam & iniustitia non eadem sunt sed diuersa ab illis. & hec sunt ut partes: illa ut tota. Hec enim iniustitia totius est iniustitiae pars: & iustitia iustitiae simili modo. Quare de iustitia quae quidem est pars: & de iniustitia similiter est dicendum & de iusto etiam & de iniusto. Ea igitur iustitia quae perinde atque tota uirtus est ordinata: & ea iniustitia quae aduersatur illi: quae altera uirtutis: altera uitii totius ad alium usus est omittatur. & iustum id & iniustum quod ad has attinet. patet quoniam sit modo definiendum. Etenim pleraque legitima ea ferre sunt quae a tota uirtute aguntur. Lex enim iubet uniuersumque uirtutis uiuere ratione: & uetat uitii cuiusuis uiuere modo. Necnon

iniustum & iniustitia non eadem sunt.

QVINTVS

legitima que ad publicam pertinet disciplinam ea sunt que uirtutem totam efficere possunt. Sed de singulorum disciplina: quaquidem uir bonus est absolute utrū sit civilis an ad aliam facultatem pertineat determinabitur postea. nō est enim idem fortasse uirum esse bonum: & ciuem bonum. Iustitie autem eius quæ est pars: & eius quod ad ipsam attinet iusti una quidem species est ea quæ in distributione consistit aut honoris: aut pecuniarum: aut cæterarum rerum quæ inter eos diuidi possunt: qui in eadem civili societate uersantur. In his enim fit ut quispiam & nō æquū habeat ad alium: & etiam æquum. Alia autem ea quæ in cōmerciis est hominum emendandis: cuius sunt duæ partes. Commercium nanq; quedam sua sponte faciunt homines: quedam inuitis ipsis efficiuntur. Et ea quidem que sponte faciunt talia sunt: uenditio: emptio: mutuatio: uadimonium: locatio: depositio: mercede conductio. Atq; propterea sponte hec fieri dicuntur q; principium ipsorum sponte procedit ac agitur. Ea uero que inuitis hominibus fiunt aut claudesina sunt: ut furtū: adulterium: ueneficium: lenocinium: seruorum seductio: cædes cū dolo: falsum testimonium. Aut uiolenta: ut uerberatio: uincula: mors: rapina: membrorum captio: conuicium: contumelia.

Cap. iiii.

Vm iniustus sit iniquus: & iniustum iniquum: constat & aliquod medium esse iniqui: Atq; hoc est ipsum æquum. Quo enim in actu plus est & minus: in eodem est etiam æquū. Si igitur iniustum est iniquum: iustum est æquum. Quod quidem & absq; ratione patet omnibus. At cum æquum sit mediū: iustum medium quoddam erit. Ipsum autem æquum in minimis est duobus: necesse est igitur ipsum iustum & nō medium esse & æquum: & ad aliquid: & quibusdā. Atq; quo medium quidē est hoc aliquorū est: que qdem plus sunt & minus. Quo autem æquum est duobus est. At quo iustū est quibusdā est. Ipsum ergo iustum in minimis quattuor consistat necesse est. Hoies. n. qbus

*Nō ē ut uir & bonū &
ciuē bonū.*

Iustum ē æquū.

LIBER

est iustum duo sunt: & res in quibus & ipsæ duæ sunt: atq; eadē est equitas quibus atq; in quibus: nam ut sese habent ea in quibus: sic sese habent & illa. si enim nō sunt æqui: nō æqua habebunt. Sed hinc pugna nascunt & inculatiōes atq; querelæ: cum æqui nō æqua: aut æqua nō æqui habent ac possunt. Id ita esse ex eo quod pro dignitate fit constat: Iustū enim quod in distributionibus est: omnes uno ore pro dignitate quadā oportere esse dicunt: ipsam tamen dignitatem nō eandē omnes inquirunt esse: sed Populares quidē libertatem: Pauci uero potētes opulentiā: nōnulli nobilitatem: Optimates uero uirtutem. Iustum ergo rationū quandam comparationem subit. Comparationem namq; rationū subire nō absoluti numeri solum: sed numerabilis etiam omnino proprium est. Etenim comparatio rationū æqualitas est rationū: & in quattuor minimis est. & seiunctā quidem in quattuor esse constat. At uero continua in quattuor est: uno namq; termino utitur & duobus & bis illum sumit: hoc modo: ut A. sese habet ad B. sic B. sese habet ad C.

XII VI

A B C

Bis igitur dictū est ipsum B. Quare si B. bis positū fuerit: quattuor erunt ea quæ cōparatiōe subeunt rationū. Est aut & ipsum iustū in quattuor minimis: & ratio eadē est: sunt enim seiuncta similiter & quibus & quæ: Erit ergo ut est. A. terminus ad B. terminū: sic C. terminus ad terminū D. Et mutato ergo ordine: ut A. sese habet ad C. ita B. sese habet ad D. Quare & totū ad totū: quod quidē distributio ipsa coniungit. & si ita compositū fuerit iuste coniungit. Coniunctio igitur A. termini cum C. & B. cum D. iustum est id quod ad distributionem accommodatur: & est medium eius quod comparatiōem rationum nō subit. Quod enim subit ipsam medium est iustum autem subit:

QVINTVS

XII	VI	VIII	III
Achilles	Aiax	Munus Achillis	Munus Aiakis
A	B	C	D

XII
Achilles
A

VIII
Munus Achillis
C

VI
Aiax
B

III
Munus Aiakis
D

Talem autem rationum comparationem Mathematici Geometricam uocant. In Geometrica nanque fit ut & totum ad totum perinde sese habeat: atq; ad utrunq; sese habet utrunq;. Non est autem continua hæc comparatio rationum: non enim fit terminus unus numero cui & quod. Iustum igitur hoc in comparatione rationum consistit: iniustum autem est id quod a comparatione rationum exorbitat. Fit igitur aliud plus aliud minus. quod quidem & in ipsis actionibus accidit: In bonis enim qui iniuriam facit plus habet: qui iniuriam patitur minus. in malis autem contra: Boni nanque rationem subit minus malum ad maius malum: minus enim malum magis quam maius est experibile. At quod expectitur bonum est: & quod magis maius. Hæc est igitur una species iusti.

Boni ratione subit minus malum ad maius malum.

Cap. iiii.

Estat id iustum quod fit in emedandis commertiis: tam iis que sua sponte faciunt homines quam iis que inuitis.

LIBER

ipsis efficiuntur. hoc autem aliam habet speciem a priori: Iustum enim distributivum eorum que communia sunt in dicta semper comparatione rationum consistit: nam si e pecuniis publicis distributio fiat: eadem erit ratione quam habent inter sese ea que in rem publicam sunt collata. & iniustum quod huic opponitur id est: quod a comparatione rationum exorbitat. Iustum autem quod est in communiis est quidem æquum quoddam: & iniustum iniquum: sed non illa comparatione rationum: sed arithmetica. nihil enim refert si probus pravo detraxerit: an pravius probus. neque si adulterium probus an pravius commiserit: sed ad differentiam nocumenti lex respicit tantum & utitur ut æqualibus: si hic iniuriā facit ille patitur: & si hic nocuit ille est lesus. Quare iniustum hoc cum sit iniquum: iudex æquare conatur: nam cum hic quidam percussus est aut occisus: ille vero percussit aut occidit: passio atque actio diuisa est in partes non æquas: sed ad æqualitatem auferendo lucro damni respectu nititur redigere iudex. dicunt enim hec in talibus absolute dicendo. Atque quantum hec notia quibusdam accommodata non esse videntur: ut ei qui percussit lucrum: & ei qui passus est damnum: cum mensurata tamen fuerit passio hoc damnum illud lucrum uocatur. Quare æquum quidam inter plus & minus medium est. lucrum autem atque damnum plus sunt & minus: contrario modo plus boni & minus mali lucrum: contrarium autem damnum: quorum medium est ipsum æquum: quod quidem dicimus esse iustum. Quare iustum emendativum medium est inter damnum & lucrum. Quapropter & cum controuersiam habent ad iudicem ipsum confugiunt. Ire autem ad iudicem est ire ad ipsum iustum. iudex enim ut iustum est animatum suapte natura: & querunt iudicem medium. Et uocant nonnulli mediatores: ut ipsum iustum assecuturi: si medium iustum consequantur. Medium ergo quoddam est ipsum iustum: siquidem & iudex medium est. Iudex autem ad æqualitatem redigit. & pinde atque si linea duas in inæquales partes diuisa: id quo maior pars dimidium excedit abstulerit: minori que addiderit parti. cumque totum diuisum fuerit

Iustum emendativum.

Ire ad iudicem est ire ad ipsum iustum.

Medium quoddam est ipsum iustum.

QVINTVS

duas in partis æquales: tum suum aiunt habere cum æquū acceperint. Aequū aut mediū est inter maius & minus in Arithmetica comparatione rōnum: nam si sint duo æqualia: & ablata ab altero q̄tamuis partē addideris alteri: talibus duabus excedit partibus alter. si enim ablata fuisset & nō addita: una sola parte excederet. Excedit ergo mediū una: & ipsum medium excedit id a quo est ablatio facta una. Hoc ergo cognoscemus & quidnā auferendum ab eo sit qui plus habet: & quid addendum sit ei qui minus habet. Id enim quo medium excedit addendum est ei qui minus habet. Id autem auferendum a maximo est quo exceditur mediū. Sint æquales lineæ tres. AB. CD. EF. atq; ab. AB. pars auferatur. AG. & addatur ipsi lineæ. EF. Sitq; illa. HE. Quare tota lineæ. HEF. excedit. GB. lineam parte. HE. & parte. E. excedit ergo mediam. CD. lineam. HE. parte.

Hoc autem in ceteris artibus. etenim e medio tollerentur nisi agens ageret & quantum & quale: & paties pateretur hoc & tantum & tale. Nomina aut hec: damnum inquā & lucrum: ex iis contractibus quos sua sponte faciunt homines tracta sunt: qui enim emendo uendendo ceteraq; agendo que lege cōcessa sunt: plus habent q̄ suū: ii lucrari. qui minus q̄ in principio: ii damnum pati dicunt. sed qui neq; plus neq; minus habet: sed sua p se ipsa sunt facta: ii se sua inquit habere: & neq; damnum pati: neq; lucrari. Quare iustū medium est inter lucrum quoddam & damnum

Est autem hoc & in ceteris artibus. etenim e medio tollerentur nisi agens ageret & quantum & quale: & paties pateretur hoc & tantum & tale. Nomina aut hec: damnum inquā & lucrum: ex iis contractibus quos sua sponte faciunt homines tracta sunt: qui enim emendo uendendo ceteraq; agendo que lege cōcessa sunt: plus habent q̄ suū: ii lucrari. qui minus q̄ in principio: ii damnum pati dicunt. sed qui neq; plus neq; minus habet: sed sua p se ipsa sunt facta: ii se sua inquit habere: & neq; damnum pati: neq; lucrari. Quare iustū medium est inter lucrum quoddam & damnum

Damnum.
Lucrum.

que fuit inuitis hoibus. Equale inq̃ & prius & posterius habere.

Cap. v.

Repasio

Idem nonnullis & ipsa repasio simpliciter esse iustum: ut Pythagorici censuerunt. qui quidem absolute definientes iustum repasione esse dicebant. Vex repasio nec ad distributum iustum: nec ad emendatiuum accommodatur. Quamq̃ eam ipsam & Rhadamanthi ipsius iustum asserunt esse.

Sique fecerat: hec etiam patitur & ipse. Iudicium fuerit perrectum atq; exitus æquus.

Persepe enim discrepat: nam si quis magistratum gerens percussit quempiam: non decet eum reperi. Et si quispiam eum qui magistratum gerit percussit: is non solum reperiendus est: uex etiam supplicio afficiendus. Præterea multum inter se differunt: id quod sponte & id quod inuitus quispiam fecit. Sed in societatibus commercioz tale iustum: repasio inquam: per comparationem rationum & non per æqualitatem continet ciuitatem. ciuitas enim tum conseruatur cum retributio fit ut comparatio flagitat rationum: nam hoies aut reddere malum querunt: quod non faciant scuitus esse uidetur. aut retribuere sibi bonum: quod nisi fiat actus dandi beneficii non fit. At ciuitates his conseruant. Quobrem & gratiaz templum in ciuitate media condunt: ut retributio sit. hoc enim gratia proprium est: nam is qui suscepit subministret uicissim ei quod munus contulit: & ipse rursus incipiat conferre oportet. Coniunctio autem quæ per diametrum est facit eam retributionem quæ per comparationem rationum efficit. Hoc modo sit Aedificator quidem. A. Sutor aut. B. Domus in. C. Et calceus collocetur in. D.

Gratiaz templum in media ci.

Aedificator

Sutor

A

B

C

D

Domus

Calceus

QVINTVS

Aedificatorem igitur a futore accipere opus illius & ipsum illi suū dare oportet. Si igitur primū sit id iustū quod comparatione rationū est æquum: deinde repassio fuerit: erit quod dicitur. sin minus nō erit æquū neq; constabit societas. Nihil enim phibet unus opus alterius opere prestabilius esse. Hec igitur ad æqualitatē redigantur oportet. Est autē hoc & in cæteris artibus. etenim e medio tollerent: nisi agens ageret & q̄tum & quale: & paties pateretur hoc & tantū & tale. nō enim duobus ex medicis fit societas: sed ex medico atq; agricola. & ex diuersis oīno ac inæqualibus. uesq; hi redigantur ad æqualitatē oportet. Quapropter ea uniuersa quorū est pmutatio inter sese cōparabilia quodāmodo esse oportet. p quo nūmus in usum hoīm uenit: & fit quodāmodo mediū metitur enim cuncta. Quare & nimiū atq; parum: quot nam calcei domui uel uictui sunt æquales. Oportet igitur quod est ædificator ad furorem tot pro domo uel alimento calceos esse. Quod si hoc nō fuerit: nō erit pmutatio neq; societas. hoc autē nō erit si nō æqua quodāmodo fuerint. Oportet ergo aliquo uno mensurari cunctas: sicut & antea diximus. Hoc autē est reuera q̄dem indigentia ipsa: quæ oīa continet: nam si nō indigeant: aut nō similiter nō erit permuratio: aut nō eadem erit. Nūmus autē ex instituto factus est ut pro indigentia sit. Et ppter ea nomen hoc habet: quod nō natura constat sed lege: & in nobis est situm ipsum mutare atq; inutilem facere. Erit igitur tunc repassio cū redacta fuerint ad æqualitatem: ut quod est ad futorē agricolæ: id sit opus futoris ad agricolæ opus. Oportet autē in figurā comparatiōis rationū ducere cū permurare uoluerint: si minus alterū extremū plus in se habebit: & minus. Sed cū hñt sua sic æquales & socii sunt: q̄a hæc æqualitas in ipsis fieri pōt: Atq; sit agricola q̄dē. A. & alimentum. C. futor autem. B. & opus ipsius quod in æqualitatem iam est redactum. D. Quod si hoc pacto non esset repassio: non esset sane societas.

non enim duobus ex medicis fit

Nūmus.

Indigentia.

Nūmus ex instituto factus ē

LIBER IV

Agricola **Sutor** **Bung** **C.** **D.** **Alimentum** **Calcei**

Ipsam aut indigentiam continere ut quid unum hoc sane declarat. Cum enim aut ambo se non indigent mutuo aut aliter: non fit permutatio sicut fit cum eius quispiam indiget hoc habet ipse: ut vini pro quo dat ille triticum exportandum. Oportet igitur hoc redigi ad æqualitatem. Quod si nunc non indigeat: nummus intercedit pro permutatio futura ipsam si indiguerit fore. Liceat enim oportet hunc afferenti accipere. Patitur igitur idem & ipse: non enim semper æquale potest: attamen magis ipse persistere solet. Idcirco definitæ sint precio res omnes oportet: sic enim erit permutatio semper. Quæ si erit societas erit. Nummus igitur ut mensura res ipsas metiendo redigit ad æqualitatem. Etenim neque societas fuerit sine permutatione: neque permutatio sine æqualitate: neque æqualitas sine communi mensura. Atque re quidem vera fieri nequit: ut ea quæ adeo differunt conveniant communi mensura. attamen indigentia ratione facti fieri potest. Unum quid igitur esse oportet: atque hoc ex positione. quapropter nummus vocatur: Hic enim facit ut omnia mensura conveniant: mensurant enim omnia nummo. Sit domus quidam A. Vinctiæ autem decem. B. & lectica collocetur in C. Atque A. quidam dimidium sit ipsius. B. si precium domus quinque uncie sint aut æquale. B. ipsi. C. autem id est lectica sit pars decima ipsius. B. Patet igitur quot lecticæ domui sunt æquales: sunt enim quinque.

Domus **Vinctiæ decem** **Lectica** **A** **B** **C**

QVINTVS

Hoc autem modo permutatio erat anteaq̃ esset numinus . nihil enim interest siue lecticae quinque siue precium quinque lecticarū detur pro domo. Dictum est igitur quid nam sit iustum atq; iniustum. His autē determinatis constat iuris actionem medium inter hanc esse: agere inq̃ ac pati iniuriam. Alterq; enim est plus habere alterum minus. Iustitia autē nō eodem modo quo priores uirtutes mediocritas est. Sed q̃a medii est: iniustitia uero extremorum. Et iustitia quidem est qua iustus dicitur: actiuus electione iusti atq; distributiuus: & sibi ipsi ad alium: ac alii ad alium: non hoc modo ut cōmodi quidem plus sibi tribuat: & pximo minus incōmodi autem contra: sed æqui quod ex comparatione rōnum exoritur: & alii simili modo ad alium. iniustitia autem contra iniusti. Hoc autem est nimium & parum: cōmodi uel incōmodi cōtra comparationem rōnum. Quapropter iniustitia exuperatio est & defectus: quia est exuperationis & defectus. In se quidē exuperationis eius quod est simpliciter cōmodum: & defectus eius quod est incōmodum. In aliis autem totius quidē similiter. eius uero quod a comparatione rationum exorbitat ut contigerit. Iniuria autem minor q̃dem est iniuriam pati: maior autē iniuriā facere. De iustitia igitur ac iniustitia quæ nā sit utriusq; natura: sit dictū hoc modo. Similiter & de iusto uniuersaliter atq; iniusto.

TRACTATVS SECVNDVS.

Cap. i.

Vm uero fieri possit ut iniuriā quispiā faciat: & non dum sit ipse iniustus: quales nā iniurias quispiam faciens unaquaq; iniustitia iam est iniustus: fur inq; uel adulter uel latro. An hoc modo nihil intererit. Etenim fieri potest ut quispiam coeat cum muliere sciens cum qua coit: sed non ob electionis principium: sed ob affectum . atq; iniuriam q̃dem agit: sed iniustus non est: ueluti neq; fur: furatus est tamen: neq; adulter: adulterium tñ fecit: & eodem de cæteris modo. Quomō

g²

LIBER 79

igitur sese habet ad ipsum iustum n repassio dictū est antea. Opor-
 tet autem non latere iustum quod nunc querit id esse quod est
 simpliciter iustum: ipsum inquā iustum civile. Hoc autem est in
 ter locios uite: ut sit sufficientia liberorum atq; æqualium aut in
 comparatione rationum consistēs: aut in numero. Quare in qui-
 bus hoc nō est: inter eos civile iustum nō est: sed quoddam iustū
 & per similitudinem quandā: in iis enim est iustum quibus in-
 ter se ponitur lex. Lex autem iis poni solet in quibus est iniusti-
 tia. Iudiciū enim diiudicatio est iusti atq; iniusti. In quibus ve-
 ro est iniustitia in iis est etiam iniuriam facere: sed nō in omni-
 bus est iniustitia in quibus est iniuriam facere. Hoc autē est plus
 quidem ex simpliciter bonis: minus autem ex simpliciter malis
 sibi tribuere. Idcirco non sinimus hominem dominari sed ratio-
 nem: quia sibi ipsi id facit & fit tyrannus: magistratus autem cu-
 stos est iusti. Quod si iusti & æqui: atq; quia nihil sibi ipsi plus
 tribuendū esse censet si est iustus. Ex simpliciter enim bono plus
 sibi nō tribuit nisi comparatione rationum sit ad ipsum accom-
 modatum: ideo alii nō sibi ipsi laborat. Atq; ob id ipsum alienū
 bonum inquirunt iustitiam esse: sicut & antea diximus. Merces
 ergo quædā tribuenda est ipsi: honos inquā & premium. sed qui-
 bus hec nō sufficiunt ii fiunt tyranni. Herile autem paternūq;
 iustum nō idem: sed his est simile. nō est enim iniustitia ad sua
 simpliciter. Id autem quod possidetur & filius q̄ diu sit parvus
 & nō separatus: ut pars ipsius ē patris: se uero nemo uult ledere.
 Quapropter non est ad seipsum iniustitia. neq; ergo iustum neq;
 iniustum civile. est enim lege: atq; in his est in quibus lex esse po-
 test. qui quidem ii sunt quibus inest æqualitas imperandi atque
 parendi. Idcirco magis ad uxorem iustum esse uidetur q̄ ad filio-
 os & ea que possidentur. hoc enim est rei familiaris iustum. Ve-
 rum & hoc aliud est a civili.

Cap. ii.

Iuulis iusti aliud est naturale: aliud legitimum. Et natura

QVINTVS

le quidem est quod ubiq; uim habet eandem: & nō quia uidetur
uel nō uidetur. legitimū autem quod a principio quidem nihil
refert sic an aliter habeat: cum uero positum fuerit refert: quale
est mina captiuos redimi: uel capram diis sed nō duas oues mā-
ctare: & etiam ea que de singulis lege iubentur: ut sacra brasidæ
facere: & que publicis decretis instituūtur. Videntur autem qui-
busdam omnia talia esse: propterea q; omne quod natura cōstat
immobile est: & uim eādem habet ubiq;: sicut ignis hic & apud
Persas urit. Iusta autem moueri uident. Veq; hoc non ita sese ha-
bet: sed aliquo modo. Atq; apud deos quidē nihil ullo modo for-
sitan est quod ita sese habet. apud nos autem est quidem aliquid
etiam natura constās mutabile uerum nō omne. Attamen aliud
est natura: aliud nō natura. Patet autem quidnam eorum quæ
possunt & aliter se habere natura constet & quid nō: sed lege ac
instituto si ambo mutari similiter possunt. & ad cætera eadē ac-
comodabitur definitio: dextra nanq; manus ualidior est leua na-
tura: & tamen fieri potest: ut omnes euadant apti ad utendū ma-
nu sinistra perindē ac dextra. Iusta autē ea que ex instituto sunt
& ob utilitatem similia sunt mēsuris: nō enim omnibus in locis
æquales sunt uini triticiq; mensuræ. sed ubi quidem emunt ma-
iores sunt: ubi autem uendunt minores. Simili modo & ea quæ
non naturalia sunt sed humana iusta nō eadem sunt ubiq;: nam
neq; respublicæ sed una tantū ubiq; scdm naturā est ipsa optia.
Vnumquodq; autem iustū & legitimū ut uniuersale sese habet
ad singula. Etenim ea que aguntur sunt multa: unūquodq; autē
illorum est unum. est enim uniuersale. Interest aut inter iniuriā
& iniustum: & inter ius & iustū. Iniustum enim est natura uel
instituto. Id aut ipsum cum actum fuerit iniuria est: antea uero
q̄ sit actum nullo modo est iniuria sed iniustū: pari modo & ius
Vocatur autem magis iuris actio ipsum cōmune: ius autem in-
iuriæ emendatio. Quæ uero & quot species uniuscuiusq; ipsorū
sint: & circa que uersantur considerandum est postea.

dextra manus ualidior est leua

LIBER

Cap.iii.

Vm autem iusta sint & iniusta ea que diximus: iniuriam quidem quispiam facit & ius agit cum ea sua sponte agit. Sed cum inuitus non iniuriam facit: neq; ius agit. Agit enim ea quibus accidit ut sint iusta aut iniusta. Iniuria autem atq; iuris actio tunc est cum a sponte agente fit: tunc enim uituperatur & simul tunc iniuria est. quare erit quid iniustum quidem: sed nō dum iniuria si non a sponte agente sit factū. Equidem id a sponte agente fieri dico: quemadmodū & prius est dictū: quod quispiam in se situm sciens agit & non ignorās: neq; quem neq; quo: neq; gratia cuius: ut quem pulsat & quo & gratia cuius: & unū quodq; illorum neq; per accidēs neq; ui: ut si quispiā ui mouens manum ipsius alium pulset. Sponte enim ipse tum sua non pulsat: quippe cum nō sit in se situm. Fieri etiam potest ut qui pulsatur sit pater: ipse autem sciat quidē illum hominem esse: uel aliquem eorum qui adsunt. ignoret autem esse patrem. Idem dicendum est & de eo gratia cuius agitur & circa totum etiam actum. Quod igitur ignoratur: aut nō ignoratur quidem: nō est autē in ipso situm sed ui fit id omne agitur ab inuito. Et corū enim que nobis natura competūt complura scientes agimus atq; patimur: quorum nihil aut nostra sponte aut inuitis fit nobis: ut senescere aut mori. Est autem in iniustis ac iustis similiter id quod per accidens dicimus: nam si quispiam depositum inuitus & ob timorem reddiderit: nō est dicendum hunc iustū aut ius agere nisi per accidens. Similiter est dicendum & cum iniuriā facere atq; iniusta per accidens agere: qui cogitur atq; inuitus non reddit depositum. Eorum autem que sponte agimus alia cum electione agimus alia sine electione. Ea cum electione agimus que antecessit deliberatio. Ea sine electione que nō antecessit deliberatio. Cum igitur lesio sit in societatibus triplex tunc sunt cum ignorance peccata cum quispiam egerit aut circa quem: aut quod: aut quo aut gratia cuius agere nō putauit: nā aut nō pcutere: aut nō hoc

QVINTVS

aut nō hunc: aut non gratia huiusce putauit: sed accidit id cuius gratia non putauit: ut non ut uulneraret sed ut pungeret: aut nō quem: aut non modo hoc. Atq; cum extra rōnem fit lesio inferri nium est: cum nō extra rōnem sine tamen uitio peccatū. Etenim peccat quidem quispiam: cum in ipso est principium causæ. Aduersa uero fortuna utitur cum est foris. cum aut sciens quidem: sed nō deliberatione præmissa quispiam ledit iniuria est. Cuius generis ea sunt uniuersa que per iram efficiunt aliaq; animi perturbationes quecunq; necessario uel natura hominibus accidunt. hec enim iniuriæ sunt: atq; ii qui ob hæc nocent ac peccant iniuriam quidem faciunt. tamen nōdum ob hec ipsa sunt iniusti uel prauī: nō enim nocent ob prauitatem: sed cum nocet electione iniustus est atq; prauus. Quapropter perfecte ea que proficiunt ab ira: nō diiudicantur ex prouidentia fieri. Non enim is incipit qui facit ira: sed is qui prouocauit ad iram. Præterea nō fit in talibus controuersia si factum sit nec ne: sed si iure sit factum. Ira namq; ob apparentem oriri iniustitiā solet: nō enim de facto perinde atq; in cōmertis cōtendunt: ubi necesse est alteri improbū esse si non id faciat obliuione: sed de re conuenientes iure an iniuria sit facta disceptant. Qui autem fecit insidias nō ignorat. quare alter putat iniuriam pati: alter nō putat. Quod si electione nocuerit iniuriam facit: atq; his iam iniuriis est iniustus qui iniuriam facit: cum comparisonem ratōum aut æqualitatem transgreditur. Pari modo iustus etiam est cum ius agit electione. Ius aut agit si solum sua sponte agit. Eorū autem que ab inuitis fiūt alia sunt uenia digna: alia non sunt uenia digna: nam ea que nō solum ignorantes: sed ob ignorationem etiā faciunt ignoscenda sunt: sed ea que faciunt nō ob ignoratiōem. sed ignorantes qdem ob affectū nō naturalem: neq; humanum non sunt uenia digna.

Cap. iiii.

Mbigit autem quispiam si determinatum sit satis de faciendo patiendq; iniuriam: atq; si ita sit ut Euripides in-

LIBER IV

quit absurde dicens: Quæris parentem quomodo occidi meam?
 Sero est brevis: non exitus longos habet.
 Volens uolentem: uel uolentem non uolens.
 Vtrum enim re uera sua sponte quispiam iniuriã patiatur an ne
 mo: sed oēs inuiti: quemadmodũ & omnes qui iniuriã agunt
 sua faciunt sponte? Et utrum omnes hoc modo: an quidam spon
 te quidã inuiti? Similiter & cum patiunt homines ius: nam oēs
 cum ius agunt sua faciunt sponte. Quare consentaneum est rōni
 similiter opponi eos qui iniuriã & qui ius patiuntur: ut aut spon
 te patiantur aut inuiti. At absurdum uidebitur si omnes etiã ius
 pati sua sponte dixerimus. Nonnulli nanq; nō sua sponte ius pa
 tiuntur. Enimuero de hoc quoq; quispiam dubitauerit: si omnis
 qui passus est iniustum iniuriã patiatur. An ut in agēdo sic & in
 patiēdo res sese habet. Etenim fit ut ad utrũq; per accidēs ipsa
 iusta accōmodentur: & eodem modo iniusta. Nō enim est idem
 iniusta agere & iniurias agere: neq; iniusta pati & iniurias pati.
 Similiter & in agendo patiēdoq; ius. Fieri enim nō potest ut pa
 tiatur quisq; iniuriã: nisi quis iniuriã faciat. aut ius patiatur:
 nisi ius quispiam agat. Quod si simpliciter iniuriã facere sit sua
 sponte quempiam lædere: & id ipsum sponte inquã lædere sit læ
 dere scientem & quem & quo atq; quomō. Incontinens aut ipse
 sibi sua noceat sponte: ipse nimirũ iniuriã patiē sua sponte. sic
 riq; potest ut sibiipsi iniuriã faciat. Atq; hoc etiam ipsum unum
 quid est eorũ que dubitantur: si fieri inquã possit ut sibiipsi quis
 piam iniuriã faciat. præterea fit ut sua sponte quispiã ob incō
 tinentiam ab alio sponte nocente lædatur. Quare fit ut sua spon
 te aliq; iniuriã patiãt. An definitio dicta nō recte sese habet: sed
 huic lædere inquã scientē & quem & quo atq; quomodo: hoc est
 addendum præter illius uoluntatē. Lædit igit aliquis sua spon
 te patitur atq; iniusta: sed iniuriã sua sponte patitur nemo. nemo
 nanq; uult. Neq; incontinens ipse: sed præter uoluntatē agit.

QVINTVS

neq; enim ullus id vult quod non existimat esse bonum. incōti-
 nens aut id agit quod nō putat esse agendum. Qui uero dat sua
 quēadmodū arma Diomedī glaucus dedit: ut dicit Homerus.
 Proq; nouem centum pro ferro tradidit aurum.
 Is iniuriam nō patitur. Dare nanq; est collocatum in ipso: sed ut
 iniuriam patiatur nō est in potestate ipsius sitū: sed is sit qui in-
 iuriam agat oportet. Patet igitur sua sponte neminem iniuriam
 pati. Insuper ex iis que proposuimus hec duo restāt deinceps di-
 cenda: uter iniuriam faciat: is ne qui plus prāter dignitatem tri-
 buit: an is qui illud habet. Et si fieri possit ut sibi ipsi quispiā in-
 iuriam faciat. Etenim si sit illud quod prius est dictū & q̄ distri-
 buit nō qui plus habet iniuriā faciat si quispiā plus alii q̄ sibi tri-
 buat sciens sponteq; quod q̄dem moderati hoīes faciunt (Bonus
 enim & æquus minora sibi tribuere solet) is profecto sibi ipsi in-
 iuriam facit. An neq; hoc simplex est. Ex alio nāq; bono plus for-
 te consequitur: ut gloriam: aut absolute honestum. Soluitur prā-
 terea & per definitionem agēdi iniuriam. nihil enim ipse prāter
 suam patitur uolūtatem. quare nō iniuriam patitur ob id ipsum
 sed si minus capit læditur tantum. Patet autem & distribuētē
 iniuriā agere: sed nō eum semper qui plus habet: nō enim is in-
 iuriam facit cui inest iniustū: sed is cui potestas inest id faciendi
 sponte. Hec autem est unde est principium actus: quod quidem
 in ipso est distribuyente: nō in accipiente. Prāterea cū facere mul-
 tis dicat̄ modis: & modo quodam expertiā animā: & manus: &
 seruus occidat hero iubente: iniuriam quidē non agit: iniusta au-
 tem facit. Insuper si iudicauit ignorās: nō iniuriā facit legitimo
 iusto: nec est iniustum iudiciū. Est tamen aliquo modo iniustū.
 Aliud enim est legitimū iustū aliud primū & naturale. Sin ue-
 ro cognoscens iudicauit iniuste: plus habet & ipse uel gratiā uel
 uindictā. Perinde igit̄ & is qui ob hec iudicauit iniuste plus ha-
 bet: atq; si quispiā acceperit iniuriæ partem: nam in illis qui fun-
 dum peruerso iudicio tribuit nō fundum caput sed argentū. At

LIBER 179

qui putant homines in seipsis esse sitū iniurias facere. Quapropter & iustum esse facile arbitrantur, hoc autē nō ita sese habet. Coire namque cum uxore uicini: & pulsare proximū dareque argentum manu facile est & collocat in ipsis. Sed hec agere sic se habentes neque facile est: neque in ipsis est sitū. Simili modo cognoscere iusta atque iniusta nullam sapientiam esse putant. propterea quod non est difficile ea de quibus leges dictitant intelligere. At nō hec sunt ipsa iusta nisi per accidēs: sed tunc sunt iusta cū quodā aguntur modo: & quodam distribuuntur modo. Id autē difficilius est quā ea que sanitatem efficiunt scire. Et ibi namque mel uinum ueratum adustionem incisionemue scire perfacile sane est. Sed quonā modo ad sanitatem efficiendam & cui & quando sint tribuēda tanta est difficultas scire: quāta est medicū esse. Ob id autem ipsum & iusti nō minus esse putant iniuriam facere: quia uir iustus nō minus: sed etiam magis horum singula facere potest: uitare inquam uxorem cuiuspiam: & pulsare aliquem: & uir fortis in acie proicere clypeū tergisque uersis fugam surripere. At timide agere & iniuriam facere nō est hec facere nisi per accidens: sed sic se habentem hec facere: quemadmodum & mederi atque curare nō est incidere uel non incidere: aut medicamentā dare aut nō dare: sed hoc modo sese habentem hec agere. Iusta autē in iis sunt qui participes sunt eorum que sunt simpliciter bona: habent autem & exuperationem in his & defectum: nam quibusdam nō est ipsorum exuperatio: ut diis fortasse. quibusdam uero nulla pars est utilis: incurabilibus inquam malis: sed omnia nocent. Quibusdam autem usque ad aliquem terminum atque hoc est humanum.

TRACTATVS TERTIVS.

Cap. i.

Einceps dicendum est de æquitate & bonitate: atque æquo & bono: quonā mō sese habet æqtas quē & bonitas ad iu-

QVINTVS

stitiam: æquum autem & bonum ad iustum: Nam consideranti-
 bus neq; simpliciter idem: neque genere diuersum esse uidetur.
 Atq; interdum laudamus æquum & bonū uirumq; talem. qua-
 re & ad alia laudantes transferimus pro bono: ipsum æquius de-
 clarantes melius esse. Interdum rationem sequentibus absurdū
 uidetur: si æquum & bonum sit quid præter iustum laudabile
 sit: nam aut iustum non est studiosum: aut æquum & bonum: si
 aliud sit a iusto aut idem sunt si utrunq; est studiosum. Hæc igitur
 dubitatio ob ea fere que dicta sunt nascitur de ipso æquo &
 bono. Recte autem aliquo modo sese habēt omnia: & nihil pror-
 sus ipsis aduersatur: nam æquum & bonum iustum est: & est ali-
 quo iusto melius: & non ut aliquod aliud genus melius est ipso
 iusto. Idem est ergo iustum atque æquum & bonum. & utrunq;
 quidem est studiosum. præstabilius autem est ipsum æquum &
 bonum. Fit autem hæc dubitatio: quia æquum & bonum iustū
 quidem est: nō autem lege: sed emendatio legitimi iusti. Causa au-
 tem est: quia lex quidem omnis uniuersalis est. fieri autem non
 potest ut de quibusdam uniuersaliter recte dicat. In quibus igitur
 uniuersaliter quidem dicere necesse est. fieri autem nō potest
 ut recte dicatur: in iis lex id accipit quod fit plarumq; nō igno-
 rans peccatum. Et est nihilominus recta: peccatum enim non est
 in lege: nec in legislatore: sed in ipsa rei natura. Continuo nanq;
 rerum earum que sub actionem cadunt materia talis est. Cū igitur
 lex quidem uniuersaliter loquitur: in his autem præter uni-
 uersale quippiam accidit: tum recte sese habet ut ea parte qua le-
 gislator omisit atq; peccauit absolute locutus emendet defectus.
 Qd & ipse legislator si adesset hoc mō dixisset: & si sciisset iubē-
 tem legē tulisset. Quapropter iustū qdem est & præstabilius ali-
 quo iusto: non tamen simpliciter iusto: sed eo quod peccat. pro-
 pterea quod simpliciter dictū est. Atq; hæc est natura ipsius æq-
 & boni. emendatio legis ea ex parte qua deficit ob uniuersales:
 hoc enim est causa: Et ut non omnia sint lege: quia de quibus

dam impossibile est ponere legem. quare decreto est opus. Indefinite nanque rei indefinita & regula est: sicut & ædificatiõis. Leſibiæ plumbea norma: Ad lapidis enim figuram mutatur & non manet: & decretum ad res ipsas simili modo. Patet igitur quid est æquũ & bonũ. & esse iustum & quo iusto præstabilius. Ex quo etiã patet & quis nã sit homo bonus & æquus: est enim is qui talia eligit & agit: & qui nõ exacte iustum in deteriore exequitur partem: sed imminuit: tam & si legem adiutricem ad illud habet. Et habitus hic æquitas & bonitas dicitur. quæ quidem iustitia quædam est & non alius quisque habitus.

Cap. ii.

At ex iis que diximus si fieri possit ut sibiipsi quispiam iniuriam faciat nec ne. Iusta enim quedã ex omni uirtute a lege sunt ordinata: & lex nõ iubet seipsum quenque occidere: que uero nõ iubet uetat. Præterea cum quispiam contra legem lædit nõ laceſſitus: tum is iniuriam sponte facit. Sponte autem is iniuriam facit qui scit & cum cui facit: & modũ quo facit. At qui seipsum ob iram occidit: sponte id quod lex nõ permittit contra legem efficit rectam. iniuriam ergo facit. Sed cui nam quæſo: an ciuitati nõ sibiipsi: nam sua patitur sponte. nemo uero sponte iniuriam patitur. Quapropter & ciuitas mulctat. & instituta est ignominia quædam aduersus eum qui sibi mortem conſciuit: ut ciuitati iniuriam facientem. Præterea fieri non potest ut sibiipsi quisquam iniuriam faciat ea ratione qua iniustus est qui solum iniuriam facit: & non omnino est uitiosus: hic enim differt ab illo: Homo nanque iniustus est modo quodam sic prauus ut ipse timidus non ut totam habens prauitatem. Quare nec hac iniustitia sibiipsi quisquam iniuriam facit: nam idem simul ablatũ ab aliquo: ac eidem additum esset: quod fieri nequit: sed semper inter plures iustũ atque iniustum esse necesse est. Præterea qui iniuriam facit sponte agit & electione & prior: qui nanque leſus idem uicissim facit iniuriam facere non uidetur. Ipse autem simul ea

QVINTVS

dem patitur sibi; facit. præterea sua sponte quispiam iniuriā patitur. Insuper sine singulis iniuriis iniuriam facit nemo. At nemo adulterium sua cum uxore committit: nemo parietem confodit suum: nemo res suas furatur. Omnino autem hoc tibi inquā iniuriam facere soluitur definitione iniuriam patiendi: sua namque sponte patitur iniuriam nemo. At uero constat utrumque prauum esse: facere inquā iniuriam atque pati: alterum enim est plus: alterum minus habere medio. Quod quidē perinde se habet atque in medicina quidem quod ad sanitatem: in exercendi autem arte quod ad habitudinem corporis bonā cōducit. peius tamen est iniuriam facere: hoc enim cum uitio est atque uituperatur. & uitio uel perfecto & simpliciter uel prope, non enim omne quod sponte fit cum iniustitia est, sed pati iniuriam sine uitio & iniustitia est. Pati igitur iniuriam per se quidem minus est malum: per accidēs autem nihil prohibet maius esse malum. At nō curā est artri: sed dolorem lateris maiorem morbum quā pedis offensionē esse dicit. quanquā fieri potest nōnunquam contra per accidens: si euenerit ut quispiam offenso pede caperetur ab hoste ut trucidaretur. At qui per translationem atque similitudinem est iustum nō sibi ad seipsum: sed suorum quibusdam. Non omne autem iustum sed herile uel reifamiliaris. His enim rationibus distat ea pars animæ quæ rationem habet ab ea parte quæ est rationis expers. ad quas inspicientibus: ad seipsum iniustitia esse uidetur: præterea quod in his est pati aliquid contra suas appetitiones. Ut igitur est quid iustum magistratum gerētis: & quibus ipse præest: sic & his etiam esse uidetur. Sed de iustitia quidem cæterisque morum uirtutibus hoc sit modo determinatum.

Finis quinti libri.

LIBER

TRACTATUS PRIMVS.

Cap.i.

Vm antea dictum sit medium expetendū esse: non id quod nimium est atq; parum: & medium perinde sese habeat atq; recta ratio dicat: hoc ipsum deinceps diuidamus oportet. In omnibus enī dictis habitibus quemadmodum & in ceteris est quoddā signum: ad quod is incipiens qui rationem habet intēdit atq; remittit. Estq; quidam terminus mediocritatum: quas inter exuperationem delectumq; dicimus esse: ita sese habentes ut recta ratio statuit. Atq; sermo talis est quidem uerus: non tamen dilucidus: nam & in quauis opera atq; cura circa quam uersatur scientia uerum est dicere: neq; nimium neq; parum esse elaborandum uel quiescendum: sed mediocriter & ut ratio recta praescribit. Atqui hoc tantum habet nihil plus scierit ut si quispiam dixerit ea esse corpori aff. renda que medicina & ut is qui hanc habet scientiam iubet. Quapropter & circa habitus animi nō modo uere hoc dictū esse oportet: sed etiam determinatū quenā sit ipsa ratio recta: & quae eius sit definitio. Virtutes itaq; animae superioribus in locis diuisimus: & alias moris: alias mentis diximus esse. Atq; de moris quidem uirtutibus iam transegitur. de reliquis uero dicamus oportet: prius hūc de anima declaratis. Duas igit esse animae partes antea diximus: Eam quae rōnis est particeps: & eam quae eiusdē est expers. Nunc autē identidem pars ea quae rationem habet est diuidenda. atq; sit suppositum duas esse partis quae sunt particeps rationis: Vnam qua contemplamur ea quorum principia ut aliter sese habeant minime fieri potest. Alterā qua perspicimus ea quae aliter sese habere possunt. Ex namq; animae partes diuersae sunt genere quae sunt aptae ad res eas cognoscendas: quae genere differunt. Siqdem ipsis inest res cognitio similitudine quadam atq; accommodatione. atq; harū altera uis sciendi: altera uis subducendi rationem uocetur. Consultare namq; rationemq; sub

SEXTVS

ducere eadem possunt. Nemo aut de is rebus consultat que aliter sese habere non possunt. Quare uis subducendi rationem una pars eius partis est animae: quae rationis est particeps. Sumendum est igitur quis nam utriusque sit optimus habitus. hic enim utriusque est uirtus. Virtus autem est ad proprium opus.

Cap. ii.

Ria sunt in anima que habentur agendi principia: ueritasque: Sensus: Intellectus: Appetitus. Atque sensus nullius est principium actus. quod quidem ex eo patet: quia belluae sensum quidem habent. actionis autem sunt expertes. Est autem id in appetitu persecutio atque fuga: quod est affirmatio negatioque in mente. Quare cum moris quidem uirtus habitus sit electiuus. electio uero appetitus deliberatiuus. ob hec ipsa & rationem ueram & appetitum rectum esse oportet: si electio sit studiosa atque eadem illa quidem dicere hunc aut persequi. Haec igitur mens atque ueritas actiua est. mentis autem eius quae contemplandi non agendi neque faciendi principium est bonum ac malum uerum est atque falsum. Hoc enim mentis est omnis opus. sed actiue mentis ueritas est consentanea appetitui recto. Electio igitur actus principium est unde est motus: sed non id gratia cuius. Appetitus autem eaque ratio quae alicuius est gratia electio nis principium est. Idcirco neque sine intellectu mentemque: neque sine habitu moris est ipsa electio. Sine namque mente atque more non est actio bona: nec item contraria. Mens autem ipsa nihil mouet: sed ea quae alicuius est gratia et actiua: haec enim & effectrici menti praestit: nam omnis qui facit gratia huius facit. & non est simpliciter finis sed ad aliquid. & alicuius id quod efficitur: sed non id quod agitur. ipsa namque bona actio finis est: & huius est appetitus. Quapropter electio uel intellectus est appetitiuus uel appetitus intellectiuus. & tale principium est homo. Nulla autem res facta est eligibilis. nemo enim eligit illum expugnasse. Neque enim de eo quisque consultat quod factum est: sed de futuro ac contingente. factum autem non contingit non factum esse. Quapropter recte Agatho dixit.

LIBER 12

Hoc etiam ipse deus soloq; carere uidetur.
Infectum ut faciat quod factum est atq; peractum.
Opus igitur utriusq; partis intellectus ueritas est. Quare qbus
habitibus maxie pars utraq; uerū dicitur sunt amba; uirtutes.

TRACTATVS SECVNDVS.

Cap. i.

E ipsis igitur rursus dicamus oportet altius initio sumpto
Sint itaq; ea quibus uerum anima dicit affirmando aut
negando numero quinq;. Hec aut sunt: ars: scientia: prudentia:
sapia: intellectus. Fieri enim pōt ut falsum existimatione opinio
neq; dicat. Scientia igitur quidnam sit hinc perspicuum est si ex
acte dicere oportet & non similitudines sequi: Omnes enim pu-
tamus id quod scimus aliter sese habere non posse. Que uero
possunt aliter se habere post contemplationem latent si sint an
non sint. ipsum ergo scibile necessario est. ergo est æternum.
Que enī necessario simpliciter sunt æterna sunt omnia. At æter-
na ingenita & icorruptibilia sunt. Præterea omnis scientia doce-
ri & scibile disci posse uidetur. At ex antea notis ut in resolutionis
etiam diximus sit omnis doctrina: nam alia per inductionem:
alia p ratiocinationem efficitur. Atque inductio quidem princi-
pium est ipsius uniuersalis. Ratiocinatio autem est ex uniuersa-
libus. Sunt enim principia ex quibus ipsa ratiocinatio constat:
quorum non est ratiocinatio. ergo inductio. Scientia ergo demō-
stratiuus est habitus: & cætera quæ in resolutionis determinau-
mus. Tum enim quispiam scit cum aliquo modo credit & sunt
ipsi principia nota: Si enim nō sint magis q̄ conclusio nota per
accidens habebit scientiam. De scientia igitur sit hoc modo de-
terminatum.

Cap. ii.

Orū que aliter sese habere possunt est & aliquid quod
sub effectiōem: & aliquid quod sub actionem cadit.

SEXTVS

Diuerſa uero ſunt effectio atq; actus. De his autem iſſis & extrariis ſermonibus credimus. Quare & habitus qui cum ratione actiuius eſt diuerſus eſt ab eo habitu qui cum ratione eſt effectiuius. Neq; alterum ab altero cōtinetur. Neq; enim effectio actus eſt: neq; actus effectio. Atqui cum extruendarum edium facultas ars quedam ſit ac habitus quidam faciendi cum ratione: nullaq; ſit ars quæ nō ſit habitus faciendi cum ratione: nec ullus habitus talis qui nō ſit ars: ſit ut idem ſit ars/atq; habitus faciendi uera cum ratione. At uero circa generatiōem ars omnis uerſatur. & inuentionem contemplationem ue quonam modo fiat eorum aliquid que & eſſe & non eſſe poſſunt: & quorum principium non in eo quod efficitur ſed in ipſo eſt faciente. Nā neq; eorum que neceſſario ſunt uel fiunt eſt ars: neq; eorum que ſunt ſecundum naturā. Hæc enim in ſeiſſis habent principiu ipſum. Cum autem effectio atq; actus diuerſa ſint: artem effectiōis eſſe non actus neceſſe eſt. Atq; circa eadem quodāmodo uerſatur ars & fortuna: quemadmodum & Agarho dicit:

Quippe ars fortunam fortunaq; diligit artem.

Ars igitur ut diximus habitus eſt quidam faciendi uera cum ratione. Contrarium autem artis habitus eſt faciendi falſa cum ratione circa id quod ſeſe aliter habere poteſt.

Cap. iiii.

de prudentia uero quānam ſit percipiemus: ſi contempla-
bimur quosnam ipſos prudentes dicimus eſſe. Videtur itaq; prudentis eſſe bene cōſulere poſſe circa ea que ſibi ſunt bona ac profunt: non aliqua ex parte: ut quenam ad ſanitatē uel uires, ſed que ad bene uiuendū oīo cōducant. Argumento eſt id ita eſſe: eos etiam qui circa aliquid uerſantur prudētes dici: cum bene ad finem ſtudioſum aliquem excogitauerint ea quorum nulla eſt ars. Quare & omnino prudens iſ eſt: qui ad cōſultandum eſt aptus. Conſultat autem de iis nemo: quæ aliter ſeſe habere non poſſunt: aut de iis quæ ipſe agere nequit.

h

LIBER VII

Quare si scientia quidem est cum demonstratione: quorum autem principia aliter sese habere possunt eorum non est demonstratio (cūcta enim & aliter sese habere possunt) neque de iis que sunt necessario consultatio fieri potest: ipsa prudentia perfectio neque scientia neque ars esse potest. Scientia quidem quia sub actionem cadit aliter sese habere potest. Ars autem quod aliud actionis/aliud effectio est genus. Restat ergo habitum ipsam esse agendi uera cum ratione circa ea que sunt bona homini atque mala. finis enim effectio est quid aliud preter ipsam effectioem. Actionis uero non semper. Est enim ipsa bona actio finis. Quocirca Periclem & uiros tales arbitramur esse prudentes: quia que sibi ipsis & que ceteris hominibus sunt bona perspicere possunt. Esse autem eos tales putamus qui ad rem familiarem atque ad rem publicam administrandam sunt apti. Unde & temperantiam conseruatricem prudentiam appellamus. Conseruat autem tale existimationem. Voluptas. n. & dolor non omnem existimationem corrumpit atque peruertit. Non enim hanc: triangulum tres angulos æquales duobus rectis habere. Sed eas que circa id habent quod cadit in actionem. Nam principium quidem rerum agendarum id est gratia cuius sunt ipsa. ei uero qui corruptus est ob uoluptatem aut dolorem continuo non uidebitur principium ipsum. nec huius gratia ac propter hoc ipsum expetenda esse uersa atque agenda. Vitium enim principii corruptiuum est. Quare prudentiam habitum esse agendi circa humana bona uera cum ratione necesse est. At uero artis quidem est uirtus. prudentiam uero non est. Et in arte quidem qui sua sponte peccat magis est expetendus. circa uero prudentiam minus: quemadmodum & circa uirtutes. Pater igitur prudentiam uirtutem quandam esse: non artem. Cum autem duæ sint animæ partes rationem habentes: alterius erit ipsa prudentia uirtus. ipsius inquam opinatiua. Nam & opinatio circa id uersatur quod aliter sese habere potest. & prudentia ipsa. Atqui neque habitus est cum ratione solum. Huius autem indicium est: talis quidem habitus obliuionem esse: prudentiam uero non esse.

SEXTVS

Cap.iiii.

¶ Vm autem scientia existimatio sit de uniuersalibus & iis
que necessario sunt: sintq; demonstrabiliū scientiaq; oīs
principia (est enim ipsa scientia cum ratione) principii rei scibi-
lis nec est sciētia nec ars nec prudentia. Scientia: quia ipsum sci-
bile demonstrabile est. Ars & prudētia: quia in iis uersantur que
se se aliter habere possunt. At neq; sapientia est. est enim sapiētis
de quibusdā demonstrationē hāc. Qd si ea quibus uerū dicimus
& nunq; falsum in iis que possunt aut non possunt aliter se ha-
bere hęc sunt: scientia/prudentia/sapiētia/intellectus. Horū autē
trium habituum nullus esse potest. atq; tres dico prudentiā/sciē-
tiam/sapientiam. Restat intellectum esse principiorū.

Cap.v.

¶ Sapientiam in actibus iis tribuimus: qui in ipsis sunt ex-
actissimi. Phidiam enim sapientem sculptorem lapidum
dicimus: & Polycletem statuarium iridem sapientem. Atq; hic p
sapientiā nil aliud intelligimus q̄ ipsius artis uirtutē. At quosdā
etiam esse sapientes omnino: nō aliqua ex parte nec aliqd aliud
q̄ sapientes arbitramur: ut in Margere dixit Homerus:

Diuum is munere: nec fessor nec durus arator:

Nec sapiens alia ulla nimirum extitit arte.

Quare cōstat exactissimam scientiā: ipsam sapientiam esse. Sa-
pientem ergo non solū ea scire que ex principiis cognoscuntur
sed etiā circa principia dicere uera oportet. Quare sapiētia: intel-
lectus est & scientia: & ut caput habēs sciētia rez eaz quæ sum-
mis afficiuntur honoribus. Perabsurdū est enim si quispiā facul-
tatem ciuilem aut prudentiam studiosissimā esse putet: si non sit
homo eoz optimū que sunt in mundo. Quod si salubre quidem
ac bonū aliud est hominibus: aliud piscibus: album autem & re-
ctum semper est idem: & sapiēs omnes idem pfecto: prudēs uero
diuersum dixerint esse. Quod enim circa seipsum recte singula
perspicit id prudētiā habere dixerint: & huic ipsa cōmiserint.

h 2

Qua propter & nonnullas beluas prudentiā habere dicunt que
 cunq; in sua uita prouidendi uim habere uidentur. Constat igit
 eandem non esse sapientiam & facultatem ciuilem. Nam si eam
 facultatem sapientiam esse dicēt: quæ circa cōmoda propria uer-
 satur: multæ sane sapientiæ erunt. Non enim una circa omnium
 animalium bonum: sed alia atq; alia circa unumquodq; uersat:
 nisi de omnibus que sunt/una sit & facultas medendi. Qd si ho-
 mo præstantissimum esse ceterorum animalium diceretur: nil re-
 fert. Etenim homine sunt alia longe diuiniora natura. ut ea ma-
 nifestissime ex quibus ipse constitit mundus. Pater igitur ex iis }
que diximus sapientiam scientiam esse & intellectum eorū quæ
honorabilissima sunt natura. Quapropter Anaxagoram & Tha-
 lem & similes sapientes quidem at non prudentes inquit esse
 cum uident ipsos propria cōmoda ignorare. Et superflua quidē
 & admiranda & difficilia cognitu diuināq; scire ipsos. Sed inuti-
 lia dicunt: quia non quærunt bona humana. prudentia autem
 circa humana uersatur: & in quibus habet consultatio locū. Pru-
 dentis enim hoc maxime opus dicimus esse bene inq; consulere.
 Consultat autem de iis nemo que aliter sese habere non possunt
 & quorum non est aliquis finis. Atq; is bonum agendum. is au-
 tem ad bene consulendum est simpliciter aptus: qui coniectura
 quod est homini optimum eorum que cadunt in actionem exco-
 gitando mente capere potest. Neq; prudentia est uniuersalium
 solum: sed singula etiam oportet cognoscere. est enim actiua &
 actio circa singula ipsa uersat. quapp & nesciētes nōnulli magis
 q̄ nōnulli scientes idonei sunt ad agendū & in ceteris ii q̄ sūt ex-
 perti. Nam si quispiam sciat leues carnes facile concoqui ac esse
 salubres: quæ uero sint leues ignoret: non efficiet sanitatem. Sed
 qui scit auium carnes leues esse atq; salubres: is efficiet magis.
 Prudentia autem est actiua. Quare utranq; cognitionē aut hanc
 potius habere oportet: fuerit autem quedam & hec architecturæ
 subiēns rationem.

SEXTVS

Cap. vi.

a T qui ciuilis facultas & prudentia idem est habitus : esse tamen ipsarum non idem est. Eius autem quæ in ciuitate uersatur quæ est ut architectura prudentia : legum est ferendarum facultas. Quæ uero in singulis uersatur : ciuilis nomine cõmunis uocatur. Hæc autem est actiua deliberatiua. De ceterum enim in actiõem uenit ut ultimum. Idcirco rem ciuilem hos solos gerere dicunt. Hi namq; soli agunt : periade atq; si qui suis manibus artis conficiunt opus. Videtur autem ea maxime prudentia esse : qua sibi ipsi quispiam uni quærit ac prospicit bona. Atq; hæc ipso cõmuni nomine prudentia nuncupatur. Illæ autem alia gubernandæ rei familiaris : alia ferendarum legum facultas : alia ciuilis uocatur. Atq; huius alia est deliberatiua : alia iudicialis. Cognitionis igitur quædam species fuerit ea quæ bona sunt sibi scire. Sed magnam differentiã habet. Atq; qui sciunt ea que sibi ipsis sunt bona in illisq; uersantur prudentes esse uidentur. ciuiles autem negotiosi. Quapropter & Euripides dixit : Qui namq; prudens sum : negotio sine Licebat inter milites cui uiuere : Equam uel partem habere cunctis ex bonis. Quærunt enim quod sibi ipsis est bonum : & hoc arbitrantur esse agendum. Ex hac igitur opinione est ortum prudentes hos esse. Et tamen proprium uniuscuiusq; bonum non est fortasse sine rei familiaris gubernatiõne atq; ciuilis. Præterea quonam modo sua ciuilibq; administranda sit res : non est manifestum atq; considerandum est. Indicatur id quod dicitur illo signo. Geometræ enim iuuenes & mathematici ac sapientes in talibus fiunt : prudentes autem fieri non uidentur. Causa autem est : quod & singularium rerum est ipsa prudentia . quæ quidem per experientiam notæ fiunt. Iuuenis autem non est expertus. Experientiam enim temporis efficit longitudo . Nam & hoc quispiam considerauerit : cur puer mathematicus quidem fieri potest : sapiens autem aut

h3

*modo sequens est in
adulterio) qui sine peccato
est prius nihil sapientem*

LIBER

naturalis non potest? An quia mathematica quidem sunt per abstractionem. Horum uero principia experientia innotescunt: & hec quidem adulescentes nō credunt sed dicunt. Illorum autem definitiones non sunt obscuræ. Præterea peccatum quod fit in cōsulēdo aut circa uniuersale aut circa singulare fieri solet. Ignorare nāq; quispiam potest: aut omnes aquas ponderosas esse prauas: aut hanc ponderosam esse. Prudentiam autem non esse scientiam patet. est enim ut dictum est ipsius extremi. Tale enim id quod cadit in actionem: opponitur igitur intellectui. hic enim est terminorum ratio quorum non est. Hæc autem est ultimi cuius non est scientia: sed sensus nō propriorum quidem. Sed qualis est is quo sentimus id quod ultimum in mathematicis est triangulum esse. stabitur enim & ibi. Sed prudentia magis est hic sensus. Illius autem est alia species.

TRACTATVS TERTIVS.

Cap. i.

a T uero quærere ac consultare differunt. Consultare nāq; est aliquid quærere. Oportet autem & de bona consultatione quidnam sit accipere. Vtrum scientia quedā sit: an opinio an coniectatio bona: an aliquod aliud genus? Scientia igitur nō est. Non enī de iis quærunt que sciunt. At bona consultatio quedam est consultatio. Qui uero consultat quærit rationemq; subducit. Atqui neq; bona coniectatio est. ipsa nāq; sine ratione & cito fit. ad consultationem uero longum temporis spatium adhibetur. Atq; aiunt celeriter quidem deliberata esse agenda. cū mora autem consulendum. Præterea diuersa sunt sollertia & consultatio bona. Sollertia uero bona quedam est coniectatio. At neq; opinio ulla est. Sed cum is qui male deliberat/peccet. is autē qui bene consultat/recte deliberet: cōstat bonam consultationē rectitudinem esse quandam. Non autem scientiæ neq; opinionis. Scientiæ nāq; non est rectitudo. quippe cū neq; peccatum sit: opi-

SEXTVS

nionis uero rectitudo ueritas est. Et insuper determinatum iam est id omne cuius est opinatio. At uero neq; sine ratione est ipsa consultatio bona. Deficit ergo a mente. hec enim nondū est enūtiatio. Etenim opinatio nō inquisitio sed quedam iam enūtiatio est. Qui uero consultat: siue bene siue male consultet: quatit aliquid rationēq; subducit. Sed ipsa consultatio bona: consilii quedam est rectitudo. Quapropter quarendū est primū quidnam sit consilium: & circa quid ipsum uersetur. Cum uero multipliciter rectitudo dicatur: constat non omnem rectitudinem bonam consultationem esse. Inconueniens enim & prauus id quod uidere proponit attinget cogitando rationemq; subducendo. Quare recte quidem cōsultabit. malum autem magnū existimabit. Bene uero consultasse: bonum quoddam esse cōstat. Talis enim rectitudo consilii qua bonum quispiam assequi potest bona est consultatio. At potest quispiam & hoc ratiocinatione falsa attingere: & id quod facere oportet assequi. Non autem per quod oportet sed falsus medius terminus esse potest. Quare nec ipsa bona est consultatio: qua quispiam adipiscitur id quod oportet. nō tamē per quod oporteret. Præterea fieri potest ut alius lōgo deliberās tempore id consequatur: alius cito. Igitur nec illa bona est cōsultatio. Sed ea reductio bona est consultatio qua quispiam ratione conducentis assequitur quod oportet & ut oportet & cū oportet. Insup sit ut & absolute quispiā bene consultet: & ad aliquē finē. Atq; bona quidem consultatio absolute est ea qua ad eum finem qui est absolute finis pergitur recte. Quedam autem ea qua ad aliquem finem. Qd si bene consultare prudentium est: consultatio bona rectitudo est ea qua ratione cōferentis ad aliquem pergitur finem: cuius ipsa prudentia est existimatio uera.

Cap. ii.

St & ipsa sagacitas: cui cōtrarium est hebetudo. Quibus sagaces dicimus ac hebetes nec idem omnino quod scientia aut opinio (omnes enī scientes uel opinantes sagaces essent)

nec ulla quedam sciētia: ut aut medicina de sanis: aut geometria circa magnitudines. Neq; enim de iis est que sunt semper & nō mouentur: neq; de quouis eorum que fiunt. sed de quibus dubitauerit quispiam aut consultauerit. Quapropter est quidem de iis circa que uersatur prudentia. Non est autem idem sagacitas & prudentia. Prudentia namq; preceptiua est. Finis enim ipsius est quidnam sit agendum aut non agendum precipere. sagacitas autem uis iudicandi duntaxat. Idem est enim sagacitas & bona sagacitas: quippe cum sagaces sint & boni sagaces. Neq; autem habere neq; accipere prudentiam est ipsa sagacitas. sed in opinationis usu ad ea bene iudicanda de quibus est prudentia alio dicente consistit. sitq; hic perinde atq; cum discipulus ea discit ac comprehendit: que a scientiam tradente præcipiuntur.

Cap. iiii.

A uero quæ uocatur sententia quæ bene sentientes hoīes dicimus: sententiāq; habere: iudicium est rectum æqui & boni uiri. Cuius hoc iudicium est. Bonum enim & æquum uirum ad ignoscendum procliuem dicimus esse. & ueniam in aliquibus dare bonum & æquum esse. At uenia sententia est iudicatiua recta æqui & boni uiri. recta autem est ea quæ est ipsius ueracis. Omnes autē habitus non sine ratione ad idem tendunt. Nam sententiam/sagacitatem/prudentiam & mentem ad eodē afferentes: prudentes illos atq; sagaces & sententiā habere mentemq; dicimus. Omnes enim hæ potentie extremorum sunt ac singularium. Atq; idem ea ratione quæ est idoneus ad ea iudicanda de quibus est prudens sagax est beneq; sentiens: aut ad dandam ueniam aptus. Bona enim & æqua omnibus sunt cōmunia bonis ea ratione quæ ad alium tendunt. Sunt autem singularia & extrema ea omnia que agi possunt. Et prudētem oportet ipsa cognoscere. Et sagacitas & sententia circa hæc ipsa uersatur. Hæc autem sunt extrema & intellectus extremorū est ad partē utrāq;. Etenim primorū terminorū ac extremorū intellectus est & nō rō.

SEXTVS

Is quidem qui ad demonstrationes attinet immobiliū terminorū atq; primorum. Is autem qui in agendis rebus uersatur extremi & contingētis atq; alterius ppositionis. Hæc enī principia sunt eius gratia cuius. Ex singulis enī oriē ipsū uniuersale. Horū igit sensum habere oportet. hic autē est intellectus. Quapropter & naturalia hæc esse uident. Atq; sapiens quidē natura est nemo. sententiam autē habet & sagacitatē & intellectū natura. Signū autē est nos hæc ærates etiā sequi putare. atq; hæc ætas intellectum & sententiam habet: tanq̃ causa sit ipsa natura. Quocirca principū & finis est intellectus. Ex his enim & de his ipsa demonstrationes efficiunt. Quare non minus eorū qui sunt experti: & seniores uel prudentium in demonstrabilibus sententiis opinionibusue: q̃ ipsis demonstrationibus mentem adhibere oportet. Quia nāq; iam experientia uisum habent principia ipsa cernunt. Quid igitur prudentia & sapientia est: & in qbus utraq; uersat: & diuersarū animarū partiū utraq; uirtutem esse iam diximus.

TRACTATVS QVARTVS.

Cap. i.

Ubitauerit autē quispiā ad quidnam habitus hi sint utiles. Nam sapientia quidē nihil eorū contemplat ex quibus fuerit homo felix. Nullius enī est generationis: prudentia autē hoc quidē habet. Sed cuiusnam gratia opus est ipsa: si prudentia quidem est ea quæ circa iusta & honesta bonaq; homini uersatur. Hæc autē sunt ea que uiri boni est agere: atq; ipsa sciendo non magis ad agendū nos sumus idonei si uirtutes sunt habitus: quemadmodū nec ea sana que non efficiūt bonam corporis habitudinem: sed ab ipsa proueniunt. Non. n. magis apti sumus ad hæc agēda medendi artem aut exercendorū corporū facultatem habendo. Qd si nō horū grā sit ponēda prudentia: sed ut studiosi hoies fiant: iis nō fuerit utilis sane qui iam sunt studiosi. At nec etiam iis qui studiosi nō sunt. Nihil enim refert siue ipsi

habeant: siue aliis habentibus pareant. Atque hoc satis est nobis: quemadmodum & in sanitate. Nam & si ualere uolumus: medicinam tamen non discimus. Insuper absurdum sane uidebitur si prudentia quæ quidem est inferior sapientia: sit magis domina quam ipsa magisque princeps. Nam ea que agit: dominatur in singulis atque iubet. De his igitur est dicendum. nunc enim de ipsis dubitauimus tantum. Primum itaque dicimus has expetendas necessario per seipsas esse: quippe cum sint partium utrarumque uirtutes: etiam si neutra ipsarum quicquam efficiat. Deinde & faciunt quidem. At non ut medicina sanitatem: sed ut sanitas sic sapientia felicitatem. Nam cum sit pars totius uirtutis felicem efficit ex eo quia habetur ac operatur. Præterea opus ipsum & per prudentiam & per uirtutem moris efficitur. Etenim uirtus quidem propositum ipsum efficit rectum: prudentia autem ea que in illud perducit. Quarta autem partis animæ: quæ quidem est principium uegetandi nulla est talis uirtus: quippe cum in ipsa sit agere aut non agere situm. De eo uero quod dictum est non esse magis aptos ob prudentiam homines ad honesta iustaque agenda: paulo altius incipiendum est: hoc principio sumpto. Nam ut & iusta agentes quosdam non dum iustos esse dicimus: ut eos qui faciunt ea que legibus sunt instituta inuiti uel ob ignorance[m] uel ob aliquid aliud & non ob ipsa: & si agunt ea que oportet & quod uirum oportet agere studiosum: sic ut uidetur agere singula unumquemque oportet modo quodam affectum. ut sit homo bonus ob electionem inquam & ipsorum gratia que aguntur. Electionem igitur rectam efficit uirtus. Sed ea que illius gratia sunt agenda non sunt ipsius uirtutis: sed ad aliam potentiam spectant. Dicendum autem de ipsis dilucidius est. Est igitur quedam potentia: quam habilitatem uocant. Hæc talis est ut ea possit agere atque attingere que ad suppositam intentionem conducunt. Si igitur propositum sit honestum: laudabilis est. sin improbum: uersutia est. Quapropter & ipsos prudentes habiles & uersutos dicimus esse. Ipsa uero prudentia non est

SEXTVS

quidē hęc dicta potentia. Non tamen est sine ipsa. Habitus autē ipse huic oculo imprimitur animæ. Neq; absq; uirtutē sicut diximus: atq; constat. Ratiocinationes enim agendarum rerum principium habēt: cum talis sit ipse finis & ipsum optimum quicqd tandem sit illud. Sit autem uerbi gratia quiduis. Hoc autem nō nisi bono uiro uidetur. Prouitas enim peruertit: facitq; ut circa principia rerum agendarum homo fallatur. Quare patet prudētem neminem esse posse nisi sit bonus.

Cap. ii.

Considerandum est iterum & de uirtute. Etenim ut prudentia sese habet ad habilitatem/ quæ non est idem sed similis: sic & proprie uirtus sese habet ad naturalem uirtutem. Oībus enim singuli mores inesse quodāmodo natura uidentur. Etenim & iusti natura fortesq; atq; ad temperantiam nati apparent: ceteraq; continuo habemus ex ipso ortu. Sed esse tamen querimus aliquid aliud: quod est proprie bonum: & talia modo alio nobis inesse. pueris enim ac beluis naturales habitus insunt. At absq; mente nocere uidentur. Atq; ut robusto sit in corpore sine oculis se mouente (errat enim uehementer ex eo quia non habet uisū) sic & hic accidit. Si uero mentem acceperint in agendo differt. Atq; habitus ille similis tunc erit pprie uirtus. Quare ut in opinatiuo dux sunt species: habilitas atq; prudentia. sic & in morali sunt dux: una naturalis uirtus: altera proprie uirtus. Atq; harum ea quæ est proprie uirtus non fit sine prudentia. Quapropter inquit uirtutes omnes prudentias esse. Et Socrates partim recte quærebat: partim peccabat. peccabat quia uirtutes oīs prudentias esse putabat. bene dicebat q; non esse sine prudentia ipsas aiebat. Hoc autem huius indicium est. Etenim nūc omnes cum uirtutem definiunt dicentes ipsam habitum esse & afferentes ea circa que uersatur: addunt secundum rectam rationem. At recta est ea quæ est secundum prudentiam. Videntur igitur omnes uerticinari quodammodo talem habitum esse uirtutē qui

LIBER

est secundum prudentiam. Oportet autem parumper migrare. Est enim is habitus uirtus: qui non solum est secundum rationē rectam: sed cum recta etiam ratione. Recta autem de talibus ratio ipsa est sane prudentia. Socrates igitur uirtutes ipsas rationes esse arbitrabatur. Omnes enim sciētiās esse dicebat. At nos cum ratione esse censemus. Patet igitur ex dictis fieri non posse ut sine prudentia sit homo proprie bonus: & absq; morū uirtute prudens. At enim & ea ratio qua quispiam differuerit separari uirtutes hinc solui potest. non enim idem ad omnes suscipiendas aptissimus est ingenio. quare aliam iam accepit: aliam nondum accepit. Hoc enim in naturalibus quide; uirtutibus fieri potest. At in iis quibus absolute dici homo bonus fieri nequit. Etenim cum prudentia quæ est una simul inerunt uniuersæ. Constat autem & prudentia opus esse: etiam si non esset actiua: quia partis est uirtus. Et sine prudentia sineq; uirtute electionem rectā non fore. Altera nanq; finem: altera ea que sunt ad finem agere facit. At uero neq; sapientiæ præest: neq; prestabilioris est partis: sicut neq; ars medendi præsidet sanitati. Non enim utitur ipsa: sed uidet ut fiat. Illius igitur gratia/non illi iubet. Præterea simile est & si quispiam facultatem ciuilem principem esse decorum dicat: propterea q̃ præcipit de omnibus que aguntur in ciuitate.

Finis Sexti Libri.

SEPTIMVS

TRACTATVS PRIMVS.

Cap.i.

Ost hec dicendum est: alio sumpto principio tres esse species eorum quæ circa mores sunt fugienda: Vitium/Incontinentiam/Feritatem. Atq; contraria quidem duobus manifesta sunt. Aliud enim uirtutem: aliud continentiam appellamus. Ad feritatem autem & immanitatem maxime uirtutem eam conuenit dicere quæ est supra nos: Heroicam inq; quandam atq; diuinam ut Homerus de Hectore propterea quod eximia bonitate præstabat dicentem Priamum induxit.

Nec iam hominis sane mortalis filius ille

Esse uidebatur sed diuo semine natus.

Quare si ex hominibus ob uirtutis excellentiâ dii fiût ut aiunt: talis quidam is habitus fuerit/qui feritati opponitur. Etenim ut fere neq; uitium est neq; uirtus/sic neq; dei. sed hæc quidem præstabilius est uirtute: illa aut diuersum quid a uitio genus. Atq; ut raro fit uirum esse diuum: ut appellare Lacones consueuerunt cum ualde aliquem admirantur (dicunt enim uir diuus hic est) sic & ferus atq; immanis est inter homines raro. Maxime uero inter nationes Barbaras est. Fiunt autem quidam tales & ob morbos: lesionesq; principii. Et eos etiam homines qui in uitiiis exuperant: hac infami consueuimus appellatione notare. Sed de tali quidem dispositione mentio aliqua posterius fiet. De uitio uero prius est dictum: Nunc de incontinentia molli- tie luxuq; & de continentia atq; constantia est dicendum. Neq; enim ut idem quod uirtus & uitium: neq; ut diuersum genus hec sunt putanda. Atq; ut in cæteris egimus afferre ea quæ uidentur oportet: & dubitare primum. Deinde omnia que probabilia sunt aut saltem plurima maximeq; precipua circa hos affectus ostendere. Nam si soluantur quidem ea que difficultatem afferunt: relinquuntur autem ea que probabilia sunt:

LIBER

fatis sane fuerit demonstratū. Videtur itaq; continentia quidem constantiaq; studiosa esse ac laudabilis: Incontinentia uero & molities praua atq; uituperabilis: & idem esse continens & in ratione persistens: & idem etiā incontinens & rationem egrediens. Et incontinens quidē improba sciens improba esse/agit ob perturbationem. continens autē cupiditates sciēs prauas esse non sequitur ob rationem. Et temperantem quidem continentem esse aiunt atq; constantem. Talem autē alii temperantem esse omnem: alii nullum dicunt. Et item intemperantem incontinentem esse: & incontinentem intemperantem confuse: nōnunq; diuersos inquit esse. Interdum etiā ipsum prudentem incontinentem esse non posse. Interdum nōnullos homines qui prudentes ac habiles sunt incontinentes esse dicunt. Præterea incontinentes & iræ & honoris & lucri dicuntur. Ea igitur que dicuntur: hec sunt.

Cap. ii.

Vbitauerit autē quispiā: qui sit ut recte aliquis existimās agat incontinenter? Scientem igitur inquit quidam impossibile esse. Nam absurdum est ut arbitrabatur Socrates: si scientia insit/aliud quippiam uincere & ipsum perinde atq; mancipium trahere. Socrates enim omnino contra rationem ipsam pugnat: incontinentiamq; exterminabat. Neminem enim existimantem præter id quod est optimum agere: sed ob ignoratiōem dicebat. Hæc igitur sententia iis aduersatur que manifeste apparent. Atq; quærere oportet quisnam in ipsa perturbatione: si ob ignoratiōem agit: ignoratiōis sit modus? Constat enim incontinentem non putare illud esse bonum anteq; in perturbatione sit constitutus. Sunt autē qui hæc partim concedunt/partim nō concedunt. Etenim scientia quidem nihil ualidius confitentur. At huic non assentiuntur neminem agere præter id quod uisum est melius. Quapropter inquit incontinentem a uoluptatibus superari/non scientiā quidem sed opinionē habentē. At uero si sit opinio non scientia: neq; uehemens existimatio quæ resistit: sed

SEPTIMVS

remissa/sicut in ambigentibus uenia danda est si nō in his per-
sistit aduersus uehementes cupiditates. At prauitati non est ue-
nia danda: nec alijs cuiq̃ que uituperabilia sunt. Est ne igitur
id quod resistit prudentia. Hæc enim est ualidissimū. At est ab-
surdum: erit enim idem prudens atq; incontinens simul. Nemo
aut̃ dixerit prudentis esse ea sponte agere que prauissima sunt:
& insuper demonstratum est antea prudentem aptum ad agen-
dum esse. Etenim quidam extremos & cæteras uirtutes habere.
Præterea si continens est ex eo quia uehementes ac prauas ha-
bet cupiditates: neq; temperans continens erit/neq; continens
temperans. Etenim neq; uehemētes habere cupiditates neq; pra-
uas/est temperantis. At oportet: Nam si cupiditates sint bonæ:
prauus est habitus ille qui phibet non sequi. Quare non omnis
continentia est studiosa. Sin imbecilles & nō prauæ: nō est quid
egregiū/nec etiā magnum quid/si sint prauæ ac imbecilles. Præ-
terea si continentia in quauis opinione facit persistere/praua est
ut si & in falsa. Et si incontinentia a quauis opinione dimouetur
erit aliqua incōtinentia studiosa. quale fecit Neoptolemus apud
Sophoclem in Philoctete. Est enim laudabilis quia nō perstitit
in iis quæ suaserat Vlysses ob mentiendi dolorem. Præterea ca-
prio mentiēs dubitatio est. Quia nāq; admirabilia præterq; opi-
nionem sophistæ inferre uolunt redarguendo: ut cum attigerint
uideant acuti. ratiocinatio facta dubitatio fit. Ligat enim mens
cum manere quidem non uult: quia conclusio non placet. proce-
dere autem non potest: quia rationem soluere nequit. Fit au-
tem aliqua ratione ut imprudentia cum incontinentia sit uir-
tus. Qui nanq; habet utrunq; contraria iis que existimat ob in-
continentiā ager. Existimat aut̃ bona esse mala: & agere nō opor-
tere. quare bona aget & nō mala. Præterea qui persuasus agit uo-
luptatesq; sequitur atq; eligit: melior eo uidebitur esse qui nō ob
rationem sed ob incontinentiā agit. Nam facilius curari potest:
quippe cum possit illi dissuaderi. At incontinens obnoxius est ei

prouerbio quo dicimus: Quid insuper bibere opus est/cum strāgulat aqua? Etenim si non persuasum esset ipsi ea non agenda esse que agit: dissuasus tandem cessasset. Nunc uero persuasum est ei & nihilominus talia agit. Insup si circa uniuersa cōtinentia sit atq; incontinentia. quisnā sit ille qui est incontinens absolute. Nemo enim habet incontinentias omnis. Dicimus autem quosdam simpliciter incontinentes esse. Tales igitur quedam hac in materia dubitationes emergunt. Horum autem alia tollere/alia relinquere oportet. Dubitationis enim solutio inuentio est.

Cap. iiii.

Rūmum itaq; considerandum est si incontinentes scientes agant/nec ne.& quonam modo scientes. Deinde circa que sit incontinens ponendus & continens: Vtrum circa uoluptatem omnem atq; dolorem: an circa definitas quasdam uoluptates atq; dolores. Et utrum idem sit an diuersus continēs atq; constans? Similiter & de cæteris que ad hanc attinent contemplationem. Est autem considerationis initium: utrum continens & incontinens/iis circa que uersantur differant an modo. Dico autem sic utrum incontinens ex eo solum sit incontinens: quia circa hæc uersatur. an non: sed ipso modo: an utrisq;. Deinde si continentia & incontinentia sint circa uniuersa / nec ne. Neq; enim circa omnia uersatur is qui est incontinens absolute: sed circa ea circa que est intemperans: neq; simpliciter sese habet ad illa. Esset enim incontinentia ac intemperantia idem: sed hoc modo. Nam ille quidem eligens ducitur putans semper oportere persequi uoluptatem præsentem. Incontinens autem non putat quidem persequitur tamen. Si itaq; uera sit opinio sed non scientia qua transgredientes incontinentiter homines agunt: nihil refert ad rationem. Nonnulli nanq; eorū qui opinantur non ambigunt: sed arbitrantur exacte se scire. Si igit opinātes ex eo qd remisse credunt magis q̄ scientes cōtra suā agent existimationem:

SEPTIMVS

nihil differret ab opinione scientia. Sunt enim qui non minus opinionem suam quam alii suam scientiam credunt: ut ex Heraclito patet. Sed cum dupliciter dicatur scire (nam & is qui scientiam quidem habet non autem utitur ipsa & is qui utitur dicitur scire) haec inter se differunt: habentem inquam scientiam ac non contemplantem & habentem ac contemplantem: agere ea quae agere non oportet. Hoc enim uidetur absurdum. Sed non si agat non contemplando. Praeterea cum propositionum duo sint modi: nihil prohibet ut quispiam agat contrarium eius quod scit: si habeat quidem utraque: uniuersali tamen & non particulari propositione utatur. Nam ea quae aguntur singularia sunt. Differt autem & ipsum uniuersale. nam aliud est in ipso: aliud in re. ut omni homini sicca conducunt. & hic est homo: uel siccu est quod est tale. Sed si hoc sit tale: aut non habet: aut non operatur. Magna igitur per hos emergit utrique differentia modorum. atque adeo ut hoc quidem modo non absurdum esse: alio uero modo mirabile uideatur. Praeterea fit ut homines scientiam habeant alio modo quam nuper diximus. Nam in habendo quidem: sed non in utendo differentem cernimus habitum ut quispiam & habeat quodammodo & non habeat ipsum. qualis est dormiens & furens ac ebrius. At hoc modo disponuntur ii qui sunt in perturbationibus constituti. nam ira & cupiditates uenerae ceteraque similia corpus etiam manifeste permutant: atque nonnullos & in furorem ac insaniam adiungunt. Patet igitur dicendum esse incontinentes perinde sese habere atque hi sunt affecti. Dicere autem eas sententias quae a scientia profiscuntur nullum est signum. Etenim ii qui sunt in hisce perturbationibus constituti: demonstrationes & carmina dicunt Empedoclis. Et qui primum discunt: nesciunt quidem orationes: sed nondum sciunt. Oportet enim ipsorum insideant menti ad quod tempore opus est. Quare putandum est ut histriones poemata recitent: sic & incontinentes sententias dicere. Insuper & hoc modo quispiam naturaliter inspexerit causam. Opinionum enim

alia est uniuersalis : alia de singularibus / quibus iā ipse presidet
 sensus. Atq; cum ex ipsis ratio fuerit una. anima conclusū ipsum
 in contemplandis quidem dicat / in agendis autem rebus conti-
 nuo agat necesse est. Nam si omne dulce gustare oportet: & hoc
 est dulce ut unum quid singularium: is hoc simul & agat qui po-
 test nec phibetur necesse est. Cum igitur una quidē uniuersalis
 inest opinio gustare uetans. alia uero dicit omne dulce uolupta-
 tem afferre: & hoc esse dulce. hæc autem operatur: atq; inest for-
 te cupiditas: illa quidem hoc fugere dicit. Cupiditas autem du-
 cit: mouere enim singulas partes potest. Quare fit ut a ratione
 quodammodo & opinatione incontinententer agatur: non tamen
 per se contraria / sed per accidens. Cupiditas enim recte rationi
 sed non opinatio aduersatur. Quare & propter hoc bestia non
 sunt incontinentes: quia non uniuersalem existimationem / sed
 singularium imaginationem atq; memoriam habet. Quomodo
 autem soluitur ignoratio ac rursus fit incontinens sciens: eadem
 est ratio & de ebrio & dormiente: & non est huius propria per-
 scrutationis: quam quidem a naturalibus audire oportet. Cum
 autem ultima propositio rei sit sensibilis opinatio / atq; actuum
 domina: hanc incontinens aut non habet dum est in perturba-
 tione: aut sic se habet ut in habendo non sit scire / sed dicere. per
 inde atq; tumultus Empedoclis carmina profert. Et quia ter-
 minus extremus non est uniuersalis nec ad scientiam ut uniuersalis
 attinet. atq; id accidere uidet quod Socrates quærebat. Nō
 enim ea que proprie scientia est presente fit perturbatio: nec ipsa
 ob perturbationem distrahitur: sed sensitiua. De his igitur si sci-
 ens inq; incontinens an non sciens & quonam modo sciens in-
 continententer agat: tot a nobis sint dicta.

Cap. iiii.

Trum sit aliquis incōtinens absolute: an aliqua ex parte
 sint omnes. & si sit: in quibusnam sit / dicendum deinceps
 est. Patet igitur continentes atq; constantes / & incontinentes

SEPTIMVS

ac molles circa uoluptates doloresq; uersari. Quoniā eorum que uoluptatem efficiunt: alia sunt necessaria: alia per se quidem expetibilia sunt: exuperationem autem habent. Atq; necessaria quidem dico: que ad ipsum pertinent corpus: alimentum inq; ueneris usum: & huiusmodi cetera: circa que temperantiam intemperantiamq; posuimus. Non necessaria uero: per se autem expetibilia/ uictoriam/ honorem/ diuitias/ & que sunt similis generis: que bona sunt & delectāt. Eos quidem qui in his præter rectam rationem quæ est in ipsis exuperant: absolute quidem incontinentes non dicimus. sed hæc addentes/ pecuniarum incontinentes & lucri & honoris & iræ dicimus/ ut diuersos & similitudine nomen idem habentes: ut homo qui ludo in Olympico uicit. Communis enim ratio parum ab illius ratione propria differebat. attamen erat diuersa. Atq; huius signum est illud: Nam incontinentia quidem non solum ut delictum/ sed etiam ut quoddam aut simpliciter aut aliqua ex parte uitium uiruperatur. at horum nemo. Eorum autem qui circa corporis uoluptates uersantur: in quibus temperantem intemperantemq; ponimus: quidem eligendo sed præter electionem ac mentem/ efficientiū quidem uoluptatem exuperationes persequitur: dolorem autem inferentium fugit. famis. sitis. æstus. frigoris. & omnium que ad tactum gustumq; pertinent. is non additione circa hec inq; ut circa iram / sed absolute solum incontinens dicitur: cuius hoc indicium est. Circa nanq; has uoluptates & non circa ullam illarum intemperantes dicuntur. Et propterea in eodem incontinentem ponimus & intemperantem: & continentem ac temperantem. sed illorum neminem: quod circa uoluptates easdem quodammodo doloresq; uersantur. Atq; sunt quidem hi circa hæc eadem: sed non eodem modo. Sed illi quidem eligunt: hi uero non eligunt. Quapropter potius cum intemperantem dixerimus/ qui non cupiens aut remisse exuperationes uoluptatū persequitur: ac mediocres fugit dolores/ q̄ hunc qui ob uehementes

LIBER

cupiditates eadem agit. Quid enim faceret ille si cupiditas adueniret ingens & circa rerum necessariarum indigentiam uehemens dolor. Cum autem cupiditatum ac uoluptatum alia genere sint honeste studiosque alie non sint. Eorum enim que uoluptatem efficiunt quedam expetibilia sunt natura: quedam hisce contraria: quedam media/quemadmodum prius distinximus: ut pecunia. lucrum. honor. uictoria. in omnibus talibus atque mediis non ex eo uituperantur homines: quia his afficiuntur cupiunt atque amant. sed ob modum: & quia exuperant. Quapropter qui praeter rationem aut uincunt aut sequuntur quippiam eorum que natura sunt honesta & bona non laudantur. ut ii qui circa honorem magis quam oporteat student: aut erga filios & parentes. Etenim bona sunt haec: & laudentur qui circa haec student. At tamen est & in his exuperatio quedam: si quispiam ut niobe & aduersus deos contenderet/aut sic erga patrem afficeretur ut Satyrus ille qui patris amator appellabatur. insanire namque nimium uidebatur. Circa igitur haec nulla est prauitas: propterea quod unumquodque per se ut diximus natura est expetibile. Exuperationes tamen ipsorum improbe sunt ac fugiende. Similiter nec incontinentia. Etenim incontinentia non solum est fugienda/ sed etiam uituperanda. ob perturbationis autem similitudinem adiungentes singula incontinentiam circa unumquodque dicunt: ut malum medicum aut malum histrionem/ quem absolute non diceretur malum. Ut igitur neque hic absolute dicitur malus: quia non est uitium quicquam ipsorum: sed rationum compatiore simile: sic ut illic sola existimandum est incontinentiam & continentiam esse: que in iis est circa que temperantia intemperantiaque uersat. Circa autem iram per similitudinem dicimus. Quapropter & ipsam addentes incontinentem dicimus ire/quemadmodum & honoris & lucri.

Cap. v.

Utrum autem quedam natura uoluptatem efficiant: quorum alia simpliciter: alia generibus animalium/ uoluptatem atque hominum afferunt. quedam non natura: sed partim ob morbos: partim

SEPTIMVS

ob consuetudinem: partim ob naturas prauas delectent, licet & circa horum singula similes habitus cernere. Dico aut ipsos imanes ut mulierem illam quam grauidas relinquentem fetus deuorare aiunt: aut qualibus ferunt nonnullos circa pontum effratos homines delectari. quorum alios inquit crudis: alios humanis carnibus gaudere. alios suos filios in conuiuiis comedendos mutuo dare. aut id quod de Phalaride dicitur. Atque hi quidem ferini habitus sunt. Alii aut quibusdam ob morbos & ob insaniam fiunt. ut qui mactauit matrem atque comedit: quiq; coferui iecur item comedit. Alii sunt ex morbo uel ex consuetudine: ut euulsiones pilorum & unguium esus: & carbonum & terre & insuper uenercorum habitus maribus. Aliis enim natura: aliis ex consuetudine accidit: ut iis qui a pueritia consuescunt. Quibus igitur causa est natura: eos nemo dixerit incontinentes: quemadmodum neque mulieres quae non futuunt sed futuuntur: pari modo neque eos qui ob consuetudinem morbose se habent. Igitur singula quidem hec habere: extra fines est uitium: quemadmodum & ipsa feritas. Habentem aut uincere aut uinci: non est ea quae absolute est continentia aut incontinentia. Sed ea quae per similitudinem dicitur. quemadmodum & is qui circa iram sic se habet dicendus est cum affectu & non incontinens absolute. Omne namque uitium exuperans & dementia/ & timiditas/ & intemperantia/ & acerbitas: aut est ferinum/ aut ex morbo. Nam qui talis est natura ut uniuersa formidet: etiam si obstreperit forex/ timidus est timiditate ferina. Quidam etiam felem ob morbum pertimescebat. Et dementium qui natura quidem ratione carent/ sensuq; tantummodo uiuunt/ imanes sunt. quales nonnullae nationes sunt longe habitantium Barbarorum. Qui uero non natura sed ob morbos/ aut comitiales/ aut insaniam: ii sunt morbofi. Fieri aut potest ut horum aliqua quispiam interdum habeat tantum: sed non superetur. ut si Phalaris puerum percipiens comedere se detineret: aut ab nefanda libidine abstinere. Fit etiam ut non solum habeat: uerum etiam superetur. Ut igitur & prauitas ea quidem

que est humana/absolute dicitur prauitas.alia uero cū additiōe ferina inq̄ aut ex morbo & nō absolute: sic & incontinentia alia est ferina/alia ex morbo. Absolute aut̄ ea est sola quæ intemperantie humane non egredit̄ fines. Perspicuū igit̄ est:incontinentiā & continentiā in iis esse dūtaxat circa quæ intemperantia temperantiaq; uersat̄:& in cæteris speciē aliā incōtinentie esse. quæ quidem nō absolute/sed p translationē incontinentia dici solet.

Cap.vi.

Ost hęc minus esse turpem irā q̄ cupiditatū incontinentiā ostendamus.Ira nāq; aliqua ex parte & nō perfecte rationem audire uidet̄. perinde atq; ueloces ministri/qui quidem antea q̄ totum id audirent qđ dicitur/excurrunt:deinde in agēdo aberrant.Canēs etiam anteaq̄ considerent si sit amicus/si tantum pulsauerit ostium/latrant.Sic & ira ppter caliditatē celeritatemq; naturæ audita quidem ratione non precepto autem audito ad ipsam pperat ulctionē.Ratio nāq; uel imaginatio cōtumeliam aut paruipensionē esse ostendit. Illa aut̄ ac si ratiocinatione facta concluderit oportere tali bellum inferre/statim insurgit.At cupiditas si solū dixerit ratio aut sensus hoc asserre uoluptatem pergit ad fruendū.Quare ira quidē sequit̄ quodāmodo rationem.Cupiditas aut̄ non sequit̄. turpior igit̄ est:Nā incontinens quidem ire a ratiōe quodāmodo uincit̄:Cupiditatis aut̄ nō a ratione/sed a cupiditate.Præterea magis est ignoscendum: si quispiam naturales appetitiones sequat̄/quippe cū & cupiditates tales sequēti quæ sunt omnibus cōmunes/& quoad cōmunes sunt/ueniā magis detur. At ira atq; acerbitas magis est naturalis/q̄ hæ cupiditates quæ exuperant & quæ nō sunt necessarie:Vt qui se excusabat q̄ patrem pulsaret.& hic enim dixit suū patrem pulsabat:& ille suū.Et hic etiam ostenso puero cum uir fuerit me pulsabit.est enim nobis gentile.Et qui trahebatur a filio sistere iubebat in ostio.Et se enim patrē Eousq; traxisse dicebat.Præterea iniusti magis sunt ii qui magis occulte pcedūt

SEPTIMVS

ac insidias faciunt. Iracundus igitur non insidias facit/nec ira:
sed est manifesta. Cupiditas autem contra:quemadmodum uer-
nerem aiunt. nam ipsam dolos necere dicunt. & Homerus Bal-
teum ipsi tribuit: in quo fraudem etiam inesse dicit.

Fraus quoque inest quæ prudentem persepe sefellit.

Quare si cupiditas magis sit iniusta quàm ira & incontinentia quæ
est circa ipsam turpior erit ea quæ est circa iram: & absolute incon-
tinentia atque quodammodo uitium. Insuper nemo uitæ libidine do-
lens. sed qui facit per iram: dolens omnis facit. qui uero exequit
libidinem: id facit cum uoluptate. Si igitur ea sunt magis iniusta
quibus irasci magis est iustum: & incontinentia profecto quæ sit ob
cupiditatem: magis erit iniusta. non est enim in ira libido. Inconti-
nentiam igitur circa cupiditates turpiorem esse incontinentiam cir-
ca iram: & continentiam atque incontinentiam circa corporis cu-
piditates uoluptatesque uersari/ex iis que diximus perspicuum eua-
sit. Harum autem ipsarum differentiæ sunt sumende. Nam ut ab initio dixi-
mus: alie sunt humane ac naturales/& genere & magnitudine:
alie ferinæ: alie ob labefactatum principium atque morbos emer-
gunt. Circa autem harum tantummodo primas temperantia intemperan-
tiæque uersat. Quapropter & feras nec temperatas nec intempera-
tas nisi per translationem dicimus. & si quod omnino aliud ge-
nus animalium ab alio differt petulantia coitu uoracitateque. Non
enim habent electionem nec rationem: sed dimote sunt a naturas.
Perinde atque homines ii qui sunt mente capti atque insani. Feritas
autem minus est malum quàm uitium: sed terribilius. Non enim corru-
ptum est id quod est optimum ut in homines: sed non habet. Fit igitur
perinde atque si quispiam inanimatum cum animato compara-
ret/utrum sit peius. Semper enim prauitas eius quod non habet
principium minus nocere potest. at mens est principium. Perin-
de est igitur atque si quispiam iniustitiam ad iniustum hominem compa-
raret. Est enim utrumque aliquo modo peius. Homo namque malus
milies plura mala quàm fera facere potest.

LIBER

Cap.vii.

It ut circa uoluptates doloresq; per tactum gustūq; & cupiditates ac fugas/circa que uersari temperantiā & intemperantiam prius est definitum/ita sese habeat quispiā:ut aut superetur ab iis ipsis que pleriq; superant homines:aut superet ea ipsa a quibus pleriq; uincuntur.Atq; si circa uoluptates: ita sese habeat:primo quidē modo incōtinens est:secundo aut continēs. Sin circa dolores:primo quidē modo mollis est:secundo aut cōstans.In hoc aut medio plurimog; hominū habitus collocantur & si ad deteriores magis declinant.Sed quoniā quædā uoluptates sunt necessarie:quædam non necessariae:& ulq; ad quendam terminū. Exuperationes uero defectusq; non sunt necessarii. Et simili modo res sese habet & in cupiditatibus atq; doloribus:qui uoluptatum exuperationes:aut exuperantes uoluptates ob electionem atq; ob ipsas & ob nullam rem aliam inde proueniētē persequit̃ intemperās est.Hunc.n.nō penitere necesse est.quare est incurabilis.Quē enim nō penitet:is est incurabilis.Qui uero deficit oppositus est.At qui inter hos medius collocat̃ temperās est.Similiter intēperans est:& qui nō q̃a uincit̃/sed ob electionē dolores corporis fugit.Eog; aut qui nō eligunt:alius ob uoluptatē: alius ob eius fugā doloris qui a cupiditate puenit ducit̃. quare inter sese differunt. Cuilibet enim deterior esse uidebit̃ siq; nō cupiens/aut remisse/quippiā ageret turpe:q̃ uehementer cupiēs & si nō iratus pulsaret:q̃ cōcitatus ira.Quid enim ageret/si esset in perturbatione? Quapropter intēperans incontīnēte deterior est. At eog; quos diximus/alter mollitiæ magis subiicit̃ speciei: alter est incontīnens. Atq; incontinenti quidem cōtinens:mollī uero constans opponit̃. Constantia nāq; in resistendo:continentia uero in superando cōsistit. suntq; diuersa resistere ac superare:sicut non uinci & uincere. Quapropter & continentia magis q̃ constantia est expetenda.Qui autem in his quibus pleriq; resistūt deficit:is mollis est & delicatus. Delitiæ nāq; sūt mollitiæ

SEPTIMVS

quedam. qui quidem uestem trahit: ne subeat laborem tollendi.
Et cum imitetur ægrotantem: se non putat miserum esse: qui mi-
sero similis est. Similiter res sese habet & circa continentiam & in-
continentiam. Nō est. n. mirū si quis a uehementibus & exuperanti-
bus aut uoluptatibus aut doloribus uincit: quin ignoscendū est
si resistēs uincit tandem: Vt Theodecti poetæ Philottetes a ser-
pente morsus: aut Carcini cercyon in Halope: & ut homines ii
qui detinere risum enitentes accumulatum illum effundunt: ut
accidit Xenophāto. Sed si quis iis quibus multitudo resistere pōt:
succūbit: & nō aduersari pōt: non ob generis naturā aut ob mor-
bū: qualis est mollities quæ regibus Scythar: inest ob genus: &
ut mulier a uiri distat natura. Videt aut & is qui est ad iocū p-
pensior intēperans esse. est tamē mollis. Nā iocus relaxatio est si
quidē requies est. qui uero ad iocū pcliuius est: ex iis est q in hac
exuperāt. Atqui incōtinentiæ alia est temeritas/ alia infirmitas.
Quidā. n. deliberatōe facta non p̄sistunt in iis quæ statuerūt ob
perturbationē: quidā ex eo quia non consularunt a perturbati-
one ducuntur. Sunt enim qui anteficientes & prouidentes: ac
seipsos rationemq; excitantes non superantur a perturbatione:
siue uoluptatem id quod mouet: siue dolorē efficiat: perinde atq;
pretitillati non titillantur. Maxime autem celeres ac biliosi atra-
bili temeraria incontinentia sunt incontinentes. Illi enim ob ue-
locitatem: hi ob uehementiam nō expectāt rationem: ex eo quia
ipsius sunt imaginationis sequaces.

Cap. viii.

a T uero intemperantem quidē nō penitet/ ut est dictū: in
electione nāq; p̄sistit. Incontinēs aut facilis est ois ad pe-
nitentiā: quocirca nō ita res sese habet ut dubitauimus. sed ille
quidē incurabilis: hic aut est curabilis. Vitiū. n. morbis est hisce
per simile aquæ intercuti inq; & rabi. Incontinentia uero morbo
comitiali. Etenim illud continuū: hæc non continua est impro-
bitas. Atq; omnino diuersum est genus incontinentie atq; uitii.

Vitiū. n. latet: Incontinentia uero nō latet. Hoz aut ipsoz ii qui ante rōem ducunt / meliores iis sunt qui rōem quidē habent / nō aut persistunt in ea. a minore nāq; p̄urbatione uincunt / & non absq; deliberatiōe / ut illi. Incōtinens enim similis est iis qui cito fiunt ebrii & pauco uino / & pauciore q̄ pleriq;. Pater igit incontinentiā uitiū non esse: nisi aliqua ex parte fortasse. Nā hēc quidem est preter electionem: illud aut cū electione: In actionibus tamen est similitudo: ut Demodocus in Milesios dixit. Milesii nāq; insipientes quidem nō sunt: ea tamen faciunt que agūt in sapientes: & incontinentes: iniusti quidē non sunt: iniuriā tamen faciūt. cum aut alter sit talis / ut nō ex eo quia est ipsi persuasum exuperantes corporis uoluptates prāterq; ratiōem rectā sequat: illi quidē dissuaderi facile: huic aut haud facile pōt. Principium enim ipsum uirtus quidē conseruat: uitiū uero corrūpit. Id autē gratia cuius: principium est in actibus: perinde ut suppositiones ipsæ in mathematicis. Neq; igit ibi docendorū principiorū est ratio: neq; hic. Sed uirtus aut naturalis / aut assuetudine parta causa est opinandi circa principii recte. Talis igit homo temperās est. at contrarius est intemperans. Est aut quidā alius ob p̄urbationē a recta ratione discedēs: quē perturbatio ut non agat quidē ut recta ratio iubet superat. Vt sit aut talis ut ipsi sit psualum oportere persequi uoluptates libere tales non uincit. Atq; hic est incontinēs qui quidem intemperante melior est. Nec est absolute prauus. conseruat enim id in ipso quod est optimū: principii inq; ipsum. Alius aut est huic contrarius qui persistit: & non ob p̄urbationē a ratione discedit. Ex his igit patet hunc quidem studiosum: illum autem improbum habitum esse.

Cap. ix.

Verendum est utz is sit incōtinens qui quauis in ratiōe electioneue perstat: an is qui in recta persistit? Et utz is sit incontinens qui non permanet in quauis electiōe rationeue: an is qui non persistit in ratiōe falsa & electione nō recta? quē

SEPTIMVS

admodū antea dubitauimus. An per accidēs quidem in quauis per se autem in rōne uera rectaq; electione alter perstat/alter nō perstat.nā si quispiā hoc ob hoc expetit aut sequit̃:per se quidē hoc expetit aut sequit̃:per accidens aut̃ ipsum prius.At qđ est p se id simpliciter esse dicimus. Quare fit/ut aliquo quidē modo quauis in opinione:absolue aut̃ in uera/alter persistat/alter nō persistat.Sunt aut̃ quidā in opinione p̃sistentes:quos pertinaces appellant.Hi nō nisi cū difficultate dimoueri a sua sentētia possunt.Et simile quidem quid habēt cū continēte:sicut & prodigus cū liberali:& audax cū confidēte.Sunt aut̃ in multis ab illo diuersi.cōtinens enim nō mutat sententiā ob perturbationē atq; cupiditatē.Nā cū acciderit facillē sese offert recta persuadēti. Illi uero nō a rōne mutant̃:Nā cupiditates cupiunt atq; a uoluptatibus pleriq; ducunt̃.Sunt aut̃ ii pertinaces:qui suā sunt sententiā:& qui sunt indocti ac rustici:Atq; suā sentētiā homines ob uoluptatem atq; dolorem sunt pertinaces.Gaudēt.n.uincentes si non e sua sentētia dissuasiōe ulla dimoueant̃.& dolent si sua sint irrita ut decreta.quare potius sunt incontinenti q̃ continēti similes.Sunt etiā qui nō ob incontinentiā in sententiā nō persistūt:ut Ncoptolemus apud Sophoclem in philoctete:quanq̃ ob uoluptatē non persistit/sed honestatem.Erat.n.honestū illi uera loqui:Ab Vlyse aut̃ fuerat illi persuasum mentiri. Etenim non oīs qui ppter uoluptatē quippiā agit/intemperans est/aut prauus/aut incontinens.sed qui agit ob turpem.Cū aut̃ sit & quidā talis:ut minus q̃ oporteat corpis gaudeat uoluptatibus nō persistens in ratione:inter hūc & incontinentē medius ipse continēs collocat̃.Incontinēs.n.nō p̃sistit in ratiōe:quia magis q̃ oportet uoluptatibus delectat̃.Hic uero nō pmanet:quia minus q̃ oportet eisdem gaudet.At continens perstat:& ob neutrū sententiā mutat.Oportet aut̃ si continentia sit studiosum:habitus utrosq; contrarios improbos esse:quēadmodū & uident̃.Sed quia ppauis alter hoibus inest:raroq; admodū fit:ut temperantia soli cō-

LIBER

trarium intemperantiæ esse uidetur: sic & continentia soli incontinentiæ aduersari putatur. At uero cum ob similitudinē multa dicant: factū est/ut & temperans p similitudinē cōtinens dicat. Cōtinens. n. talis est: ut nihil preter rōem ob uoluptatē corporis agar. & tēperans etiā talis est. Sed ille qdem habet prauas cupiditates: hic aut nō habet. Et hic qdē est talis ut nō delectet preter rōem: ille uero talis ut delectet quidē/ sed nō ducat. Similes etiā sunt incontinēs & intēperans: q quidē diuersi sunt. uterq. n. corporis sequit uoluptates: s; alter & oportere putat: alter nō putat.

Cap. x.

a T qui neq. fieri pōt ut idem sit prudens atq. incontinens simul. Est. n. demonstratū prudentē simul & more studiosū eundē esse. Preterea nō solū ex eo quia scit prudens est: sed ex eo etiā qā idoneus est ad agendū. At incōtinens nō est idoneus ad agendū. Habilē aut nihil prohibet esse incontinentem. Quapropter & interdū nōnulli prudentes esse uident atq. incontinētes quia differt habilitas a prudentia eo modo quē supra diximus. Et sunt rōne quidē ppinqua: electione uero diuersa. Nec incontinēs sese habet ut is qui scit ac contemplat: sed ut is qui dormit aut est uinolentus. & sponte sua quidē agit: scit. n. quodāmodo & quod & cuius gratia facit. Malignus tamē nō est. electio nāq. est bona. quare semimalignus est: & non iniustus. Nō est. n. insidiator: nā ipsoꝝ alter quidē nō persistit in his que statuit consultādo. Biliosus aut atra bili/ nec ad consultandū omnino est aptus. Et similis est igiē incontinēs ciuitati/ quæ decernat quidem oīa que sunt agenda/ & leges habeat bonas: sed non utatur: ut Anaxandrides facere dixit:

Vrbs consultabat: leges quæ negligit almas.

Malignus autem ciuitati: quæ legibus quidem utat: sed prauis. Est aut continentia atq. incontinentia circa id quod multitudinis exuperat habitū. Alter enim magis alter minus psistit: q pluri possunt. facilius aut ea curari pōt incontinentia: qua biliosi

SEPTIMVS III

atra bili incontinenter agunt: q̄ eoꝝ qui deliberant quidem/ sed non persistunt. Et ii facilius curari possunt qui p̄ assuetudinem: q̄ ii qui natura incōtinentes sunt. est enim facilius consuetudinē q̄ naturā mutare. Ideo enim & consuetudinē mutare difficile est: quia similis est naturæ: quemadmodū & Euenus poeta dixit.

Vsus longus mos est ac meditatio crebra:

Hunc tandem assero naturam mortalibus esse.

Quid igit̄ continentia sit & incōtinentia: & quid constātia molitiaq; & quomodo inter sese habeant habitus hi: iam diximus.

TRACTATVS SECVNDVS.

Cap. i.

D ipsum aut̄ ciuile philosophū ptinet de uoluptate cōtemplari atq; dolore. Hic enim architectus est finis: ad quē respicientes: unūquodq; aut malū aut bonū simpliciter dicimus. Insup̄ & necessariū est de ipsis cōsiderare: & uirtutē. n. moꝝ & uitū circa dolores uoluptatesq; posuimus: & felicitatē plurimi cū uoluptate asserūt esse. Quibusdā igit̄ nulla uoluptas aut p̄ se aut p̄ accidēs bonū esse uidet̄. Non enim idē bonū esse putāt ac uoluptatē. Quibusdā nōnullæ quidē bonæ: plereq; aut̄ prauæ esse uident̄. Sūt & q̄ tertio censent: & si oēs sūt bonæ: summū tamē bonū uoluptatē esse non posse. Non bonū igit̄ oīo esse putat̄: quia oīs uoluptas generatio est sensibilis ad naturā. Generatio uero nulla genus idē subit quod fines. Nulla. n. ædificatio domus est. Preterea uir temperans fugit ipsas uoluptates. Preterea prudēs psequit̄ uacuitatē doloris: nō id quod afficit uoluptate. Preterea uoluptates impedimēto prudētiae sūt. atq; quo magis hiscē q̄spia gaudet: eo magis impedit̄: ut in uenerea sit uoluptate. Nemo nāq; dū est in illa mēte q̄q̄ p̄spicere pōt. Preterea ars nulla est uoluptatis. & tamē oē bonū artis est opus. Insup̄ & pueri & fere ipsas uoluptates sequunt̄. Nō esse aut̄ oēs studiosas existimat̄: q̄ sūt & turpes atq; ifames: & q̄ asserūt detrimentū.

k

Eorū enim que uoluptatem efficiūt nōnulla pariunt mōrbos. Ex eo uero uoluptas summū bonū nō esse putat: quia non est finis sed generatio. Hęc igitur fere sunt que de uoluptate dicuntur.

Cap. ii.

Non effici ob eā que dicta sunt ut uoluptas bonū non sit: nec id quod est optimū/ex hisce sane cōstabit. Primū nāq; cū bonū sit duplex. est enim aliud absolute: aliud alicui bonum. & naturā ipsā & habitus hęc sequent: quare sequent & motus & generatiōes. Atq; eaz quā prauā uident esse: quedā sunt simpliciter prauā: alicui uero non sunt: sed expetibiles huic. Quedā nec huic: s; nōnunq; & tpe paruo: expetibiles uero nō sunt. Quedā neq; uoluptates sunt: sed uident: quā sunt cū dolore & medicaminis gratia: quales sunt egrotantiū. Preterea cū bonorū aliud sit operatio: aliud habitus: operationes quā naturalē constituūt habitum: per accidens afficiūt uoluptate. Est igitur operatio in cupiditatibus indigentis habitus atq; naturā. Nam & sine dolore cupiditateue sunt uoluptates: ut operationes contemplādi: nō deficiente natura. Signū aut est q; non eisdē gaudēt homines: cū repletur & cum est constituta natura. Sed cum est constituta his que simpliciter afficiunt uoluptate: cum repletur & contrariis. Nam & acris gaudēt & amaris: quorū nihil prorsus aut natura aut simpliciter afficit uoluptate. quare nec uoluptates. Nā ut ea que uoluptatem efficiunt inter sese distāt: sic & uoluptates eā que ab illis proueniunt. Atqui non necesse est aliquid aliud esse prestabilius uoluptate: ut quidam inquirunt generationis ipsius finem. Non enim generationes neq; cum generatiōe sunt omnes. sed operationes & finis. Nec eueniunt dum fiūt: sed cum fit usus. Nec omnium est finis aliud quicquam: sed earū que ducunt ad perfectionē naturā. Quapropter & nō bene sese habet: uoluptatem dicere generationem esse sensibilem: sed dicendū est potius operationē eius habitus esse qui est secundū naturā: & pro hoc sensibilem: sine impedimēto. Videtur autē ex eo

SEPTIMVS

generatio quedam esse: quia est proprie boni. Operatione enim generationem esse existimant, est autem diuersum. At uero si uoluptates esse prauas ex eo censent: quia nonnullae rerum afferentium uoluptatem morbos efficiunt: idem & in salubribus rebus censent. Nonnullae namque ob sunt pecuniariae rei. Hoc igitur modo prae sunt ambe. At non sunt ob id ipsum prae. nam obest interdum ad sanitatem & contemplationem. Impedit autem neque prudentiam neque habitum ullum uoluptas ea quae ab unoquoque perdit: sed alienae. Nam et uoluptates quae a contemplatione emergunt & disciplina: conferunt potius ad contemplandum atque discendum. Id praeterea quod dicitur nullam ullius artis opus uoluptatem esse: cum ratione accidit. Nec enim ulla alia operatio artis est: sed potentiae: quam & unguetaria ars & coquinaria uoluptatis esse uidentur. Temperantem autem fugere uoluptatem: & prudentem sequi uacuitatem doloris: pueros denique persequi: beluasque afficientes res uoluptate: eodem omnia modo soluunt. Nam cum uoluptatum ut dictum est: aliae sint absolutae bonae: aliae non bonae: tales uoluptates tam pueri quam beluae persequuntur: & harum indolentiam prudentes, quas cupidas comitantur & dolor: quarumque corporis sunt. Haec namque tales sunt: & harum exuperationes: quibus intemperans intemperans est. Quapropter has temperans fugit. nam sunt uoluptates & temperantis.

Cap. iiii.

Tam qui malum & ipsum dolorem esse ac fugiendum conceditur. Alius. non est simpliciter malum: Alius aliqua ex parte: ex eo quia affert impedimentum. At contrarium fugiendo quo fugiendum quid est atque malum: est bonum. Igitur uoluptatem bonum quod esse necesse est. Eo namque modo quo Speusippus soluebat: non conuenit solutio: ut minori maius & equali uoluptatem contrarium esse. Non. non sub malo uoluptatem ipsam ut specie dixerit sub genere collocari. At uero nihil prohibet uoluptatem aliquam optimam esse: si nonnullae uoluptates sunt prae: quemadmodum & sciam aliquam: si sunt nonnullae scientiae prae. quoniam potius forsitan & necesse est expetibile esse aliquam summe

LIBER MITTUS

Si sunt uniuscuiusque habitus operationes sine impedimento: siue ois
 operatio sit felicitas: siue unius cuiuspiam ipsorum uacans impedimento:
 hoc autem est uoluptas. Quare sit ut aliqua uoluptas ipsum sit sum-
 mum bonum: etiam si forte plerumque uoluptates sint simpliciter prauae. Atque
 ob id ipsum felicem uitam iucundam esse omnes arbitrantur: nec tamen ipsam
 uoluptatem cum felicitate non absque ratione. Nulla namque operatio perfecta
 est: si impediatur. At felicitas operatio est perfecta. Quapropter felix
 indiget bonis & corporis & externis: ipsaque fortuna quo non impe-
 diatur. Qui autem aiunt: eum qui rota torquet & magnis in calamitati-
 bus est constitutus: felicem esse si modo sit bonus. nihil profecto
 dicunt: aut sua sponte aut inuiti. Quia uero felix indiget & fortu-
 na: ideo quibusdam fortunae prosperitas & felicitas idem esse uidetur.
 Quod non est ita. nam & ipsa si exuperet impedimentum affert: atque
 fortasse iure tum non est prosperitas appellanda: definitio. nam ipsius
 est ad ipsam felicitatem. Illud etiam beluas hominesque persequi uo-
 luptatem: indicat ipsam esse quodammodo summum bonum.
 Quam populi celebrant omnino fama perire nulla potest. Sed quoniam eadem natura habitusque optimus neque
 est neque uidetur: nec uoluptatem eandem omnes sequuntur. uoluptatem tamen
 omnes sequuntur. Fortasse autem & persequuntur non tam quam putant neque quam
 dicerent. sed eandem: omnia namque diuinum quid habent natura. Sed cor-
 poris uoluptates ex eo sibi nomen hoc uendicarunt: quia sepiissime
 occurrunt: & omnes sunt ipsarum participes. Solas igitur has esse putant:
 quia solae sunt notae. Patet etiam nisi uoluptas & operatio sit bonum:
 felicem uiuere cum uoluptate non posse. Cuius namque gratia ipsa est opus
 si bonum non est. At simul & cum dolore ipsum uiuere contingit. Dolor
 enim neque malum est neque bonum: si neque uoluptas. Cur nam itaque fugietur?
 Neque igitur studiosi ipsius uita iucunda erit: si non sint & operationes
 Cap. iiii. *Lipius iucunde*
 de corpore. E corporis uoluptatibus considerandum est eis qui dicunt
 nonnullas uoluptates expetibiles esse ualde & honestas:
 sed non corporis: & in quibus intemperans ipse uersatur. Cur

SEPTIMVS

igitur contrarii dolores sunt prauī. Malo namq; bonum contrarium est. An necessarie uoluptates sic sūt bone : quia & id qđ est non malum est bonum. An usq; ad aliquem terminum bonæ sunt. Habituum enim eorum ac motuum: quorum non est melioris exuperatio: neq; uoluptatis est. Eorum autem quorum est: est & uoluptatis exuperatio. At bonorum corporis est exuperatio: & prauius in persequēdo exuperationem: sed non necessarias uoluptates cōsistit. Omnes enim gaudent quodammodo & epulis & uino & uenere: sed nō ut oportet. Contra autem in ipso dolore facit. Non enim exuperationem: sed omnino fugit dolorem. Non est enim exuperationi dolor contrarius: nisi ipsi persequenti exuperationem. At enim cum nō solum ipsum uerum: sed etiā falsi causam oporteat dicere. Hoc enim ad faciendam fidem conducit. nam cum id rationi consentaneum fuerit uisum: ob quod uerum esse uidetur quod non est uerum: facit ut ipsi uero magis assentiamur. Dicendum est cur corporis uoluptates expetibiliores uidentur. Primum igit ex eo: quia pellunt dolorem. Atq; ob exuperationes doloris: uoluptatem exuperātem uti medelam: & omnino uoluptatem corporis persequuntur. Ipsæ autem medele uehementes fiunt. Quapropter & ipsas sequuntur: quia tales uidentur cum contrariū adest. Et propter hæc igitur duo sicut dictum est: uoluptas non studiosum esse uidetur: quia aliæ prauæ natura sunt operatiōes : aut ab ortu quemadmodum feræ: aut & ob consuetudinem quales prauorum sunt hominum. Aliæ sunt medicamenta quia sunt indigentis & melius est habere q̄ fieri. Aliæ accidunt dum perficiuntur. per accidens igitur sunt studiosæ. Preterea ipsas quia sunt uehementes : ii persequuntur qui aliis nequeunt gaudere. ipsi itaq; sicut quendam sibi comparāt que cum sine quidem nocumento sit: non est increpandum. Cū uero cum detrimento perprauū est. neq; enim habent alia qbus gaudēt: & nec aliud habere plerisq; permolestum est ob naturā. Nam animal semp laborat: ut naturales etiā sermones testantur

k3

uidere ac audire dolorem inferre dicentes: sed consueti iam sumus ut aiunt. Similiter in iuuentute quidem ob incrementa perinde disponuntur ac uiolenti. Et iuuentus ad uoluptates propensior est. Biliofi autem atra bili natura semper egent medicamento. semper enim corpus ob complexionem mordetur: & semper in appetitione sunt uehementi. Voluptas autem contraria & queuis etiam modo sit uehemens pellit dolorem. Et propterea intemperantes homines prauique fiunt. Voluptates autem hae quae sine dolore sunt exuperationem non habent. Atque hae proficiscuntur ex iis quae natura & non per accidenis afficiunt uoluptate. Ea uero dico per accidenis afficere uoluptate/ quae medentur. etenim quia fit ut homini medeatur eo quod sanum permanet aliquid agere: ideo talia afficere uoluptate uidentur. At ea natura uoluptate afficiunt quae faciunt operationem talis naturae. Nulla autem res eadem ex eo nos semper delectat quia non est simplex nostra natura: sed inest & aliquid aliud/ quo corruptibiles sumus. Quare si quippiam agat alterum: id est alteri naturae praeter naturam. At cum equat: neque molestum neque iucundum uidetur quod agitur. Quod si alicuius natura sit simplex: semper eadem operatio iucundissima erit. Idcirco deus una semper simplici gaudet uoluptate. Non enim solum motionis est operatio: sed & immobilitatis. Et uoluptas in quiete potius quam in motu consistit. Mutatio uero omnium dulcissimum est secundum poetam: ob prauitatem quandam. Ut enim homo prauus facile est mutabilis: si & natura praua est: quae indiget mutatione. Non est enim simplex nec bona. Sed de continentia quidem atque incontinentia: & de uoluptate doloreue: & quid unumquodque ipsorum est: & quonam modo alia ipsorum sunt bona: alia mala diximus. Deinceps autem de amicitia dicemus.

Finit Liber Septimus.

OCTAVVS

TRACTATVS PRIMVS
Capitulum 33

Ost hec consequens est de amicitia pertractare. Est enim quedā uirtus: aut est cū uirtute. Res est preterea summe necessaria in uita. Nemo. n. habēs cetera omnia bona: sine amicis expeteret uiuere. Nā & locupletes & in principatū potestateq; cōstituti plurimū amicis indigere uidentur. Quid enim pdest talis prosperitas beneficio sublato: quod quidem maxime fit in amicos: ac maxime cōmendat. Aut quonā modo sine amicis custodiri cōseruariq; pōt. Quo nāq; magis abundat: eo magis periculis subiacet. In paupertate quoq; ceterisq; calamitatibus: unicū esse confugiū amici putant. Iuuenibus etiā conferūt ad cōpescenda peccata. Et senibus ad obsequiū atq; ad eos actus p̄ficiēdos: quos ob imbecillitatem ipsi pagere nequeunt: & iis item qui sunt in statu ad actiōes honestas. Etenim si duo simul eāt intelligere magis atq; agere possunt: inesse etiā amicitia uidet natura ei quod genuit: ad id qd est ortū ab eo: nō in oībus hoībus solū: sed in plurimis etiā aīali bus & iis inter sese quē sunt eiusdem generis: & hominibus maxime. Quapropter amatores hominū laudamus. Cernere etiā qd p̄iā pōt & in ipsis erroribus: familiarē oēm hoīem hoī atq; amicū esse. Ciuitates etiā amicitia cōtinet: & legulatores circa hāc magis q̄ circa iustitiā student. cōcordia nāq; simile qd amicitia esse uidetur. Hanc autem maxime affectāt. seditionem aut ut inimicam maxime expellunt. Et si sint quidem amici: iustitia non est opus. Sin uero sint iusti: indigent amicitia. Et id quod maxime iustum est: ad amicitiam attinet. Non solum autem necessarium est: sed & honestum. Laudamus enim eos qui amant amicos: eorūq; amicorum honestum esse putatur: & quidem eosdem uiros bonos esse atq; amicos putant. Est aut cōtrouersia de ipsa nō mediocris. Quidam enim similitudinē quandam esse posuerunt: & similes esse amicos. Vnde & similem ad simile p̄gere inquit:

LIBER. TCO

& monedulam ad monedulā & similia. Quidā cōtra figulos in-
ter se oīs talis inquit esse: & de his ipsis altius naturaliusue
perquirunt. Euripides quidem inquitens: ^{boni si}
Cum est sicca tellus: ipsa certe tum hymbrem amat.
Cum tūget æther: humber cum celum tumet.

Affectat ut telluris in sinus cadat. ^{mod nimio atq}
Heraclitus autē contrariū dicens esse conduens: & ex differenti-
bus pulcherrimū concentū oriri: & p̄ discordiā oīa fieri. Sed his
contraria cōplures alii sentiūt: Et Empedocles: q̄ quidē simile ap-
petere simile dicebat. Naturales igit̄ dubitatiōes omittamus. nō
enī ad hāc sunt accōmodate considerationē. Quæ uero sunt hu-
manæ & ad mores affectusq; p̄tinēt: eas cōsideremus. Vt sit ne in-
ter oīs hoīes amicitia: an impossibile est prauos eē amicos: & utq;
una species amicitia sit: an plures? Qui nāq; unā esse putant: q̄a
magis est atq; min⁹: nō sufficiēti argumēto ducunt. Nā & quæ
sūt diuersa specie magis sunt atq; min⁹. S; de his antea diximus.

^{Cap. ii.} ^{de boni amicitia}
At eunt aut hæc fortasse si ipsum amabile fuerit notum.
Nō. n. omne quoduis amat. sed ipsum amabile. Hoc autē
aut bonū/aut iucundū/aut utile est. Atq; id utile uidebit̄ esse p̄
quod efficit̄ aliqd bonū/aut uoluptas. quare fit ut amabilia sint
ipsum bonū & iucundū ut fines. Utq; igit̄ ipsum bonum ament
hoīes: an id quod ipsis est bonū. Discrepant. n. nōnunq̄ hec. Simi-
liter & ipsum iucundū. Videat̄ aut id qsq; amare/quod bonū est
sibi. Et esse simpliciter quidē amabile ipsum bonū. Vnicuiq; aut
id quod est unicuiq; bonū. Amat aut quisq; non id quod est sibi
bonum: sed quod apparet. Neq; quicq; id refert. Erit enim ipsum
amabile apparens. Cū itaq; tria sint ea propter que hoīes amant:
circa beniuolentiā quidē inaiatq; rez nō dicūt amicitia: quippe
cū nō sit reciprocus amor: neq; uolūtas boni illaz. Est. n. ridiculū
forsitā/uno bonū quēpiā uelle. Quod si uult: saluū illud uult
esse: ut habeat ipse. at oportere aiūt amico bona illius gratia uelle.

OCTAVVS

Eos aut qui hoc modo uolunt bona: beniuolos dicunt: si non idem
& ab illo fiat. Mutua namque beniuolentia amicitia esse dicunt. An
adiungendum est: non latentem. Sunt enim complures his beniuoli: quos
non uiderunt: putant aut studiosos esse uel frugi. Atque fieri potest ut
illos etiam quispiam similiter ad hos afficiat. Igitur hi mutuo quidem
sibi beniuoli esse uidentur. Amicos autem ipsos quoniam modo
quispiam dixerit latentes ut erga sese mutuo sunt affecti. Opor-
tet ergo amicos mutuam habere beniuolentiam: & uelle sibi mu-
tuo bona non latentes: ob unum quid eorum que dicta sunt.

Cap. iii.

Ifferunt autem hoc specie & amores ergo & amicitia. Tres
igitur sunt amicitia species: equales numero amabilibus
ipsis. ob unumquodque enim est mutuis amor non latens. Atque qui sese
mutuo amant: hoc bona sibi inuicem uolunt: quo amant. Qui igitur
ob utilitatem se mutuo amant: non per se amant: sed quo aliquod a
se inuicem capiunt bonum. Similiter & qui amant ob uoluptatem.
Non enim facit eos amant: quia sunt tales: sed quia ipsis afferunt uolue-
ptatem. Qui igitur ob utilitatem amant ob suum diligunt bonum.
Et qui ob uoluptatem ob id quod est ipsis iucundum: & non quo
talis est is qui amat: sed quo est utilis aut iucundus. Per accedens
igitur haec sunt amicitia: non enim amat quo talis est is qui amat:
sed quo uel bonum aliquid affert uel uoluptatem. Tales aut amicitia
facile dissolui possunt: non permanentibus ipsis similibus. Nam si non
ulterius iucundi sint aut utiles: amare desistunt. Utilitas autem non
permanet: sed alias alia fit. Dimoto igitur eo propter quod erant
amici: dissoluitur & amicitia: utpote quae ob illud erat. Ma-
xime aut amicitia talis in senibus fieri constat. Huius enim aetatis
homines non uoluptatem: sed utilitatem sequuntur: & in iis iuuenibus
atque uiris qui suae studet utilitati. Tales autem nec multum simul ui-
uunt. Interdum enim nec sunt iucundi nec indigent igitur tali con-
gregatione si non sint utiles. Nam eo usque iucundi sunt: quousque boni
consequendi spe habent. cum his amicitia & hospitalitas ponunt.

LIBER 100

Iuuenū aut amicitia ob uoluptatem constat. uiuunt enim cū affectu: & id maxime sequuntur quod sibi ipsis est iucundū & presens. At cum mutatur ætas/alia fiunt & ipsa iucunda. Quocirca citō fiunt amici citōq; desistunt. Nā simul cum eo quod ipsos afficit uoluptas: & amicitia ipsa mutat. talis uero uoluptatis celeris fit mutatio. Proni sūt etiā ipsi iuuenes ad amores. plurimū enim amatoria amicitia perturbatione fiunt & ob uoluptatem. Quapropter amant & cito desistunt eadē die ppositū saepe mutantes. Hi uolūt totos dies una uersari simulq; uiuere. Sic enim fit ipsis id quod per amicitiam suam affectant. Bonorū aut amicitia similiūq; uirtute perfecta est amicitia. Hi nāq; mutuo sibi bona similiter uolunt quo boni sunt. Boni uero sunt per seipsos. Atq; ii maxime sunt amici qui bona amicis illorū gratia uolunt. propter seipsos enim ita sese habent: & non per accidens. Permanet igitur horū amicitia q̄diu sunt boni. At uirtus res pmanēs est. Atq; horū uterq; bonus est simpliciter: & amico. Boni enī ipsi: & absolute: & sibi mutuo boni sunt. Et utiles & iucundi simili modo. Nā boni: & absolute: & sibi mutuo sunt iucundi. Singulis. n. pprie actiōes sunt uoluptati: & quæ sunt tales. Bonorū aut actiōes tales sunt aut similes. Talis aut amicitia nō sine rōne pmanens est. coniungunt enī in ipsa oīa que in amicis esse oportet. Nam oīs amicitia aut est ob bonū: aut ob uoluptatē: uel simplr̄ uel amanti: & ob similitudinē quandā. Hec aut oīa bonorū per se ipsos amicitia insunt. Huic enim similes sunt & cetera. Et id qd̄ est absolute bonū est & iucundū simpliciter. Maxime igitur hec sunt amabilia: & amare ac amicitia in his est maxime: & optima amicitia. Sūt aut merito tales amicitia raræ. pauci enim sunt tales. Tempore insup & cōsuetudine opus est. Scdm enim prouerbiū: non fit ut mutuo se cognoscant priusq̄ simul consumant diētā salis mensurā. Nec igitur fit ut prius recipiāt se sintq; amici q̄ amabilis utriq; uideat: esse atq; credat uterq;. Qui uero ea celeriter inter sese mutuo faciunt que ad amicitia attinent: uolunt

OCTAVVS

quidem esse amici: sed nō sunt: nisi sint amabiles & id ipsum sci-
ant. Amicitia namq; uoluntas non amicitia celeriter fit. Hec igitur
& tempore & ceteris perfecta est amicitia: & per hæc oīa fit.
Et utriq; similis est ab utroq; qđ quidem amicis insit oportet.

Cap. iiii.

A uero quæ ob uoluptatē: & ea quæ ob utilitatē est simili-
tudinē huius habet. Boni nāq; & iucūdi & utiles sibi mu-
tuo sunt. Maxime autē & tales amicitia pmanēt: cū equalē fit ab
utrisq; ut uoluptas. & non solū hoc modo: sed etiā ab eodē: ut in-
ter facetos fit: & nō inter amatores ac adamatū. Hi nāq; nō dele-
ctant eis dē. sed ille quidem aspectu gaudet adamat: hic autē ob-
sequio amatoris. Desinente uero pulchritudine: amicitia quoq;
nōnunq; desinit. Illi nāq; aspectus non est iucundus. huic autē ob-
sequiū nō præstat. Pleriq; autē in amicitia pmanēt: si ex consue-
tudine mores dilexerint: eosdem mores habentes. Sed qui nō uo-
luptatem in amoribus: sed utilitatem cōmutāt: ii & minus sunt
amici: & minus permanent. Qui uero sunt ob utilitatē amici: ii
simul cum utilitate dissolunt. Non enim hi sese mutuo: sed uti-
litatem amabāt. Fit igitur ut & prauis prauis & bonis prauis & neu-
tri quibusuis amici sint ob uoluptatē atq; utilitatē. sed boni soli
sunt propter seipsos amici. Mali namq; seipsis nō gaudēt: nisi uti-
litas pueniat aliqua. In sola etiā bonorū amicitia nullū calūnia
locū habet. Non enim facile cuiq; quispiā de eo credere pōt: quē
ipse diuturno tpe cōprobauit. In his ipsis est & sibi mutuo cre-
dere: & nunq; iniuriā facere: ceteraq; oīa quæ amicitia uere cen-
sent inesse. In ceteris autē amicitias nihil phibet ea quæ sūt hisce
contraria fieri. Interdū nāq; hoīes eos etiā dicere consueuerunt
amicos: qui ob utilitatē amant: ut ciuitates. societates enim a ci-
uitatibus utilitatis gratia fieri uidētur. Et item eos qui se ppter
uoluptatē mutuo diligunt: ut pueri: nos etiā fortasse tales quidē
amicos dicere oportet: & asserere species amicitie plures esse. Atq;
primo quidem & proprie amicitia eā esse quæ bonorū est homi-

num ratione sane qua boni sunt. ceteras aut per similitudinem. Quo namq; bonū quoddā in ipsis est & simile: hoc sunt amici. Id enim quod afficit uoluptate bonum quoddam his est qui uoluptatem amant. Nō aut multū hāc copulant: nec iidem ob utilitatem uoluptatēq; fiunt amici. Nā ea que per accidens sunt: non nimīū cōiungunt. In has aut species amicitia distributa: prauī quidē erunt ob uoluptatem aut utilitatem amici: hac rōne similitudinē subeūtes. Boni autem sunt ppter seipsos amici. Ea nāq; ratione qua boni sunt. Hi igitur sunt absolute amici: Illi uero p accidens & quia sunt similes his.

Cap. v.

u. T autem in uirtutibus alii habitu: alii actū boni dicunt: sic & in amicitia. Amicorum enim alii simul uiuētes gaudent se mutuo bonaq; conferunt: Alii dormientes aut locis seisciti: non operant quidem: sed ita sese habent: ut operētur amice. Loca namq; non dissoluunt amicitiam absolute: sed operatiōem. Quod si diuturna absentia fuerit: amicitia quoq; uidet obliuionem efficere. Vnde dictum est: taciturnitas amicitias complures dissoluit. At qui neq; senes neq; seueri uidentur esse ad amicitia apti. exigua enim afficiunt uoluptate. Nemo aut cōuersari cū eo pōt qui dolorem afferat: aut non sit iucundus. Maxime nāq; natura uidet molestia quidem fugere oblectamenta aut affectare. Qui uero se quidem mutuo accipiunt: nō simul aut uiuūt: ii beniuolis magis sunt similes q̄ amicis. Nihil enim tā proprium est amicorū q̄ uiuere simul. Nam egentes quidem utilitatē affectāt. Simul aut uiuere & ipsi beati. Etenim solitarios quidem hos esse minime cōuenit. Vt simul aut degāt fieri nō pōt: nisi sint iucundi eisdemq; gaudeant. quod quidē amicitia sodalitia uidetur habere. Bonorū igit amicitia maxime est ut sēpe diximus amicitia. nā amabile quidē id & expetibile esse cōstat: quod est absolute bonū/aut iucundū. unicuiq; uero/ quod ipsi est tale. Bono aut ppter hāc utraq; bonus. At uero amor quidem similis est affectui:

OCTAVVS

amicitiā uero habitū. Amor nāq; non minus est ad inanimata. Amici autē amant se mutuo cū electiōe: electiō uero ab habitū proficiscitur. & uolunt iis bona quos amant illorum gratia: non per affectum/ sed habitū. & amātes amicū/ id amant qd sibi ipsis est bonum. uir enim bonus factus amicus bonum fit ei cui iam est amicus. Vterq; igit & id quod sibi bonū est amat: & par reddit uoluntate atq; iucunditate. Dicitur enim amicitia equalitas. maxime autem bonorum hec amicitia insunt.

Cap. vi.

In seueris autē atq; senibus tanto minus fit amicitia quāto difficiliōres sunt: & minus congressionibus gaudent. Hæc enim ad amicitia maxime spectare & ipsa efficere uident. Quocirca iuuenes quidem cito: senes autē nō cito fiūt amici. Nō enim fiunt iis amici/ quibus nō delectant. Similiter nec seueri: sed tales beniuoli quidē mutuo sibi sunt. etenim & bona uolunt & prompti sunt ad necessitates. Amici uero non ualde sunt: propterea q; non simul degūt: neq; se mutuo delectant. que quidē ad ipsam amicitia pertinent maxime. Non fit autē ut amicitia perfecta multis quispiā sit amicus quemadmodū nec ut cōplures si mul adamet. est enim exuperatiōi similis. Tale autē ad unū aptū fieri. Multos uero eidem uehemēter placere nō facile est: fortasse autē nec bonos esse. Oportet autē & experientia accipere: & cōsuetudinē fieri: quod quidē est perdifficile. Cōplures enim sūt tales. & sub ministraciones manifeste breui in tpe fiunt. Hæc autē ea magis est similis amicitia quæ est ob uoluptatē: cū eadē ab utrisq; pueniunt: & se mutuo gaudent aut eisdē. quales sunt iuuenū amicitia: inest enim magis in his liberalitas. At ea que ob utilitatē cōstat eorū est hominū qui questui uacant. Beati etiā utilibus nō indigent sed iucundis. cum quibusdā enim simul uiuere uolunt & molestū paruo quidē tpe ferūt. Continue uero nemo nec ipsū bonū toleraret: si dolore ipsum afficeret. Quare iucūdos querūt

LIBER 100

num ratione sane qua boni sunt. ceteras aut per similitudinem. Quo namq bonū quoddā in ipsis est & simile: hoc sunt amici. Id enim quod afficit uoluptate bonum quoddam his est qui uoluptatem amant. Nō aut multū hā copulant: nec iidem ob utilitatem uoluptatēq; fiunt amici. Nā ea que per accidens sunt: non nimiū cōiungunt. In has aut species amicitia distributa: prauī quidē erunt ob uoluptatem aut utilitatem amici: hac rōne similitudinē subeūtes. Boni autem sunt ppter seipsos amici. Ea nāq; ratione qua boni sunt. Hi igitur sunt absolute amici: Illi uero p accidens & quia sunt similes his.

Cap. v.

u. T autem in uirtutibus alii habitu: alii actu boni dicunt: sic & in amicitia. Amicorum enim alii simul uiuētes gaudent se mutuo bonaq; conferunt: Alii dormientes aut locis seque: non operant quidem: sed ita sese habent: ut operetur amice. Loca namq; non dissoluunt amicitiam absolute: sed operatiōem. Quod si diuturna absentia fuerit: amicitia quoq; uidet obliuionem efficere. Vnde dictum est: taciturnitas amicitias complures dissoluit. At qui neq; senes neq; seueri uidentur esse ad amicitia apti. exigua enim afficiunt uoluptate. Nemo aut cōuersari cū eo pōt qui dolorem afferat: aut non sit iucundus. Maxime nāq; natura uidet molestia quidem fugere oblectamenta aut affectare. Qui uero se quidem mutuo accipiunt: nō simul aut uiuūt: ii beniuolis magis sunt similes q; amicis. Nihil enim tā proprium est amicorū q; uiuere simul. Nam egentes quidem utilitatē affectāt. Simul aut uiuere & ipsi beati. Etenim solitarios quidem hos esse minime cōuenit. Vt simul aut degāt fieri nō pōt: nisi sint iucūdi eisdemq; gaudeant. quod quidē amicitia sodalitia uidetur habere. Bonorū igit amicitia maxime est ut sēpe diximus amicitia. nā amabile quidē id & expetibile esse cōstat: quod est absolute bonū/aut iucundū. unicuiq; uero/quod ipsi est tale. Bono aut ppter hāc utraq; bonus. At uero amor quidem similis est affectui;

OCTAVVS

amicitia uero habitui. Amor namque non minus est ad inanimata. Amici autem amant se mutuo cum electione: electio uero ab habitu proficiscitur. & uolunt iis bona quos amant illorum gratia: non per affectum sed habitum. & amantes amicum id amant quod sibi ipsis est bonum. uir enim bonus factus amicus bonum fit ei cui iam est amicus. Vterque igitur & id quod sibi bonum est amat: & par reddit uoluntate atque iucunditate. Dicitur enim amicitia equalitas. maxime autem bonorum hec amicitia insunt.

Cap. vi.

In seueris autem atque senibus tanto minus fit amicitia quanto difficiliore sunt: & minus congressionibus gaudent. Hec enim ad amicitiam maxime spectare & ipsa efficere uidentur. Quocirca iuuenes quidem cito: senes autem non cito fiunt amici. Non enim fiunt iis amici quibus non delectantur. Similiter nec seueri: sed tales beniuoli quidem mutuo sibi sunt. etenim & bona uolunt & prompti sunt ad necessitates. Amici uero non ualde sunt: propterea quod non simul degunt: neque se mutuo delectant. que quidem ad ipsam amicitiam pertinent maxime. Non fit autem ut amicitia perfecta multis quispiam sit amicus quemadmodum nec ut complures simul adamet. est enim exuperatio similis. Tale autem ad unum aptum fieri. Multos uero eidem uehementer placere non facile est: fortasse autem nec bonos esse. Oportet autem & experientiam accipere: & consuetudinem fieri: quod quidem est perdifficile. Ob utilitatem autem ac uoluptatem multis placere quis potest. Complures enim sunt tales. & sub ministraciones manifeste breui in tempore fiunt. Harum autem ea magis est similis amicitia: quae est ob uoluptatem: cum eadem ab utrisque pueniunt: & se mutuo gaudent aut eisdem. quales sunt iuuenum amicitia: inest enim magis in his liberalitas. At ea quae ob utilitatem constat eorum est hominum qui questui uacant. Beati etiam utilibus non indigent sed iucundis. cum quibusdam enim simul uiuere uolunt & molestum paruo quidem tempore ferunt. Continue uero nemo nec ipsum bonum toleraret si dolore ipsum afficeret. Quare iucundos querunt

ab iis qui sunt in potestatibus ppter spem. Putāt enim se siquo indigeant id ab illis impetraturos. Gaudēt igit̃ ipso honore: ut signo beneficii suscipiendi. Qui aut̃ appetunt a bonis uiris atq; scientibus honorari: cōfirmare opinionem eā quā ipsi habent de se affectant. Gaudēt igit̃: quia sunt boni: credentes eorū iudicio qui id dicūt. Amari autem p se gaudēt. Quapropter prestabilius ipsum erit q̃ honorari: & amicitia expetenda per seipsam esse. Videtur aut̃ magis in exhibendo amorē: q̃ in suscipiendo cōsistere. Argumēto sunt matres: amando gaudentes. Nōnullæ nāq; suos tollendos filios dant. Et amant quidē scientes. Ut amēnt aut̃ ab illis nō querūt: si utrūq; fieri nequeat. Sed satis est ipsis si in prosperitate uident illos esse constitutos. Amantq; illos: & si illi non possunt ob ignoratiōē ea que sunt exhibenda retribuere matri. Cū igit̃ amicitia magis in amando consistat: & laudent q̃ amāt amicos: uirtus amicorū uidet̃ esse amare. Quare in qbus hoc fit pro dignitate: ii stabiles sunt amici: & amicitia tailum est stabilita. Hoc aut̃ modo & qui sūt inequales: maxie fuerint amici. Equales enim fieri possunt. Equalitas aut̃ & similitudo est amicitia. Et maxime quidē eorū similitudo qui similes sunt uirtute. Nam cum stabiles p seipsos sint: & tales inter se sunt: & neq; indigent prauis neq; talia subministrant: quin potius phibēt. Est enim bonorū hominū neq; ipsos delinquere: neq; amicos permittere praua subministrare. Praui aut̃ stabilitatē quidē nō habēt: quippe cū neq; sibi ipsis similes perseuerent. Breui uero tpe fiūt amici: sua gaudentes mutuo prauitate. Vtiles aut̃ & iucūdi permanent magis. permanent enim quousq; uoluptates aut cōmoda sibi mutuo prestant. Ex contrariis aut̃ maxime uidet̃ ea fieri amicitia: que ob utilitatem efficitur. Nam fit amicus pauper diuiti: ac indoctus scienti. Cuius enī quis indiget id affectās aliud affert pro ipso. Huc trahere quispiā & amatorē ac adamatū: & pulchrū ac turpē potest. Quapropter & amatores ridiculi uidentur interdum dignum esse censentes perinde amari ut amāt. At

OCTAVVS

si similiter quidē amabiles sint: amandi sunt fortasse ut censent. Si uero nihil amabilis habeat: ridiculū est profecto sese ut amāt amari oportere censere. Fortasse autē neq; contrariū per se contrarium appetit: sed per accidentis. Appetitiō uero ipsius est mediū: hoc enim est bonum. uteluti sicco: nō ut humidū fiat/sed ut accedat ad mediū: & calido & ceteris simili modo. Sed hæc quidem missa faciamus. Non enim ad hunc locum accommodantur.

Cap. iiii.

Idetur amicitia & iustū ut in principio diximus circa eadem & in eisdem esse. In omni namq; societate iustū aliqd & amicitia esse uidetur. Itaq; & amicos appellant simul nauigantes & cōmilitones & ceteros similiter socios. Atq; quatenus comunicant:atenus est amicitia. & iustū enim eodē modo & pro uerbiū recte ea que sunt amicorum cōmuniā dicit esse. Amicitia namq; in cōmunicatione societateq; cōsistit. Atq; fratribus quidē sodalibusue cuncta cōmuniā sunt. Ceteris autem definita. Et aliis plura: aliis pauciora. & amicitiarum enim alix magis: alix minus amicitia sunt. Differunt autem & iusta. Non enim eadē sunt parentibus ad filios & fratribus inter se: neq; sodalibus atq; ciuibus: & in ceteris similiter amicitis. Diuersa igit sunt & iniusta ad horum singulos: & incrementa suscipiūt: q; sunt ad magis amicos, est enim grauius sodali q; ciui pecuniā auferre: & fratri q; extraneo opem nō ferre: & patrem q; quemuis aliū pulsare. Crescit autem & iustum cum amicitia simul: quippe cum sint in eisdem: & æque sese extendant. At uero societates omnes similes sunt partibus societatis ciuilis. Nam ob utilitatem aliquā conueniunt homines: & aliquid eorum consequuntur que ad uitam conferunt. Ciuilis quoq; societas gratia utilitatis ab initio cōstitui permanereq; uidetur. Hoc. n. & latores legū cōiectant: & iustū id inquit esse/quod publice prodest. Ceteræ igitur societates per partes utilitatem appetunt. Nautæ quidē eam quæ ex nauigatione prouenit: acquisitionem inq; pecuniarum: aut aliqd tale.

LIBER

Milites autem eam quæ fit ex bello: siue pecuniam siue uictoriã siue ciuitatem affectent. Eodem modo contribulesq; & populares. Nonnullæ autem societates gratia uoluptatis constant. ut eorum qui choros simul exercent: aliaq; similia: & eorum qui pecunias conferunt ad conuiuia sibi paranda: hæ nanq; sacrificii conuictusq; causa fiunt. Omnes autem hæ sub ciuili societate collocantur. Non enim presens cõmodum ciuilis affectat. sed ad oẽm uitam. Atq; sacrificia & cetera circa hec faciunt: honorem diis tribuentes: & sibi ipsis requietem prestantes cum uoluptate. Verum ista nanq; sacrificia conuentusq; post frugũ perceptionem ut primitiæ celebrabantur. Hoc enim in tempore maxime ocio indulgebant. Societates igitur uniuersæ partes esse ciuilis manifestũ est. Tales autem amicitia tales societates sequuntur.

Cap. iiii.

Reipublicæ tres sunt species: & totidem etiã trãsgressiones & quasi labes illarũ. Et ille quidẽ sunt regnũ & optimorũ potestas: & tertia est ea que e censibus fit: quã censu potestate dicere accõmodatum uidetur. Plurimi aut Rempubicã appellare consueuerunt. Atq; harũ optima quidem est Regnũ. Deterrima uero Censu potestas. Trãsgressio aut regni quidem tyrãnis est. In utraq; enim unus est princeps. Sed inter sese plurimum differunt. Nã tyrãnus quidem suũ: Rex aut eorũ qui ab ipso regunẽ cõsiderat cõmodũ. Nõ est. n. rex: nisi sit ex sese sufficiens: & bonis omnibus antecellat. Talis aut nullius indiget rei. non ergo suas ipse: sed eorum qui reguntur utilitates cõsiderat. Qui nãq; talis non est: sorte potius quidam est princeps q̃ rex. Tyrãnis aut est contraria regno. suũ nanq; bonum sequitur ipse tyrannus. Quo magis patet ipsam esse pessimam. pessimum enĩ id est quod est contrariũ optimo. Fit autem in tyrannidem ex regno trãsgressio. Tyrannis enim eius principatus est prauitas: in quo unus est princeps. Prauus autem rex fit tyrannus. Ex optimatũ uero potestate ad paucorum potentiam fit trãsgressio: uitio principum

OCTAVVS

qui res ciuitatis preter dignitatem distribuunt: & cuncta bona sibi uel plurima tribuunt: & magistratus semper eisdem plurimi diuitias facientes. pauci igitur & prauī pro optimis dominant. Sed ex censu potestate ad popularem fit transgressio. Sūt enim hae finitimae. Nā & censu potestas multitudinis esse solet: & pares sunt omnes qui sunt in censu. Minime uero prauū est popularis potestas, pars enī reip. transgreditur speciem. Res igitur publicae hoc maxime modo mutantur. Minima enim sic atq; facilis fit ipsarū migratio. Similitudines aut ipsarū & quasi exempla quispiā & in domibus accipere pōt. Societas enim patris ad filios regni pre se fert effigiem. Nati nāq; patri sunt curae. Hinc & Homerus Iouem patrem appellat. Ipsum nāq; regnū imperiū est suapte natura paternum. Patris autē apud Persas imperiū tyrannicū est. suis enim filiis utuntur ut seruis. Heri etiam ad seruos tyrannicū est. nā in ipso utilitas agitur heri. Atq; hoc quidē rectū esse uidetur. sed Persarum aberrat. diuersorū enim diuersa sunt imperia. Viri autē & uxoris societas similis est optimatū potestati. pro dignitate nāq; uir praesidet & in iis que uirū oportet. Que uero uxori accommodantur hec illi tribuit. Quod si in omnibus uir dominetur: in paucorū potestatem mutatur. preter dignitatē enim hoc facit: & non ea ratione qua prestabilior est. Interdum autem dominantur uxores ob amplitudinem patrimonii. Non igitur fiūt imperia ob uirtutem: sed ob diuitias & potentiā. perinde atq; in paucorū fit potestate. Fratrum uero societas similis est censu potestati. Sunt enim pares: preter differentiā aetatis. Quocirca si multū aetatibus differat: non fraterna inter ipsos fit amicitia. Popularis autē potestas in iis maxime habitationibus est: que domino carent. Hic enim omnes sunt aequales: & in quibus princeps est imbecillis: & unicuiq; inest potestas.

Cap. v.

i N unaquaq; autem Republica tantum amicitiae constat esse: quantum & iusti. Atq; regis quidem amicitia ad eos

LIBER

qui reguntur: in excellentia beneficii consistit. Confert enim in eos beneficia: qui ab ipso reguntur. Siquidem cum sit bonus curam ipsorum habet quo bene sese habeant ut ouium pastor. Unde & Homerus Agamemnonem populorum nuncupauit pastorem. Talis autem est & amicitia paterna: beneficiorum uero magnitudine differt. Est enim essendi causa pater: quod maximum esse certum est & enutritionis ac eruditionis. Hæc eadē & ceteris maioribus tribuuntur. Natura namque pater filiorum & aui nepotum & rex eorum quibus presidet imperiū obtinet. Hæc autem amicitia in excellentia consistunt. Quapropter & honorantur ipsi parentes. Et iustum igitur in his non idem est: sed quod efflagitat dignitas. Sic enim sese habet & amicitia. Et uiri etiā ad uxorem eadē est amicitia: & in optimatū potestate. Est enim ut uirtus postulat. & prestabiliori plus tribuit boni & quod unicuique accommodat. Sic autem sese habet & ipsum iustum. At amicitia fratrum similis est sodalitia. sunt enim pares atque æquales ætate. Tales autem eiusdem plerumque disciplinae & eorundem sunt mores. Similis est huic & que est in censu potestate. Ciues enim pares esse solent: ac boni. Et quisque nunc dominatur nunc pareat: & æque. sic igitur est in ipsis & amicitia. In transgressionibus autem quemadmodum & iustum sic & amicitia exigua est & minima est in ea que est pessima. In tyrannide namque nihil aut perparum est amicitia. In quibus. n. nihil est commune imperanti: atque parati. nec amicitia est: nam neque iustum Sed tale quid est quale est artifici ad instrumentum: & animæ ad corpus: & heri ad seruū. Hec enim omnia utilitatem quidem ab iis suscipiunt qui ipsis utuntur. Sed amicitia non est ad inanimata nec iustum. quin neque ad bouem uel equum: neque ad seruum ea ratione qua seruus est. Non est enim quicquam commune. Seruus enim animatum est instrumentum. Instrumentum autem inanimatum est seruus. Ad seruum igitur hoc ipso quo seruus est non est amicitia: sed quo est homo. Nam omni homini iustum quoddam est ad omnem hominem qui communicare secum legē pactionemque potest.

OCTAVVS

quare & amicitiam: ratioe qua homo est. Perparum igitur & in tyrannide est amicitia atq; iusti. In popularibus autem potestatibus plurimū. Complura enim his sunt cōmunia cū sint pares.

Cap. vi.

Mnis igitur amicitia ut dictum est in societate consistit. Consanguineam aut quispiam seiunxerit ac sodaliciam. Ciuum autem amicitia & contribulū & simul nauigantium: & quotquot sunt tales magis in societate cōsistunt. Nā stipulatioe quasi quadā cōstare uident. Inter has quispiā & hospitalitiā collocauerit. Cōsanguinea uero multiplex est. Pendet aut omnis ex paterna. Parentes enī diligūt natos ut aliqd sui. nati uero parentes ut aliquid ex illis. Atq; magis sciunt parentes eos qui sunt ex ipsis: q̄ nati se esse ex illis. Magisq; coniunctū est id ex quo natū est ipsi nato: q̄ factū ei quod fecit. Est enī ei ex quo est ortū propriū id quod ex ipso est ortū: ut dens crinis & quoduis habenti. Nulli aut illorū id ex quo orta sunt: aut minus. Accedit eodē & temporis longitudo. Parentes enim natos continuo diligunt. illi uero parentes incrementis tempore susceptis: & mentis comprehensione/uel sensus. Ex his aut patet & cur magis diligant matres. Parentes igit natos ut seipsos amant. qui nāq; ex ipsis sunt orti sunt quasi ipsi alii separatione. Nati uero parentes ut orti ex illis. Fratres autē sese mutuo diligunt: q; ex eisdē sunt orti. Identitas enim quæ est ad illa idem inter ipsos facit. Quapropter eūdem sanguinem dicunt & stirpem & talia. Sūt igit quodāmodo idem & in diuisis. Magnū aut ad amicitia est & enutritos simul esse: & ætatis equalis. Equalis enim equalē delectat & ipsi familiares sodales sunt. Et idcirco fraterna amicitia sodalitiæ similis est. Patruales uero ceteriq; propinqui ex his sunt coniuncti/ propterea q; sunt ex eisdē. Atq; alii magis alii minus fiunt ex eo cōiuncti: quia ppe est aut distat origo. Amicitia aut que filiorū est ad parentes: & hominū ad deos: ut ad bonū est atq; excellēs. Nā maxia beneficia contulerūt. Fuerūt enī essendi causa & alimentum

LIBER 700

ac educatiōis. Habet autē & uoluptatē & utilitatē talis amicitia magis q̄ extraneorū: quāto & uita cōmunior ipsis est. Sūt autē & in fraterna amicitia ea que & in sodalitia sunt: & magis i bonis & omnino in similibus quanto coniuncti sunt magis: atq; ab ortu sese mutuo diligūt. Et quanto sunt magis similiū morū qui ex eisdē sunt orti & simul nutriti: & similiter educti ac eruditi. pbatio enī que quidē fit tpe plurima est atq; firmissima. Sūt etiā & ceteris in cōsanguineis ea que ad amicitia attinēt: ut rationū cōparatio flagitat. Viro autē & uxori scdm naturā amicitia uidetur inesse. homo nāq; natura cōiugale magis est q̄ ciuile: quāto prius & necessarium magis est domus q̄ ciuitas: & pcreatio cōmunior aialibus. Atq; ceterorū quidē animalīū hic societatis ē terminus. Hoīes autē coniugiū subeūt nō solū pcreationis: sed eorū etiā grā que ad ipsam cōferunt uitam. Officia nāq; cōtinuo sunt diuisa. atq; alia uiri: alia sunt uxoris. Opē itaq; sibi mutuo ferunt res proprias in cōmuni ponentes. Quapropter hac in amicitia utilitas inest atq; uoluptas. Erit autē & ob uirtutem etiā amicitia si boni sint. Est enī utriusq; uirtus. atq; hoc ipso gaudebūt. Filii autē parentū uincula sunt: & nexus. Idcirco & citius ii qui carēt liberis dissoluunt. Filii nāq; bonū est utrisq; cōmune. Ipsū autē cōmune continet. Querere uero quonā modo uiuendū est cū uxore: & omnino amico cum amico: nil aliud est q̄ querere quomodo iustum est. Nō enim idem iustum uidetur amico ad amicū: nec ad alienum & sodalem ac condiscipulum esse.

TRACTATVS TERTIVS.

Cap. i.

c Vm tres sint amicitia: ut ab initio dictum est: & in unaquaq; alii sint pares amici: alii impares. nā similiter boni fiūt amici: & prestabilior deterioris: similiter & iucundi: & ob utilitatē etiā in cōmodis pares & differentes. Pares quidem tam amādo q̄ ceteris æquales esse oportet. Impares autē

OCTAVVS

id reddere quod excellentie ratio flagitat. Fiunt aut in amicitia quæ utilitatis est gratia uel sola uel maxime incusatiões nō sine ratiōe atq; querelæ. Qui nāq; sunt ob uirtutē amici: p̄mpti sunt ad beneficia sibi mutuo conferenda. Hoc enim est & uirtutis & amicitia. Atq; cum ad hoc certatim properent: nulle prorsus inter ipsos accusatiões nec rixe fiunt. Nemo enim amanti & beneficia conferenti succenset. sed si sit gratus beneficiis respondet. Atq; qui in beneficiis cōferendis exuperat: cū id assequat̄ quod cupit non incusabit amicū. Vterq; enī bonū affectat: nec in his quæ ob uoluptatē constant querele nimīū fiunt. Nā si simul degere gaudent: sit id simul utrisq; quod appetunt. Ridiculus aut uidet̄ & est qui non delectantem incusat cū liceat nō cōuersari. At in ea quæ utilitatis grā cōstat locū incusatiões habet atq; querelæ. Nā cū sese mutuo p̄ utilitate utant̄ semp̄ indigent pluris: & minus q̄ oportet sese habere putāt & querunt̄ ex eo q̄a nō tot assequunt̄ quot indigent cū sint digni. Qui uero conferunt beneficia nequeunt tot cōferre quot indigent ii in quos beneficia cōferunt̄. Videt̄ aut ut duplex est iustū: aliud sine scripto: aliud lege: Sic & cius amicitia quæ utilitatis est grā: alia moralis: alia legitima esse. Fiūt igit̄ incusatiões tū maxime: cū nō p̄ eandē cōmutat̄ atq; dissoluit̄. Atq; legitima quidē est ea quæ in definitis consistit: & quedam est omnino sordida de manu in manū: quedā liberalior ad tempus: sed per pactionē quid p̄ quo. Est id qd̄ debet̄ in hac manifestū & nō ambigit̄. Habet autem dilatiōem ad amicitiam attinentem. Quapropter apud nonnullos tales nō sunt iudicia: sed arbitrantur eos oportere contentos esse qui fide cōmutarunt. Moralis autem non in definitis cōsistit: sed ut amī cū quidē munere afficitur aliquid aliud in illū confert. Accipere autem dignum esse censet æquale aut plus: quasi non dederit sed mutuauerit. Atq; si non ut cōmutauit dissolutio fit incusabit. Hoc autem ideo accidit: quia omnes uel plutimi uolūt quidem honesta: anteponunt autem ea que profunt. Atq; honestum

quidem est beneficia conferre: non ut uicissim suscipiant. Vtile uero suscipere. Si potest igitur dignum reddere oportet beneficium iis que accepit & sponte quidem. Inuitus. n. non est faciendus amicus. Ut errore igitur in principio facto: & beneficio a quo accipere non oportebat suscepto. Non. n. ab amico: nec ob id ipsum faciente/ dissoluere ipsum oportet: ut beneficio per definitis suscepto: atque polliceri cum posset reddere. Nam si non posset nec dignum is qui dedit ipsum suo munere censuerit. Quare reddendum est si habeat facultatem. In principio autem considerandum est a quo nam beneficium: & pro quo confertur: ut per his suscipiat aut non suscipiat illud. Existit autem dubitatio utrumque quod suscepit utilitate metiri oporteat id quod reddi debet: an eius qui contulit beneficio? Qui namque beneficium acceperunt extenuantes id ipsum ea dicunt se cepisse que parua erant illis: queque ab aliis licebat accipere. Illi uero contra: ea que maxima res erant suarum: queque ab illis assequi non poterant & in periculis aut necessitatibus talibus. An quia amicitia est ob utilitatem: utilitas eius qui beneficium suscepit mensura est statuenda? Hic est. n. qui indiget: & huic fert opem ut accepturus equalē. tantum igitur auxilium fuit quantum utilitatis habuit hic. Et reddendum est igitur tantum quantum ipse consecutus est: uel etiam plus. est enim magis honestum. In amicitia autem quae sunt ob uirtutem accusatioes quidem non sunt. Misure autem similis est electio eius qui beneficium contulit. Id enim quod est uirtutis ac moris precipuum in electione consistit.

Cap. ii.

T uero dissentiunt & in amicitia que in excellentia consistunt. nam uterque dignum existimat plus habere. Atque cum hoc non sit dissolutum amicitia. Qui namque prestabilior est: plus habere oportere se putat. Plus. n. tribuendum est bono. Eadem censet & qui magis utilis est. Si namque quispiam inutilis sit: non aequale inquit ipsum habere oportere. Subministratione. n. & non amicitia fieri dicunt: si non per dignitate operum ea fuerint que ab amicitia fiunt. Nam ut in pecuniarum societate plus uic capiunt qui plures pecunias

OCTAVVS

conferūt: sic arbitrantur & in amicitia fieri oportere. qui uero eget & qui est inferior contra. Ad amicū nāq; bonum spectare cenlet egentibus opem ferre. Quid. n. pdest inquit amicū esse quēpiā studioso uiro aut potēti si nihil cōsecuturus sit inde. Videt autē uterq; recte censere. Atq; plus quidē utrisq; est ex amicitia tribuendū. nō tamē eiusdē rei: Sed excellenti quidē honoris: egēti autē lucri. Virtutis enī & beneficentia pramiū honos est. indigētia uero auxiliū/lucrū. Hoc ita se habere & in rebus publicis cōstat. Nō enim is honorat qui nihil boni reip. prestat. Id enim qd est publicū ei tribuit qui beneficia in remp. cōfert. At honor publicū est. Nō enim fit ut simul quisq; pecunias a rep. atq; honorem accipiat. Nemo nāq; fert in oibus minus habere. Qui igit in pecuniis iminuit ei honorē tribuunt. Qui uero munera suscepit ei pecunias dant. Quod enim fit p dignitate: id æquat & cōseruat amicitia ut est dictū. Sic igit & iis est agendū atq; congregiendū qui impares sunt. Et is qui in pecuniis aut uirtute utilitate accipit reddat honorē oportet id reddēdo qd pōt. Amicitia nāq; id exposcit qd fieri pōt: nō id quod est p dignitate. Neq; enī in oibus est ut in honoribus erga deos aut parentes. Nemo enim unq; dignū reddere pōt. Sed qui quoad pōt obsequitur: bonus & æquus esse uidet. Quapropter cōstat patrē quidē nō licere filio abdicare. Eiliū aut patri licere. Debentem enim reddere oportet. At quicqd egerit: nihil unq; iis dignū fecerit que a patre suscepit. Quare semp debet. Quibus aut debet potestas est dimittendi. igitur & patri. Simul aut nemo forsitan unq; se mouere uidetur nisi ille exuperet prauitate. Nā absq; amicitia naturali humanū est auxiliū non negare. Illi aut fugiendū est aut non studendū opē afferre cū sit prauus. Pleriq; enim suscipere beneficia uolūt: conferre autem nolunt: ac fugiunt ut inutile. Sed de his quidem eo usq; sit dictum.

Finis Liber Octauus.



TRACTATVS PRIMVS.

Cap. i.

In omnibus amicitiiis quæ sūt dissimiles specie cōparatio rationum æquat atq; cōseruat amicitia ut est dictum: ut & in civili societate/ sutori p calciamentis/ & textori & ceteris pro dignitate permuratio fit. Atq; hic quidē cōmunis habet mēsurā nūmus ipse/ ad quem oīa referunt & quo mesurantur. In amatoria aut amicitia interdum amator querit q; supra modū amans non uicissim amatur/ nihil habens forte amabile. interdū is qui adamat qd cum prius cuncta polliceret: nunc nihil facit. Fiunt aut talia: cū ille qdē ob uoluptatē adamat/ hic aut ob utilitatē diligit amatorem: & hec non assunt utrisq;. Nā cū ppter hanc sit amicitia sit dissolutio: cū ea nō fiunt gratia quoq; amabant. Nō enim se mutuo amabant: sed ea que inerant: que nō permanēt. Quapropter tales & amicitie sunt. Morz uero amicitia cū per se sit permanet ut dictum est. dissentiunt autem & cum alia fiunt ipsis: & nō ea que appetunt. Est enim simile ac si nihil fieret cum non id assequitur quod affectat: Quale fecit & qui Citharedo pollicebatur quanto melius cantaret se plura daturū. Postridie uero reposcēti promissa uoluptatem reddidisse dixit pro uoluptate. Si igitur uterq; hoc affectaret satis utiq; haberet. Sin uero ille uoluptatē: hic lucrum affectabat: alter habet: alter non habet: non bene sese habet ipsa societas. Quorum. n. indiget unusquisq; hanc & assequi uult: & horz gratia dabit ea que habet. Vtrius aut est estimatio: nem facere: eius ne qui dat: an eius qui primo accepit. Nam qui dat uidetur illi permittere. quod quidem & Prothagorā fecisse aiunt. Cum enim docuisset: ea que profitebatur: discipulum æstimate iubebat: quanti ipsi uiderent ea que scit. & tantū accipiebat. Nōnullis aut in talibus satis est illud. Sufficiens socio merces sane est statuenda. Qui uero prius acceperūt argentū: deinde nihil eoz que promiserunt ob exuperationem promissionum

NONVS

efficiunt: merito incusantur. Non enim perficiunt ea que pepigerunt. Hoc autem fortasse sophistæ facere cōpellunt: quia nemo daret p̄ iis que sciunt argentū. Hi igitur ea p̄ quibus acceperūt mercedem nō efficiētes merito accusant. Eorū autem in quibus subministratiōis nō sit pactū: qui p̄pter seipsos exhibēt incusatiōibus carent ut diximus. talis est enim ea amicitia que ob uirtutē conflatur. remuneratiōq; facienda est electione: hec enim est amici atq; uirtutis. Sic est faciendum & in societate que fit ob philosophiam. Non enim tante dignitati pecunie equari possunt. Nec honos paris unq̄ fiet momēti. Sed satis est forsitan ut & ad deos atq; parentes id quod fieri pōt. Qd si datio nō sit talis sed p̄ aliquo: maxime quidem oportet forsitan retributionē fieri ut utrisq; uideatur esse p̄ dignitate. Si uero hoc nō accidit nō solū necessariū: ueq; etiā iustū esse uidebit: ipsum prehabentem hanc ipsam statuere. Nam si quantum hic utilitatis habuit aut pro quanto uoluptatē expetiit tantū ille receperit: dignā de hoc remuneratiōē habebit. Etenim in rebus uenalibus ita fieri constat. Et quibusdā in locis sunt leges que uētant sponte actōrū contractuum iudicia esse: propterea q̄ oportet unūquemq; ad eū qui credidit sic dissolutionē facere ut societate cōtraxit. Putāt enim eum iustius esse statuere cui p̄missum est q̄ eū qui p̄misit. Et. n. plerūq; nō æque æstimant qui habent & qui accipere uolunt. Sua enim cuiq; & ea que dat multo uidentur pretio digna. Attamen retributio sit ea quā statuūt ii qui capiunt quantitate. Oportet autem fortasse non tanti æstimare: quanti uidetur dignū habentis: sed quanti æstimabat antea q̄ haberet.

Cap. ii.

Abest autem & talia dubitationem: Vtq; oporteat oīa patri tribuere: in omnibusq; obtemperare: an egrotāti quidē parendū sit medico: deligenti uero ducem exercitus deligendus sit rei militaris peritissimus homo? Simili modo utrū amico sit potius an studioso subministrandū: & benefactori reddenda sit

LIBER

gratia: an sodali potius dandū: si utrūq; fieri nequeat. Oīa igit talia exacte determinare nō est facile. Multas enim ac uarias habent differentias: & magnitudine & paruitate & honestate atq; necessitate. Verū nō oīa eidē esse tribuenda non est obscurū. Atq; beneficia plerūq; reddenda sunt potius: q̄ est largiendum amicis. sicut & mutuū reddendū est potius cui debeas: q̄ dandum sodali. Fortasse aut neq; hoc agendū est semp: Vt redemptū a predonibus: utrū eū qui ipsum redemit/redimere uicissim oporteat quicūq; is sit: aut nō capto quidē repetenti uero mutuū reddere: an redimere patrem. Videbit enim patrē potius q̄ se etiā redimere illum oportere. Debitū igit ut diximus simpliciter est reddendum. Si uero datio honestate aut necessitate excedat: ad hec ipsa est declinandum. Interdum enim neq; est equū beneficium retribuere: cū alter quidem in studiosum sciens studiosum esse contulit beneficiū: alter aut illū flagitiosum esse existimat. Non nunq enī nec ei qui mutuauit uicissim est mutuandum. Nā ille quidem putans se recepturum bono mutuauit uiro. hic aut non sperat a prauo recipere. Siue igitur re uera hoc sic se habeat: non æqualis est dignitas. siue non ita quidē se habeat: putent autem sic se habere: non uidebunt absurde facere. Quod igitur sepe est dictum: sermones qui de affectibus actibusue fiunt: perinde habent definitionem ut ea circa que sunt. Non eadem igitur uniuersis esse reddenda: neq; patri cuncta quemadmodū neq; Ioui sacra oīa dant: nō est obscurū. Qd si diuersa tribuenda sunt parentibus & fratribus & sodalibus & beneficiis tribuēda sunt singulis sua queq; ad quēq; accommodantur. Sic aut & facere uident. Nā ad nuptias uocāt cognatos. genus enī his est cōmune. quare & actus qui circa hoc sunt. Et ad sponsalia etiā maxime cognatos propter idē putant accedere oportere. Videbit aut parentibus maxime alimentis filios ut debētes opitulari oportere: & honestius esse iis qui causa sunt essendi: q̄ sibi ipsis subuenire. Honorem etiā ut diis tribuere oportet. Nō oēm aut parētibus neq;

NONVS

eundem patri matriq;. Neq; sapientis aut imperatoris : sed patri paternum:& similiter matri maternum. Omni quoq; seniori honor est tribuendus qui ad ætatem accommodatur assurgendo locoq; cedendo & talibus. Sodalibus aut atq; fratribus prestanda est libertas/omniūq; cōmunitas. Atq; cognatis & iis qui sunt eiusdē tribus & ciuibus ac ceteris uniuerſis semp est enitendū id quod accommodatur tribuere & cōparare:que insunt singulis rōne familiaritatis & uirtutis aut utilitatis. Eorū igit q generis sunt eiusdē facile est iudiciū. differentiū aut est difficilius. Nō tamē ob hoc desistendum est. sed ut fieri potest: ita est distinguendum.

Cap. iiii.

St etiā dubitatio: si dissoluende sint amicitia/nec ne : ad eos qui non permanent: an ad eos qui ob utilitatē aut uoluptatem amici sunt: cum hec non habent: nec est absurdum dissolui. Illos enim erant amici: quibus deficientibus/rationi consonum est non amare. Inculauerit aut quispiā si ob utilitatē aut uoluptatē amant ob mores simulabant amare. Quod enim superius diximus. plurime fiunt inculcationes inter amicos: cum non similiter optāt & sunt amici. Cum igitur quispiā sua se opinione fefellerit putaueritq; ob mores amari: nihil illo tale agente: tū se ipsum is accusare debet. Cū uero a simulatiōe illius deceptus fuerit: tum eum qui decipit iustum est accusare: & magis q̄ eos qui nūmos adulterinos conficiūt quanto maleficiū ipsum circa prestabilius est. Quod si acceptat ut bonum: factus est autē prauus atq; apparet est ne amandus? An impossibile est : siquidem non omne quoduis est amabile sed bonū. neq; autem dignū est prauū amicum habere: neq; oportet. Non enim amatorem prauorū esse oportet neq; similem euadere prauo. Dictum est aut simile simili esse amicum. Est ne igitur statim amicitia dissoluenda: an non omnis: sed in qua est incurabilis ob prauitatem? Qui autē emendari possunt: iis magis ferendū est in moribus auxilium q̄ in pecuniis: quanto prestabiliores sunt & magis amicitie pprii.

LIBER

Nihil aut absurdum uidebitur facere: qui amicitiam dissoluit. Nō. n. huic aut tali amicus erat. Cū igitur mutatum ad priores mores redigere nequeat: sese ab illo seiungit. Quid si alter permaneat: alter magis bonus euadat: multumque uirtute differat: est ne utendum amico? an fieri nequit. In magna autem distantia maxime manifestum fit ut in amicitia que a pueritia contrahuntur. Nam si alter mente permaneat puer: alter in optimum uirum euaserit: quonam modo fuerint amici: cum neque eadem ipsis placeant: neque eisdem gaudeant doleantque. Neque enim hec erunt in ipsis. Sine uero his esse amici non possunt. simul enim ipsos uiuere impossibile est. Atque de his ante diximus. Oportet ne igitur ipsum non secus ad illum sese habere: quam si amicus nunquam fuisset? An facte memoriam consuetudinis habere oportet? Atque ut amicis potius quam alienis arbitramur gratificari oportere: sic & iis qui fuerunt amici tribuendum est aliquid ob amicitiam quam antea fuit. cum non ob exuperationem prauitatis est dissolutio facta.

Cap. iiii.

e A uero que ad amicos attinent & quibus amicitia definiuntur ex iis que ad seipsum quisque facit perfecta esse uidentur. Ponunt enim eum amicum esse: qui uult & agit bona: uel que uidentur amici gratia: aut eum qui uult esse uiuereque amicum gratia ipsius amici. quod quidem matribus ad suos accidit filios: & his amicis qui sunt offensi. Quidam autem eum esse dicunt: qui uersatur una cum amico: & eadem expetit: aut eum qui dolet una atque gaudet cum amico. Maxime autem & hoc matribus accidit. Horum etiam aliquo & amicitiam ipsam definiunt. Vnumquodque autem horum uiro competat erga se bono. Reliquis uero ea ratione qua tales esse existimant. Videtur autem ut dictum est uirtus & studiosus ipse unicuique esse mensura. hic enim sibi ipsi consentaneus est: ac eadem affectat anima omnis. Et uult igitur sibi ipsi bona: & que appareret ac agit. Est enim uiri boni bonum agere: & sui ipsius gratia. Meritis quippe causa que quidem unusquisque esse uidetur: & uult etiam se uiuere saluumque esse: atque id maxime quo sapit. Est. n. bonum homini studioso esse.

NONVS

Unusquisque autem sibi uult ipsa bona. Factus uero alius nullus expetit cuncta illud quod est factum habere. Habet autem & nunc deus summum bonum. sed est id quod est ipse. Videtur autem id unusquisque esse quod intelligit: aut maxime. Atque talis secum degere uult. Libenter enim hoc cum uoluptateque facit. Nam & actarum rerum recordatio periucunda est: & futurarum spes bona. Talis autem afficit uoluptate. Et insuper contemplationibus mente abundat. Preterea maxime secum una dolet atque letatur. Idem est. n. o. i. o. ipsi molestum atque iucundum: & non alias aliud. est enim sine penitentia prorsus. Ex eo igitur quia unumquodque ipsorum ad se ipsum competere studioso: ad amicum autem sic se habet ut ad se ipsum. amicus enim est alius ipse: & amicitia uidetur horum aliquid esse: & quibus hec insunt uidentur esse amici. Querere uero utrum ad seipsum sit: an non sit amicitia: nunc omittamus. Videbitur autem hoc amicitia esse: quo duo uel plura ex iis habet que dicta sunt. Et quod maxima amicitia similis est ei que est ad seipsum. At uero uidentur ea que dicta sunt & ipsis multis inesse: quis sint prauis. An hoc participes ipsorum sunt: quo sibi ipsis placent: & bonos se esse existimant. Nam eorum qui uementer sunt prauis atque nefarii nemini hec insunt: sed nec inesse uidentur. Dissident enim secum: & alia quidem cupiunt: alia autem uolunt. ut incontinentes: Nam iis que bona sibi uidentur anteponiunt ea que uoluptate afficiunt atque nocent. Quidam rursus ob formidinem atque inertiam eas agere res omittunt: quas putant sibi ipsis optimas esse. Qui uero multas res graues atque nefandas egerunt: uitam ob prauitatem odio habent ac fugiunt: sibique mortem consciscunt. Querunt preterea alios ipsi flagitiosi quibus cum uersentur. Se uero ipsos fugiunt. Nam si sint secum: recordantur multarum grauiumque rerum: & sperant alias tales. Si cum aliis autem sint: obliuiscuntur. Atque cum nihil habeant quod sit amabile: nulla re prorsus afficiuntur ad seipsos quare ad amicitiam attinet. Neque igitur una secum gaudent atque dolent. Est enim eorum animus in seditione. Atque interdum ob prauitatem dolet abstinentes a quibusdam. interdum letatur. Et haec quidem pars huc: illa autem

LIBER

illuc trahit ut diuellentes. Quod si fieri nequeat ut doleat simul atq; letetur: at paulo post dolet quod letatus fuit & nollet sibi ipsi illa uoluptati fuisse. Improbi namq; penitentia sunt referti. Improbos igitur ne erga se quidem amice affectus est: propterea qd nihil habet qd sit amabile. Quod si ita sese habere uehementer est miserum: totis uiribus fugienda est prauitas: & enitendum est bonum esse. Sic. n. & ad se ipsum habebit amice: & alii amicus poterit esse.

Cap. v.

b Eniuolentia autem amicitiae quidem est similis. Non tamen est amicitia. Fit enim beniuolentia & ad ignotos: & latens. amicitia uero non fit. Haec autem antea diximus. At nec etiam est amatio. Non enim habet extensionem nec appetitionem. Amationem autem haec sequuntur. Et amatio quidem est cum consuetudine. Beniuolentia autem fit & repente. ut fit & erga certantes. spectantes enim beniuoli fiunt ipsis: & uolunt bona. Nihil autem agerent simul. Quod enim diximus repente fiunt beniuoli & leuiter diligunt. Videtur igitur beniuolentia principium amicitiae esse. sicut & adamandi uoluptas ea quae per aspectum efficitur. Nemo namque amat si non antea delectatus fuerit forma. Qui uero gaudet forma non continuo & amat: sed cum absentem deliderat presentiamque affectat. Sic igitur & amicos impossibile est esse: nisi beniuoli fuerint. Beniuoli uero non continuo & amant. Volunt enim dumtaxat eis bona quibus beniuoli sunt. Sed nihil agerent simul: neque pro illis molestiam susciperent ullam. Quapropter quispiam per translationem principium ipsam amicitiae dixerit esse. Diuturnam autem factam & ad consuetudinem accedentem amicitiam fieri: non eam quidem quae ob utilitatem: neque eam quae ob uoluptatem est. Neque enim per hisce beniuolentia fit. Qui namque beneficium accepit retribuit pro his quae accepit beniuolentiam faciens iusta. Qui uero uult aliquem prosperitatem habere: spe commodi alicuius consequendi per illum non illi sed sibi potius beniuolus est: quemadmodum nec amicus si illi propter aliquem usum obsequium prestat. Omnino autem

NONVS

beniuolentia ob uirtutē ac bonitatē aliquā futurū cuiuspiā
 pulcher aut fortis aut aliqd tale uidetur in certatibus diximus
 Cap. vii. **T** qui in cōcordia etiā ad amicitiam attingit. Quapropter
 nō est eadē opinio. hec enim & iis qui sibi mutui sunt
 ignoti inesse potest. Nec eos qui de quouis sunt eiusdē sententiā
 cōcordes dicunt uelut eos qui de celestibus eadē sentiūt. Nō enī
 ad amicitia pertinet de his esse cōcordes. Sed ciuitates cōcordes
 inquit esse: cū de iis que cōferunt eadē sentiunt eligūtq; atq;
 agunt ea que publice uisa sunt. Circa igit ea que in actionē uer-
 niunt cōcordes sunt homines: & hoc circa ea que in magnitudi-
 dine sunt. Possuntq; utrisq; uel omnibus inesse. Ut ciuitates cō-
 cordes sunt: cum omnibus uidetur magistratus esse deligendos:
 aut societatem cum lacedemoniis inuendam esse: aut magistra-
 tum gerere Pittacum: cum uellet & ipse. Ad eum uterq; seipsum
 uultur si uolunt qui in phenicis sunt seditionē habent. Concor-
 des enim esse nō est idem utrūq; intelligere: quicquid tandem
 id sit. Sed in eodē idē: ut cū & populus & boni rempublicā opti-
 mates gerere uolunt. Sic enī sit oībus quod exoptant. Civilis au-
 tem amicitia uidetur ipsa cōcordia esse: sicut & dicitur. Nam circa
 cōmoda & ea que pertinent ad uitam uersat. Est autem talis cō-
 cordia in bonis. Nam & secum quisq; horū est cōcors: & oēs
 inter se sunt cōcordes: quippe cum in eisdem omnino sint. Ta-
 lium enī uoluntates manēt & nō resiliunt ut Euripus. Voluntq;
 semper ea que iusta sunt & que prosunt. hec aut & cōmuniter af-
 fectāt. Prauos uero cōcordes esse impossibile est nisi breui in tpe
 quēadmodū & amicos esse in rebus quidē utilibus plus: in sub-
 eundis uero laboribus subministratiōibus minus habere p-
 cupientes. Vnusquisq; aut hec sibi uolēs proximū perscrutatur: &
 prohibet. Perit enim res ipsa cōmunis cum ab ipsis nō cōsueti-
 uetur. Fit igitur ut in seditione uersentur: & se quidē uicissim
 urgentes: que iusta sunt agere nolunt.

m

LIBER NON

Alq̃liup̃ siquis dicitur in
Cap. vii. in od. de amariu do amolouined
uunib.
 Idemur autē ii qui beneficia contulerunt magis eos ama-
 re in quos beneficia sunt collata: q̃ ii qui acceperunt eos q̃
 contulerunt. Atq̃ ut preter rationem eueniens querit. plurimis igitur
 uidetur id ex eo fieri: quia hi quidem debent illis uero debet.
 Ut igitur in mutuis debitorum quidem uolunt suos creditores non
 esse: hi uero de salute quoq̃ debitorum diligentiam adhibent: sic
 & eos inquit qui beneficia contulerunt uelle eos esse erga quos
 fuerit beneficii: ut gratias accepturos. illis uero non esse curā red-
 dendi. Epicharmus igitur fortasse dixerit hec ipsos dicere aspicien-
 tes ad malū. Videtur autē hoc esse humanū: pleriq̃ enim in memo-
 res sunt: & suscipere potius q̃ conferre beneficia appetunt. Vide-
 bitur autē causa naturalior esse: & nō similis ei que de creditori-
 bus dicitur. Non est enim erga debitores amatio: sed uolūtas sa-
 lutis recipiendi causa. Sed qui beneficia contulerunt diligunt atq̃
 amant eos qui beneficia acceperunt: & si nulla in re sunt utiles:
 neq̃ imposterum futuri. quod quidem & artificibus accidit. Ma-
 gis enim unusquisq̃ propriū amat opus: q̃ ipse ab opere ama-
 ret si anime particeps esset. Maxime uero forsitan hoc circa poe-
 tas accidit: hi namq̃ sua diligunt poemata supra modū: & p̃inde
 atq̃ filios amant. Tali igitur simile est & id quod faciunt ii qui
 beneficia contulerūt. Quod enim suscepit beneficiū ipsorum est
 opus. Hoc igitur & amant magis: q̃ opus eū qui fecit. Huius autē
 causa est: quod uniuersis est expetibile atq̃ amabile esse. Sumus
 autē actu. nam uiuendo sumus atq̃ agendo. Qui igitur fecit: est
 actu suū quodāmodo opus. diligit itaq̃ ipsum opus: quia amat
 & esse. Hoc autē est naturale. Quod enī est potētia id opus ipsum
 actu declarat. Et insup̃ ei quidē qui contulit beneficiū honestū est
 id quod egit. Quare gaudet eo in quō est hoc. At ei qui accepit:
 nihil est honesti in eo qui contulit: nisi conferēs: quod quidē mi-
 nus est iucundū atq̃ amabile. Est autē presentis quidem ope-
 ratio: futuri autē spes: facti uero memoria iucunda. Sed iucūdis

NONVS

simum est quod est actu & amabile simili modo. Ei igitur qui contulit beneficium permanet ipsum opus. Diuturnum est enim ipsum honestum. Sed ei qui cepit: transacta est ipsa utilitas. memoriaque honestas: quidem res est piucunda. Vtilium autem non nimium: aut minus. Expectatio vero contra sese habet. Et amare quidem simile est actioni. amari autem passioni. Eos igitur qui circa actum excellunt: sequitur amare: & ea que ad amicitiam attinent. Preterea ea que facta sunt cum labore: ea magis diligunt omnes. ut & pecunias magis diligunt qui acquisierunt: quam qui ab aliis acceperunt. At beneficium quidem accipere sine labore esse constat. Beneficium autem conferre difficile. Propter hec & matres filios magis amant. generatio namque laboriosa est magis: & magis sciunt esse suos. Videbitur autem hoc: & iis accommodatum esse qui beneficia contulerunt.

TRACTATVS SECVNDVS.

Cap. i.

Vbitur autem & utrum oporteat seipsum amare maxime: an aliquem alium? Increpant enim eos qui seipsos maxime diligunt: & ut turpe sui amatores appellant. Atque prauus quidem sui gratia cuncta agit: & tanto magis/quanto prauior est. Inculant igitur ipsum: quia nihil nisi si bi agit. Probus autem ob honestate: & tanto magis/gratiamque amici: quanto prestabilior est: sua vero negligit. Ab his autem verbis non sine ratione. ipsa opera discrepant. Nam eum inquit oportere summe amare: qui maxime est amicus. Is autem maxime est amicus: qui vult cui vult bona illius gratia si nullus etiam scierit. At hec ipsi ad seipsum maxime competunt: & cetera omnia quibus definit amicus. Dictum est enim ab ipso ea omnia que ad amicitiam attinent & ad ceteros pervenire. Eodem accedunt & puerbia uniuersa: ut anima una. & amicorum omnia sunt communia. & amicitia est equalitas. & tibi genu pro pinguius. Hec enim uniuersa ipsi ad seipsum maxime competunt. Maxime namque amicus est sibi: & se igitur ipsum maxime amare oportet.

m 2

LIBER VNON

Dubitatur autem merito: utris oporteat assentiri: cum utrisque uideatur esse credendum. Fortasse igitur tales sermones distinguendi determinandique sunt: quousque & quonam modo sint ueri. Si itaque sumptis quonam utriusque modo sui amatorem dicunt: fuerit forsitan manifestum. Qui igitur hoc reprehendendum esse existimant: eos amatores sui appellant: qui sibi plus tribuunt in pecuniis & honoribus & uoluptatibus corporis. hec enim ipsa multitudo affectat: & ipsis ut optimis omni studio incumbit. Quare & in certamen ueniunt. Qui igitur in hisce plus habere pergunt in cupiditatibus & omni affectibus eique parti animae quae rationis est expers gratificantur. tales autem sunt ipsi multi. Idcirco & appellatio orta est ex multitudine: quae quidem est praua. Ergo iuste uituperantur ii qui ita se amant. Non est autem obscurum uulgi eos qui sibi ipsis talia tribuunt sui amatores dicere consueuisse. Nam si quis semper studeat agere iusta maxime omnium: aut temperata: aut quaeuis alia quae a uirtutibus profisciscuntur: honestatemque omnino sibi ipsi semper uendicet atque usurpet: hunc nemo dicet amatorem sui neque uituperabit. Magis autem uidebitur talis homo sui amator. Nam ea sibi tribuit quae pulcherrima maximeque bona. & gratificatur ei quod sui ipsius potissimum in omnibusque illi obtemperat. Ut autem & ciuitas. id esse maxime uidetur quod est potissimum: & alius omnis conuentus: sic & homo. Amator igitur is est maxime sui: qui illud amat illique gratificatur. Et continens igitur dicitur & incontinens: quia mens uincit aut non uincit: propterea quod ipsa est hominum quisque & egisse ipsi & sua sponte ea uidentur quae cum ratione maxime egerunt. Non igitur est obscurum: hoc esse maxime unumquodque: & hoc maxime uirum bonum amare: quapropter maxime sui est amator. diuersa specie ab eo qui reprehenditur: tantumque differt: quantum uita cum ratione differt a uita cum perturbatio: & appetitio aut honesti: aut eius quod conferre uidetur. Qui si omnes ad consequendam honestatem & ad res agendas pulcherrimas decertaret atque contendere: & omnibus publice ea quae oportet: & unicuique

NONVS

priuatiū maxima bona inessent si uirtus est tale. Quare bonū quidē hoīem amatorē esse sui oportet. nā & sibi ipse & ceteris pderit agendo honesta. Prauum aut nō oportet. & sibi nanq; nocet & ppinquis affectus prauos sequendo. Ea igit que uir im- probus agit ab iis discrepant que agere oportet. At probus que oportet ea & agit. Mens enī oīs id expetit/quod est optimū sibi. Et probus obtemperat menti. Atqui uerū est illud quod de studio dicit. Cōplura inq; ipsū agere/& amicor; & patriæ gratia: & si opus fuerit mortē obire. Et pecunias enī & honores abiiciet & ea bona oīo de quibus hoīes decertant sibi uendicāis honestatē. Expetit enī potius uoluptatē breui tpe uehementē: q̄ longo leuem. & uitā honestā uno anno: q̄ quāuis multis. Et unū actū honestū magnū iue: q̄ multos & paruos. Atq; iis qui p amicis: q̄ pro patria mortem obeunt hoc forsitan accidit. Magnam igitur sibi ip̄is eligunt honestatē: abiicientq; pecunias: ut amici capiāt plures. Hinc enī amicus facultates: ipse consequit̄ honestatē. Atq; sibi maius tribuit bonum. Eundem & circa honores modū magistratusq; seruabit. Nam hec oīa amico suo concedet. est enī hoc honestū ipsi ac laudabile. Merito igitur studiosus esse uidetur: anteponens oībus honestatē. Fit etiā ut & res agendas concedat amico: sitq; honestius seipsū fuisse causam ut agat illis amicus q̄ si ipsemet agat. In uniuersis igitur laudabilibus ipse studiosus plus honestatis tribuere sibi ipsi uidet̄. Sic igit̄ sui ipsius uti diximus amatorē esse oportet. Vt ipsi aut multi sunt nō oportet.

Cap. ii.

e St aut controuersia & de ipso felici: si indigeat amicis/nec ne. Non esse enim inquiunt ipsis beatis & ex sese sufficētib; opus amicis. Insunt enim ipsis omnia bona. Cum igit̄ ex sese sint sibi sufficētes: nullius indigent rei. Amicum autem inquiunt: cum sit alter ipse: ea afferre amico que ipse per se amicus consequi nequit. Vnde & hanc sententiam dicunt:
Fortuna cum bona est amicis cur opus?

LIBER VNON

At absurdo simile est: uniuerſa bona tribuētes felici: amicos ipſi non tribuere: quod externorū bonorū maximū eſt. Quod ſi ad amicum conferre potius q̄ accipere beneficia ſpectat: atq; ad ui- rum bonū uirtutemq; dare beneficia pertinet: magiſq; honeſtū eſt amicis q̄ alienis largiri beneficiaq; conferre: uir ſtudioſus iis indigebit p̄fecto qui dona beneficiaq; ſunt accepturi. Quapro- pter & querit̄ utq; prosperis in rebus: an in aduerſis opus ſit ma- giſ amicis: utpote cum & is qui mala fortuna utitur: iis indige- at qui beneficia conferant: & iis qui prospera fortuna fruuntur iis ſit opus apud quos beneficia collocabūt. Eſt etiā forſitan ab- ſurdum beatum ipſum ſolitarium facere. Nemo enim expetet p̄ ſe bona cuncta habere. Nam homo ciuile animal eſt & cū aliis aptū una uiuere. Hoc igit̄ cōpetit & felici. habet enī ea oīa que natura ſunt bona. Conſtat aut̄ melius eſſe cū amicis p̄biſq; q̄ cū alienis ipſum & q̄buſuis conuerſari. Amicis ergo felici eſt opus. Quid igitur illi primi dicunt: & qua parte uera loquuntur? An quia uulguſ eos amicos eſſe putat qui utiles ſunt. Talibus igit̄ non indiget ipſe beatus: quippe cū ipſi oīa bona inſint. Nec etiā iis qui ob uoluptatē amantur: aut perparum. Nam cū ſit ipſius uita iucunda: aduentitia non indiget uoluptate. Atq; cū amicis talibus haud indigeat: non uidetur indigere amicis. Hoc autem non eſt forſitā uerum. Nam in principio dictum eſt: felicitatem operationem eſſe quandam. Conſtat autem operationem ipſam fieri: & non ut quandam rem eſſe que poſſidetur. Quod ſi felicē eſſe in uiuendo ac operando conſiſtit: boni autem operatio ſtu- dioſa & iucunda per ſe ut initio diximus: reſq; propria ex iis eſt que delectant: atq; magis propinquos q̄ nos ipſos: & actus il- lorum q̄ noſtros poſſumus contemplari: ſtudioſorumq; hominū actus ſi ſint amici iucundi ſunt ipſis bonis: habent enim ambo ea que ſunt natura iucunda. Beatus p̄fecto talibus indigebit amicis: ſi expetit actus bonos & proprios contemplari: talēſq; ſunt ipſius boni ſi ſit amicus. Arbitrant̄ aut̄ homines felicem iucūde

NONVS

uiuere oportere. Solitario igitur difficilis est uita. Non est enim facile per seipsum semper operari. cum aliis uero atque ad alios facile. Erit igitur operatio continua magis cum sit per seipsam iucunda. Quod quidem esse circa beatum ipsum oportet. Studiosus enim hoc ipso quo studiosus est: gaudet quidem iis actibus qui a uirtute proficiscuntur. Molestum autem fert eos: qui a uitiis prodeunt. Perinde atque musicus delectatur quidem eleganti cantu: offenditur autem prauo. Fuerit etiam & quedam uirtutis exercitatio ex conuictu bonorum: ut & Theognidi placet. Naturalius autem considerantibus studiosus amicus expetibilis esse natura studioso uidetur. diximus enim id quod est bonum natura: studioso bonum & iucundum esse per se. Definiunt autem ipsum uiuere animalium quidem potentia sensus: hominum autem sensus uel intellectionis. Potentia uero ad operationem reducit: & ipsum precipuum in operatione constitit. Ipsum autem uiuere uidetur proprie esse ipsum sentire uel intelligere. At ipsum uiuere de iis est que sunt per se bona atque iucunda. Est enim definitum. definitum autem natura est bonum. Quod uero natura est bonum: id & bono est bonum. quapropter omnibus iucundum esse uidetur. Non oportet autem uitam sumere prauam atque corruptam neque in doloribus constitutam. Indefinita namque est talis: quemadmodum ea que insunt ipsi. Eritque hoc manifestum magis in sequentibus de dolore. Si uero ipsum uiuere bonum est: & iucundum etiam est. Quod uel ex eo uidetur: quia omnes appetunt ipsum: & maxime boni atque beati. his enim uiuere maxime est expetibile: & horum uita est beatissima. Qui autem uidet uidere sentit: & qui audit audire: & qui ambulat ambulare: & in ceteris similiter est aliquid sentiens nos operari. Sentire uero nos sentire: & intelligere nos intelligere possumus. Quod quidem est nos esse. Esse. n. sentire uel intelligere. Sentire autem se uiuere de iis est que per se sunt iucunda. Vita namque natura est bonum. Bonum autem sibi quempiam inesse sentire uoluptate afficit. Ipsum uero uiuere expetibile est: & maxime bonis: propterea quod esse bonum est ipsis atque iucundum.

m 4

LIBER

Sentientes enim id quod est per se bonum uoluptate afficiunt. At studiosus ut erga seipsum: sic sese habet & ad amicū. Amicus enim est alter ipse. Ut igitur seipsum esse est unicuique expetibile: sic & suum amicum esse: uel similiter. Esse autem ideo est expetibile: quia sibi bonum esse ipsum sentit. At talis sensus iucundus per seipsum est. Sentiat ergo & ipsum amicum esse oportet. Hoc autem fieri potest: cum ipso simul uiuendo: & uerba mentem uel cōmutando. Sic enim in hominibus dici uidetur simul uiuere: & non ut in pecoribus eodem in loco pasci. Si igitur ipsum esse per se est expetibile uiro beato: cum natura sit bonum atque iucundum: simile autem est & amici ipsius esse. Amicus etiam ex iis est pfecto que expetibilia sunt beato. At quod est expetibile beato: id ad sit ipsi oportet. uel egens erit hac parte. Opus est igitur ei qui felix futurus sit studiosis amicis.

TRACTATVS TERTIVS.

Cap. i.

Sunt ne igitur plurimi faciendi amici? an ut de hospitalitate dictum concinne fuisse uidetur?

Hospite ne careas: hospes neque pluribus esto.

Sic & ad amicitiam accommodabitur: neque sine amicis esse: neque rursus nimium multos habere amicos? Ad eas igitur amicitias quæ sunt ob utilitatem & ualde id quod dictum est accommodatur. Multis enim uicissim subministrare laboriosum est: neque ad hoc agendum facultates ipse sufficiunt. Plures igitur iis qui sunt ad facultates proprias satis superuacanei sunt atque ad bene uiuendum impedimento. Non ergo opus est ipsis. ii quoque qui comparantur ob uoluptatē sufficiunt pauci: ut in epulis condimentum. At sunt ne studiosi plurimi cōparandi? An & multitudinis amicorum est quidam numerus perinde ac ciuitatis? Nec enī decem ex hominibus ciuitas constare potest. nec etiā est ex centū milibus ciuitas. Sed quātitas nō est forsitan una quedā determinata

NONVS

sed omnis ea quæ est media inter quasdam multitudines definita. Et amicorum igitur multitudo quedam est definita. Atque si fortasse sunt plurimi cum quibus quispiam uiuere potest, hoc enim ad amicitiam pertinere maxime uidebatur. Fieri autem non posse ut una cum multis quispiam uiuat sequi multis impertiatur non est obscurum. Preterea illos etiam inter sese amicos esse oportet: si simul omnes uiaturi sunt. hoc autem difficile est in multis. Est etiam per difficile gaudere familiariter cum multis atque dolere. Concurrere enim hæc simul possunt: cum uno inquam dolere & cum altero gaudere. Forſitan igitur bene est non querere quamplurimos amicos habere: sed quot ad communem uitam habendam sufficiunt. Neque enim posse uidetur multis uehementer amicum esse. quapropter neque adamare plures: exuperatio enim quædam amicitiae est. hoc autem est ad unum. Et uehementer igitur amare ad paucos erit. Hoc & in ipsis rebus ita se habet. Amicitia namque sodalitia non sunt multi amici. Et quæ fama celebrantur inter duos fuisse dicunt. Qui uero multos amicos habent & omnibus sese familiariter offerunt illi nemini sunt amici: nisi ciuilitate: quos & placidos appellant. Fit igitur ut ciuilitate multis sit quispiam amicus: etiam si non sit placidus: sed uere uir probus. Sed ob uirtutem & seipſos amicitia non est ad multos. Amabile autem est & paucos inuenire tales.

Cap. ii.

Autem in fortuna magis opus est amicis. Vtrum in prospera an in aduersa. In utraque namque queruntur. Nam & qui fortunam habent aduersam indigent ope. Et qui sunt in rerum prosperitate eorum indigent quibus cum uiuent: & in quos beneficia conferent. Volunt enim donare beneficiaque conferre. Amicos igitur habere necessarium quidem est magis in aduersa fortuna. Quapropter hic utilibus amicis est opus. Honestius autem est in prosperitate fortune. Idcirco & bonos querunt, in hos enim beneficia conferre atque cum his una degere magis est expectabile. Est enim & ipsa presentia amicorum iucunda in utraque fortuna

LIBER

nam leuantur ipsi dolentes cōdolentibus ipsis amicis. Quapropter & dubitauerit quispiā: si doloris ut oneris amici participes fiunt. An hoc quidem non sit. ipsorum autē presentia cū sit iucūda condolendiq; sensus minuit ipsum dolorem. Vez; si ob hanc aut ob aliquid aliud leuantur missum faciamus id quod dictum est euenire sane uidet. Ipsorum autē presentia imixta quedam est. Nā aspicere quidē amicos iucundū est: presertim ei q calamitatibus premitur: fertq; presidū aliquod aduersus dolores. Consolationē enim ipse amicus & aspectu & uerbis afferre potest modo sit dexter. Scit namq; mores quibus gaudet atq; dolet. At sentire suas ob crummas dolere amicum affert dolorem. Nam oēs fugiunt se causam doloris esse amicis. Quapropter uiriles quidem natura cauēt ne amici secum condoleant. & si non exuperēt indolētia dolorem quo illi afficiuntur non ferunt. Atq; omnino simul plorantes merentesq; non admittunt: quia nec ipsi sunt ppeni ad luctus. Mulierculæ uero & huiusmodi uiri gaudent iis q una cū ipsis gemunt: & amant eos tanq amicos & cōdolentes. Operet autē omnibus in rebus prestabiliorem imitari. At amicorum prosperis in rebus presentia & uoluptatem affert omni in actu: & cogitatione delectat quod in ipsius bonis letantur. Quapropter uidebitur oportere in prosperitatibus quidem prompte uocare amicos. Est enim honestum beneficium esse: in aduersitatibus autē pigre. Minime namq; facere participes malos ipsos oportet. Vnde & illud dicitur:

Sat est grauis tristisq; si me fors premit.

Maxime tamen uocandi sunt tunc amici: cū parua suscepta molestia multum prodesse possunt. Contra autē fortasse congruū est ad calamitosos quidem ire non uocatum & prompte. Est enim amici beneficia conferre presertim in eos qui indigent & anteaq illi requirant. Vtrisque namq; honestius atq; iucundius est. Ad fortunatos autē prompte quidem accedere ad operandum una cum illis. Est enī ad hec opus amicis. lente autē p bñficiis cōsequēdis.

NONVS

Non est enim honestum utilitatis suæ causa properare. Cauēda aut est forsitan opinio iniucunditatis in repellendo: Accidit enī nonnunq̃. presentia igit̃ amicorū in uniuersis expetibilis est.

Cap.iii.

T est ne (ut adamantibus amabiliſsimū est ipse aspectus magisq̃ hunc sensum q̃ ceteros expetunt: propter a q̃ per hunc maxime est atq̃ oritur amor) sic & amicis maxime expetibile conuersari simulq̃ uiuere? Amicitia nanq̃ cōmunicatio est & ut ad seipsum quisq̃ sic sese habet & ad amicum. Sensus autē cuiq̃ de seipso est expetibilis: Igit̃ & de amico. At operatio ipsis insimul uiuendo sit. Quare non īmerito uiuere simul affectant. Atq̃ quod tandem est singulis esse/uel gratia cuius uiuere expetunt: in eo cum amicis uersari degereq̃ uolunt. Quocirca alii cōpotant. alii talorum ludo simul incumbunt. alii simul sese exercent: & una ueniuntur aut philosophantur: singuli totos dies id simul agentes quod maxime amant. Viuere enim simul cū amicis uolentes hec faciunt: & ea cum iis cōmunicant: quibus cum una uiuere expetunt que maxime ipsos in uita delectant. Fit igitur amicitia quidem improborum flagitiosa. Cōmunicant enim praua/suntq̃ instabiles/& peiores etiā fiūt moribus similes euadentes. Proborum autem proba congressionibus suscipiēs incrementa. Videntur etiā tales & prestabiliores euadere: tam agēdo q̃ se mutuo emendando. Eliciunt enim ex sese mutuo ea que placent. Vnde illud dicitur recte:

Disces ex studiosis nimirum optima semper.

Sed hactenus de amicitia. Deinceps de uoluptate dicamus.

Finit Liber Nonus.

LIBER

TRACTATVS PRIMVS.

Cap. i.

Post hec sequitur forsitan ut de uoluptate dicamus. Maxime namque uoluptas nostro generi familiaris est. Quae perudiunt iuuenes gubernantes ipsos uoluptate atque dolore. Videtur autem ad consequendam moris uirtutem maximum esse gaudere iis quibus oportet: & odisse ea quae oportet. Comitantes enim hec tota in uita momentum & uim ad uirtutem habentia felicem uita. Nam eligunt quidem ea quae uoluptate afficiunt: fugiunt autem quae dolore. Talia uero minime praetermittenda sunt. praesertim cum magna de ipsis sit controuersia. Quidam enim summum bonum uoluptatem esse dicunt. quidam contra uehementer prauum partim forsitan & credentes sic esse: partim putantes ad uitam nostram melius esse uoluptatem ostendere prauam esse: & si talis non est. Plerique enim propensiores sunt ad ipsam: & uoluptatibus inserviunt. Quamobrem ad contrarium ipsos ducere oportere dicunt. Sic enim ad ipsum medium tandem perueniunt. Fortasse autem hoc non bene dicitur. Sermones enim qui de affectibus fiunt & actibus minus creduntur quam opera. Cum igitur ab his discrepant quae sensu percipiuntur: tum spectati ueritatem etiam ipsam interimunt. Qui namque uoluptatem uituperatis si eam uisus nonnumquam fuerit affectare ad ipsam inclinari uidetur ut tale omnem. Distinguere namque non est ipsius multitudinis imperitum. Sermones igitur ueri non solum ad sciendum: sed ad uiuendum etiam utiles sunt. Credunt enim cum sunt opibus contenti. Quae perhortantur eos qui ipsos intelligunt ad ita uiuendum ut ipsi definiunt. Sed de his haecenus. Nunc ea quae de uoluptate dicta sunt

Cap. ii.

Referamus.

Videtur itaque uoluptatem ex eo summum bonum esse putabat. quia cernebat uniuersam ipsam affectare: & quae rationem habent & quae expertia sunt eiusdem. Atque in cunctis quod est expertibile: bonum esse. & quod maxime est expertibile optimum esse. Uniuersa uero ad idem ferri declarat omnibus illud optimum esse. Vnumquodque

DECIMVS

enim id qđ est sibi bonū inuenire dicebat quēadmodū & alimē-
tū. Quod igit̃ uniuerſis est bonū qđq; cūcta affectant: id esse ſū-
mū bonū aiebat. Huius aut̃ uiri rōnes ob moris magis uirtutē:
q̃ pp̃ ſeipſas credebant̃. ualde. n. uidebat̃ eſſe modestus. Nō igit̃
ut uoluptatis amicus hec dicere uidebat̃: ſ; q̃a uere res ita ſe ha-
bet. Non min⁹ aut̃ hoc manifeſtū eſſe cenſebat & ex contrario.
Dolorē. n. etiā dicebat fugiendū p̃ ſe oībus eſſe itaq; contrarium
expetibile eſſe ſimili modo. Maxime aut̃ id expetibile eſſe: qđ nō
ob aliud neq; cuiuſq; expetimus grā. Atq; tale ipſam eſſe ſine cō-
trouerſia uoluptatē. Neminē enī interrogas cuius nā grā capiat
uoluptatē: ppter ea q̃ p̃ ſeipſam expetibilis eſt ipſa uoluptas. ſa-
cereq; ipſam quoduis bonū expetibile magis ſi illi addat̃ ut iu-
ſtas opatiōes tēperataſue. & incremēta ſuſcipere bonū ipſum ſe
ipſo. Videt̃ aut̃ hec rō uoluptatē oſtēdere bonū eſſe: & nō magis
q̃ aliud bonū. Omne. n. bonū expetibilius eſt cū alio bono: q̃ ſo-
lū. Tali itaq; rōne & Plātō tollit uoluptatē ſummū eſſe bonum.
Vitā. n. iucundā cū prudentia dicit expetibiliore eſſe q̃ ſi ſit ſola.
Quod ſi mixtū eſt preſtabilius: uoluptatē ſummū bonū nō eſſe.
nullo. n. addito ſummū bonū ſe expetibilius fieri. Cōſtat aut̃ nec
aliud quicq; ſummū eſſe bonū: qđ cū eorū aliquo. que ſunt per ſe
bona expetibilius eſt tale: cū & nos p̃cipue ſumus. nā tale
querit̃ bonū. Qui uero negat̃ bonū id eſſe qđ oīa appetūt: nī
hil oīo dicūt. Qđ. n. uniuerſis uidet̃: id eſſe dicimus. qui aut̃ fidē
hāc tollit: nō ualde credibilia dicet̃. Nā ſi ea ſolū que mēte ca-
rent ipſam appeterent: eſſet aliqd quod dicit̃. Sin uero & ea que
prudentiā habēt ipſas affectāt. qui ſit ut aliqd dicāt. Fortaſſe aut̃
& in prauis eſt aliqd naturale bonū preſtabilius q̃ ipſa p̃ ſe ſunt
quod p̃priū appetit bonū. Nō uidet̃ etiā & de cōtrario recte di-
ci. Inqunt. n. nō ſi dolor ſit malū: uoluptatē cōtinuo bonum eſſe.
Aduerſat̃. n. & malū malo: & ambo ei qđ neutrū eſt. Atq; hec nō
male dicūt. nō tñ uere in iis que ſunt dicta. Si. n. ambo eſſent ma-
la: oporteret & fugiēda utraq; eſſe. Sin neutra neutrū: aut ſimilē.

LIBER 31

Nunc uero illum quidem fugere ut malum: hanc autem expete-
re tanq̃ bonum uidentur. Sic igitur & opponuntur.

Cap. iiii.

a T qui neq; si uoluptas nō est qualitas: ppter hoc bonū nō
est. Neq; n. opatiōes uirtutis sunt qualitates: neq; felicitas
ipsa. Dicūt etiā bonū quidē ipsum definitū esse. uoluptatē uero
indefinitū: qā suscipit intentionē remissionēue. Si igit̃ ex eo qā
magis uoluptas minusue capit̃ hoc iudicāt erit idē & circa iusti-
tiā ceterasq; oīs uirtutes. quibus manifeste dicūt magis minusue
tales eos esse qui ipsas habēt. nā magis sunt iusti fortesue. Et fit
ut & iuste agat ac tēpate magis & minus. Sin i uoluptatib; hoc
ingunt esse uideāt ne fortasse nō dicāt causam. si uoluptatū alia
sint nō mixta alia imixta. Quid aut̃ phibet ut sanitas que defi-
nita est magis est atq; minus: sic & uoluptates esse. Nō. n. eadem
in cunctis est tēperatio. nec una quedā semp est in codē. S; cū re-
mittit̃/pmanet usq; ad aliquē terminū/ & differt ex eo qā magis
est atq; minus. Tale igit̃ & in uoluptate esse potest. Preterea sū-
mū quidē bonū pfectū esse: motiōes aut̃ & generatiōes imperfe-
ctas esse ponētes. uoluptatē motionē esse generationēue ostēdere
enitūt̃. S; nō dicere bene uident̃. nō est. n. motus. oī nāq; motui
ppa est celeritas tarditasue: & si nō p seipsū: ut motui ipsi mūdi
at ad aliud. At neutrū hor; cōpetit uoluptati. Fit. n. ut aliqs cito
sit cōstitutus in uoluptate: quēadmodū & in ira. ut uelociter aut̃
delectet̃ nō sit. neq; ad aliū: sed fit ut uelociter ambulet & accre-
scat & oīa id genus. Fit igit̃ ut celeriter atq; tarde quispiā ad uo-
luptatē mutet̃. At nō fit ut hac ipsa celeriter opereat̃: id est dele-
ctet̃. Generatio uero quonā fuerit modo. Etenim non ex quouis
fieri quoduis. sed ex quō fit: in id dissolui uidet̃. Et cuius genera-
tio esset uoluptas: eius esset corruptio dolor. Dicūt aut̃ dolorē q-
dē indigentia eius esse quod est scdm naturā: uoluptatē uero re-
pletionem. hi aut̃ affectus corporis sunt. Si igit̃ uoluptas repletio
eius est quod est scdm naturā: id & uoluptate afficit̃: in quo est

DECIMVS

repletio. Corpus ergo capit uoluptatē. at nō uidet. Non est ergo uoluptas repletio. sed dū sit repletio uoluptatē quispiā afficit. & dū secat. dolet. Opinio autē hec ex doloribus circa alimentum & uoluptatibus orta est. Nā indigētes facti & antea affecti dolore repletioē capimus uoluptatē. Sed hoc nō circa oēs accidit uoluptates. Nā sine dolore sunt & ipsae mathematicae uoluptates & quae p̄ olfactū & auditū fiūt ac uisum. & spes q̄ plures itē & recordatiōes uoluptatē afficiūt. Cuius igit̄ haec generatiōes erūt. Nullius. n. rei fuerūt indigētie: cuius repletio fuerit. Ad eos autē q̄ p̄ferūt uoluptates eas quae sunt obscenae ac improbae dicere q̄spiā p̄ ea quae tales affert uoluptates nō esse iucūda. Nō. n. si prae dispositis sunt iucūda: putandū est & iucūda simpli esse nisi illis. Quēadmodū neq; salubria aut dulcia aut amara quae agrotantibus: aut alba quae lippis uident. Vel hoc modo dicat. uoluptates expetibiles quidē esse: nō tñ ab illis. Quēadmodū & diuitē esse expetibile quidē est: at nō ex patriae p̄ditiōe. Et sanū esse: at nō quodeūq; edēdo. An uoluptates differūt species. Diuersae nāq; sunt quae ab honestis rebus & quae a turpibus p̄deūt. & nō sit ut quisq; iusti capiat uoluptatem si nō sit iustus. aut musici si nō sit musicus: & in ceteris simili modo. Ostendere autē uidet & ipse amicus: cū sit ab adulate diuersus: nō esse uoluptatē bonū aut specie uoluptates differre. Hic. n. ad bonū: ille ad uoluptatē congregiē. Et ille quidē uituperat: hūc autē laudat ut ad diuersū congregiē. Nemo preterea expetet ita uiuere: ut mentē habēs p̄ uitā pueri iis ex rebus capiat uoluptatē quibus pueri maxime delectat: ut putat. aut gaudere turpissimū qd faciēdo nullū unq̄ suscepturus dolorē. Et q̄ pluribus indulgeremus rebus etiā si nulla uoluptatē afferret. Damus. n. operā ut uidcamus: ut meminermus: ut sciamus: ut habeamus uirtutes. Qd si necessario hec sequat̄ uoluptas: nihil refert. Expeteremus. n. hec etiā si nulla p̄sus ab ipsis p̄uētura esset uoluptas. Voluptatē igit̄ neq; summū bonū esse: neq; expetibile oēm: & uoluptates nonnullas esse per se

LIBER DE

expetibiles: species differentes: aut iis a quibus pueniunt pspiciū
 esse cōstat. Ea igitur que de uoluptate dolore dicuntur satis sint
 & mutabilia. Cap. iiii. O. de uoluptate & dolore. **U**oluptas
 & dolor. Ed quid nā aut quāle sit magis patebit si sermōne paulo
 alius alius repetemus. **V**isio. h. quouis i tpe pfecta est. nihil. nā
 ipsi deest: quod postea factū species ipsius pficiet. Tali p similib
 est & ipsa uoluptas. est enī quoddā totū: nullūq; in tpe uoluptatē
 quā pīa accipiet: cuius species si maiore tpe fiat pficiet. quocirca
 nec motus est in tpe enī est oīs motus: & alicui etia finis. ut adū
 ficatio tūc erit pfecta: cū id fecerit qd affectat in toto tpe. aut in
 hoc. In partibus aut tps oēs sunt impecte & a tota & inter sese
 diuersa specie sunt. Cōpositio nāq; lapidū diuersa est ab erectioe
 colūnae: & hæc rursus a templi effectioe. & templi quidē est pfe
 cta: nullius. n. ad ppositū indiget rei. Fundamētū autē & laque
 ariū impecta. est enī utraq; pars. differunt igitur species: & fieri nō
 potest ut quouis in tpe motus specie pfectus accipiat nisi in tō
 to. Similiter res sese habet & in ambulatioe & motioibus ceteris.
 Nā si latio motus est quō quidē ex hoc ad hoc itur: & huius dif
 ferentia uolatio ambulatio saltatio & talia motioēs sunt quibus
 ex hoc in hoc similiter itur. Nō solū aut in his res ita sese habet
 sed in ipsa etiā ambulatione. Termini nāq; nō sunt idem in sta
 dio toto atq; in parte: & in alia atq; alia parte. Neq; idem est per
 trānsire lineā hanc & illā. nō solū enī lineā: sed etiā in loco collo
 catā pertransit. Atq; hæc & illa in diuersis sunt locis. Sed exacto
 quidē de motu aliis in locis est dictū. Videat aut nō in oī tpe esse
 perfectus. Sed multi sunt impecti speciesq; diuersi: siquidē ipsi
 termini speciei sūt effectores. At uoluptatis species quouis in tpe
 est pfecta. Pater igitur uoluptatē & motū diuersa esse: & uoluptatē
 ex iis esse que tota sunt & pfecta. Id & ex eo ita esse cōstat. qā mo
 uerū quidē in nō tpe nihil pōt. uoluptate autē affici pōt. Quod. n.
 in ipso nūc est: totū est quoddā. Ex his aut pater nō bene dici uo
 luptatē motū esse uel generationē. nō enī omniū hæc dicunt: sed

DECIMVS

partibiliū & nō totoꝝ. Neqꝫ. n. uisionis/neqꝫ puncti/neqꝫ unita-
tis est generatio: neqꝫ quicqꝫ hoꝝ est motus uel generatio. Quare
neqꝫ uoluptas. est enī quoddā totū. At uero sensus oīs ad sensibi-
le est opatio quedā. perfecta autē eius qui bene est dispositus ad
id qd est pulcherrimū eoꝝ que ipsi subiiciunt. tale enī maxime
uideat esse opatio ipsa pfecta. Atqꝫ nihil intersit siue ipse siue id ī
quo est ipse opari dicatur. In oī quoqꝫ genere prestabilissimū
eius opatio qd optime dispositū ad id quod est prestabilissimū
eoꝝ que ipsi obiiciunt. hec aut pfectissima est & iucundissima. In
oī nāqꝫ sensu uoluptas est & in mēte simili modo contrēplatoe ue.
Iucundissima aut est ea quæ est pfectissima. pfectissima aut est ea
quæ est eius qd bene sese habet ad id quod est studiosissimū eoꝝ
que cadunt sub ipsā. uoluptas aut pficit opationē. Atqꝫ nō eodē
modo uoluptas pficit ac sensibile & sensus: si sunt studiosa. quē-
admodū neqꝫ sanitas medicusue similiter causæ sunt ut quispiā
ualeat. In unoquoqꝫ aut sensu uoluptatē fieri cōstat. Dicimus enī
uisiones ac auditiones uoluptatem afferre. Constat aut & maxie
rum cum sensus est prestantissimus: & circa tale operat. Atqꝫ cū
talia sunt ipsum sensibile & id quod sentit erit semper uoluptas
si est quod agat & quod patiat. Perficit autē opationē uoluptas
non ut habitus: sed ut pululans quidā finis: pindē atqꝫ pulchri-
tudo in iis qui uigent ætate. Atqꝫ quousqꝫ ipsum sensibile uel in-
telligibile & id quod discernit uel contemplet tale sit quale esse
oportet: erit in opatione uoluptas. Nam cum sunt similia ipsum
passiuū atqꝫ actiuū & inter sese modum habent eundem: idem
semper natura fieri solet. Quomodo igitur nemo continue uolu-
ptatem capit: An defatigatur. Omnia enim humana nequeunt
continue operari. Neqꝫ uoluptas igit continue fit. sequitur enim
operatiōem. Nonnullæ aut res cū nouæ sunt delectāt. sed postea
nō similiter ppter hec ipsa. Primo nāqꝫ inuitatur inens: & circa
illas operat intense quēadmodū operantē uisu qui inspicitur. de
inde non fit talis ipsa operatio: sed neglectior. Quapropter &

n

LIBER

uoluptas extenuatur ac offuscat. Putauerit aut quispiam oēs ideo uoluptatē appetere: quia uiuere etiā oēs affectāt. Vita uero quedā est opatio. Atque circa ea quilibet & iis opat quae & maxime amat: ut musicus quidē auditu circa cantus: auidus uero discēdi mētē circa res contēplandas. Eodē modo & singuli ceterorum uoluptas aut perficit opatiōes: & ipsum etiā uiuere quod appetūt. Cū rōne igit & uoluptatē affectāt. perficit enī ipsum uiuere uniuscuiusque quod expectabile est. Querere uero utque ob uoluptatē uiuere expectamus: an uoluptatē ob uitā: missum in praesentia faciamus. Cōiuncta. n. hec esse uident & nō suscipere separationē. Nā & sine opatiōe uoluptas nō fit. & omnem operationē perficit ipsa uoluptas.

Cap. v.

Nōde & specie uoluptates differūt. Nā ea quae sunt diuersae specie a diuersis perfici putamus. Sic enim sunt & ea quae a natura & ea quae ab arte conficiunt: ut animalia/arbores/pictura/statua/domus/uas/& similia. Similiter igit & opatiōes differentes specie a differentibus specie perficiuntur. opatiōes autem mentis ab opatiōibus sensus: & hae rursus inter sese differūt specie. igit & uoluptates quae ipsas perficiūt. Hoc aut & ex eo patebit quia unaqueque uoluptas est ei propria operationi quā perficit. propria enī uoluptas auget operationē. Qui namque cū uoluptate operant singula magis discernūt atque exactius cōprehendūt: ueluti geometrae fiunt quae geometrica gaudent contēplatione: magisque intelligunt singula. Similiter & qui musicā amant: & qui edū extruendae delectant arte: ceterorumque singuli oēs in ope proficiūt proprio hoc ipso se oblectantes. Voluptates igit auget opatiōes. At ea quae augent propria sunt. Quae uero diuersis specie propria sunt & ipsa diuersa specie sunt. Praeterea magis hoc ex eo uidebitur ita esse: quia uoluptates quae a diuersis sunt impediunt actiones. Qui namque fistulis delectantur nequeunt mentem sermonibus adhibere si quempiam audierint modulantem: magis modulandi gaudentes arte: quam operatione praesenti. Voluptas igitur ea

DECIMVS

quæ a modulandi facultate prodit operationem que est circa sermones corrumpit. Hoc idem & in ceteris usu uenit: cum circa duo simul quispiam operatur. Operatio namque iucundior alteram excludit: & si multum uoluptate præcellat magis extrudit: atque adeo ut neque operetur per illam. Quocirca cum uehementer aliqua re gaudemus non ualde aliud agimus & alia facimus: cum pax nobis alia placet ut & in spectaculis qui bellaria edunt tum id maxime faciunt: cum uiles sunt que cõtendunt. Cum igitur propria quidam uoluptas exactas operationes reddat & diuturniores ac meliores efficiat alienæ uero extenuet atque corrumpant. Cõstat ipsas inter sese uehementer distine. Alienæ namque uoluptates id fere quod proprii dolores efficiunt. Et non proprii dolores operationes ipsas corrumpunt: ut si huic scribere: illi rationem subducere inuicundum est atque molestum. hic non scribit: ille rationem non subducit: quippe dolorem cum afferat operatio. Circa igitur operationes contrarium a propriis uoluptatibus accedit & doloribus. Atque uoluptates doloresque proprii sunt qui in operatione per seipsam fiunt. Alienas uero uoluptates simile quid ei facere diximus quod ipsi dolores efficiunt. Corrumpunt enim & si non similiter operationes. Cum autem operationes probitate differant atque improbitate. & alia quidam sunt expectanda: alia uero fugienda: & alia neutra: similiter sese habent & uoluptates. nam unicuique operationi est propria quedam uoluptas. Quæ igitur studiosæ propria est: ea & proba: quæ uero praua ea est improba. Et enim & cupiditates honestæ quidam laudabiles sunt: turpium uero uituperabiles. Magis autem propriæ sunt operationibus uoluptates quæ sunt in ipsis quam ipsæ cupiditates. nam hæc quidam sciuntæ sunt & temporibus & natura: illæ uero propinquæ sunt operationibus. atque adeo indistincte ut cõtentio sit si idem sit operatio & uoluptas. Non tamen ipsa uoluptas mentis esse uidetur operatio neque sensus. est enim absurdum. Sed quia non separat idem quibusdam uidetur. Ut igitur operationes sunt diuersæ: sic & uoluptates. Differunt autem uisus a tactu puritate: & auditus ac odoratus a gustu. Similiter igitur & uoluptates differunt: & ab his ite ex quæ sunt mentis

LIBER. IDIDI

puerile habet & est. Locari uero ut studeas scdm sententiā Ana-
charsidis recte sese habet. iocus enī requieti similis est. Atq; cum
cōtinue nequeāt hoies laborare/indigēt requietē. Non est igitur
ipsa requies finis. sit enī gēa opationis. At uero uita felix in uir-
tute cōsistit. Hec autē uita cū studio est & in seriis: sed nō in ioco
consistit. Atq; ea que studiosa sunt seria ue: prestabilia: ridicu-
lis & iis que ioco fiunt: & operationē semp melioris & partis &
hominis studiosam magis dicimus esse. Melioris uero prestabi-
lior est & ad felicitatem iam magis attinēs. Frui preterea quiuis
& mancipiū uoluptatibus corporis nō minūs q̄ optimus homo po-
test. At felicitatē nemo mācipio tribuet: nisi & uitā tribuerit stu-
diosam. Felicitas enī nō in talibus cōsistit modis uiuendi: sed in
operatiōibus que a uirtute pficiunt: ut prius etiam diximus.

Cap. ii.

Vod si felicitas opatio est p uirtutē: consentaneū est rōni
per eā esse quā est prestabilissima. hec autē eius fuerit qd
est optimū. Siue igit mens sit hoc siue aliqd aliud: qd quidē na-
tura dñari uidet ac imperare & animaduersionē hīe de honestis
diuinisq; rebus: aut quia diuinū & ipsum est: aut quod eoz quā
sunt in nobis est diuinissimū huius opatio p uirtutē ppriā ipsa
felicitas fuerit beatitudoq; pfecta. Dictū est aut ipsam esse contē-
plationē. Atq; cōsentaneū hoc & antea dictis & ueritati uidebit
esse. hec enī opatio prestabilissima est: quippe cū & mens sit eoz
que in nobis insunt prestantissimū: & ea circa que mens uersat
cognoscibiliū prestabilissima sint. Est preterea cōtinua maxime.
Nā contēplari magis cōtinue q̄ agere quoduis possumus. Arbi-
tramur preterea felicitati uoluptatē admixtā esse oportere. Iucū-
dissima aut opationū uirtutū est ea haud dubie quā p sapientiā
prodit. Itaq; philosophia mirabiles tū puritate/tū firmitate uo-
luptates habet. Atq; consentaneū est rationi sciētibus q̄ quaten-
tibus oblectamentū ipsum iucundius esse. Ipsa quoq; sufficiētia
maxime fuerit in contēplatiōe. Nā & sapiēs & iustus & ceteri

Contemplatio

DECIMVS

rebus iis indigēt quæ necessarie sūt ad uitā. Sed si satis his talia
ad sūt: iustus quidē corꝝ indiget ad quos & cū qbus egerit iuste
Et tēperans itē ac fortis & singuli ceterorꝝ. At sapiēs si solus etiā
sit contēplari pōt: & quo sapiētior est eo magis pōt. Melius autē
fortasse si habeat adiutores. Attamē sufficiētissimus ipse est. Pre
terea pp seipsam amari sola uidet. Nihil. n. ab ipsa sit preter hoc
contēplatū inq̄ esse. At cū agimus preter ipsam actionē: aut plus
aliqd aut minus assequimur. Videt etiā in ocio felicitas ipsa cōsi
stere. Negocia nāq; suscipimus ut ociū habeamus. & bellū geri
mus ut in pace degamus. Opatioes igit̄ actiuarꝝ uirtutū civili
bus aut bellicis in rebus ueriant. Actioes aut̄ que in his fiūt ne
gociose sunt: Atq; bellice quidē & oīo. Nemo nāq; bellū expetie
gerere gerendi gratia bellū: neq; bellū ob bellū parat. uidebit̄ enī
crūdelis quidā & sanguinolētus penitus esse: si faciet amicos ho
stes aut pugnae cadesq; fiant. At & ipsius civilis negociosa est. &
preter ipsas administrationē potestates cōparantis atq; honores:
aut felicitatē sibi ipsi & ciuibꝝ: que qdē diuersa est a civili quā
querimus ut diuersam. Si igit̄ ciuiles quidē & bellicæ actiones
ceteris actibus quī a uirtutibus p̄ficiscunt̄ pulchritudinē/magni
tudineq; precellūt: hæc uero negociosa sunt: atq; aliquē finē affe
ctāt & nō pp̄ter seipsas sunt expetibiles. mētis aut̄ opatio & stu
dio antecellit cū contēplatiua sit: & preter seipsā nullū affectare
penitus finē: hīc q; uoluptatē ppriā: quæ quidē opationē ipsam
exauget. Sufficiētia insup/ociū/defatigationis uacuitas ut hu
mana & quēcūq; alia uiro tribuunt̄ beato per hāc operationem
illi inesse uident̄. p̄fecta felicitas hoīs fuerit hec p̄fecto sumpta
longitudine uitæ p̄fecta. Nihil enī felicitatis est imperfectum.
Talis aut̄ uita superat hoīs naturā. Non enī hoc ipso quo homo
est/ita uiuet: sed quo est quid in ipso diuinū. Quantū igitur hoc
ab ipso cōposito differt: tantū & huius opatio distat ab ea: que a
uirtute alia p̄ficiscit̄. Qd si mens diuinū ad ipsum hominem est
& uita que ab hac manat diuina est respectu ipsius uite hūane.

LIBER

Oportet autē nō quēadmodū monent quidā humana nos sapere cū simus hoīes: aut mortalia cū simus mortales: sed quoad fieri pōt imortales nos ipsos facere. Cunctaq; efficere/ut ea uita uiuamus/quē ab eo manet. quod est eorū que in nobis insunt prestabilissimū. Nā tam & si parū est mole: ui tñ & precio multū oībus antecellit. Videbit̃ autē & unusq; hoc esse liquidē precipuū est & melius. Absurdū igit̃ esset si nō suā sed alicuius alterius ex peteret uitā. Id insup qđ dictū est antea nūc etiā accōmodabit̃. Qđ est. n. natura unicuiq; ppriū id optimū unicuiq; & iucūdisimū est. Et homini igitur ea uita quā ab ipsa proficiscit̃ mente siquidem maxime hoc est homo: hec ergo est & felicissima uita.

Cap. iiii.

Ecūdo autē est ea uita que a uirtute alia manat. Opatioēs enī quā ab hac pdeunt humane sunt. Nam iusta & fortia & cetera que a uirtutibus pficiscunt̃ inter nos ipsos agimus in cōmerciis & necessitatibus atq; actibus cōibus & item affectibus unicuiq; seruātes decorum. Hec autē oīa cōstat esse humana. Nōnulla autē & a corpore puenire uident̃: & multū uirtus morū cū affectibus iuncta est. Cōiuncta est etiā & prudētia moris uirtuti: & hac prudētiā: si principia quidē prudentiā a uirtutibus ipsis emergant. rectū uero moris uirtutū a prudētia manet. cū autē hæ sese sic habeāt ut a se mutuo pendeāt: sintq; cōiunctæ affectibus: circa ipsum compositū fuerint. At cōpositi uirtutes humane sūt. Quare. & ea uita que ab ipsis proficiscit̃ & felicitas humana est. Mentis autē est separata. Atq; tantū de ipsa sit dictū. Exacte nāq; dicere pposito maius est. Videbit̃ autē & externa affluētia ppagē aut minus indigere q̄ moralis. Opus est. n. utrisq; necessariis rebus. Atq; sit eque. q̄q; circa corpus & res tales ciuilis homo magis elaborat. parua enī differētia fuerit. In opationibus autē non mediocriter differēt. Etenim liberali quidē ad liberalitatis opatioēs exercēdas: & iusto ad retributiōes pecūniis opus erit. Volūtates enī nō sunt manifeste. Simulat autē & q nō sunt iusti agere iuste

DECIMVS

uelle. Forti aut opus est potentia: si agit aliqd eorū que a uirtute proficiunt. & potestate etiā tēperanti. Quo nāq; modo aut hic aut ceterorū quisq; manifestus erit. Querit aut utq; magis ppiū sit uirtutis electio: an ipsi actus: quippe cū in utrisq; uirtus consistat. Atq; cōstat in utrisq; pfectū ipsum cōsistere. Ad actus autē multis indiget: & quo maiores pulchrioresq; sunt eo pluribus indiget. At contēplanti nullis huiuscemōi rebus ad operationē est opus. Quin & impedimēto fere sunt ad contemplationē. S; hoc ipso quo homo est atq; cū pluribus uiuit expetit ea agere que a uirtute pficiunt. Indigebit igit talibus ad ea agēda que ad hominē spectāt. Atq; felicitatē pfectā cōtemplatiuā quandā opationē esse hinc quoq; fuerit manifestū. deos enī maxime beatos esse putamus atq; felices. At quos nā actus tribuere illis oportet: iustos ne? An ridiculi uidebunt: si cōmutent & deposita reddāt: & hmōi cetera agāt. At fortes ne? ppter ea q; formidolosās res sustinent periculaq; subeunt honestatis ipsius causa. At liberales? At cui nā dabūt? Absurdū est insup si nūmos etiā habeāt aut aliqd tale. At tēperantes? At quid nā fuerint? An laus est importuna: si prauas dii cupiditates nō habere dicant. Ita p oīa discurreti cū ea que sunt circa actus parua quedā & nō digna diis imortalibus sūne uident. At uerō uiuere ipsos uniuersi putant. Quare & operari. Nō. n. oportet illos ut Endymionē aiūt dormire. Viuēt igit ei cui actio: & multo magis effectio nō tribuit: quidnam aliud preter contemplationē restat. Quare dei operatio precellēs beatitudine contēplatiua sine controuersia fuerit. Et humanarū igit opationū ea homo est sūme felix quæ illi maxie est cognata. Signū est huius & aīalia cetera felicitatis exptia esse: tali penitus opatiōe priuata. Nā diis quidē tota est uita beata: talē habētibus opationē. hoibus autē quo ad ipsos talis opatiōis quedā inest similitudo. At animalū ceterorū nullū prorsus est felix: quippe cū nulla ex parte princeps sit contemplatiōis. Quousq; igit contēplatio sese extendit: uelq; sese extendit & felicitas ipsa. & quibus

LIBER

cōtemplatio magis inest iis & felicitas magis inest. nō p accidēs quidē: sed p ipsam utiq; cōtemplationē. hec enī p seipsam est preciosa. Quare felicitas cōtemplatio fuerit quedā. Est aut opus huic & p̄speritate externa: cū sit homo. Natura nāq; ipsa nō est ad cōtemplandū sufficiens: sed & corpus sanū esse oportet: & alimenta reliquūq; famulatū adesse. Nō tamē putandū est multis ac magnis ei opus fore qui futurus est felix: si fieri nō pōt ut sit beatus sine bonis externis. Neq; enī sufficientia neq; iudiciū neq; actus in exuperatione consistit. Sed fieri pōt ut & nō principes terrarū ac maris agant honesta. Etenim a mediocribus felicitatibus pōt quispiā agere p uirtutē. Atq; id clare cernere licet. Priuati nāq; nō minus agere uidentur res bonas q̄ qui sūt in potestatibus cōstituti: imo etiā magis. Satis aut est tot facultates habere. Erit. n. ciuius uita felix qui per ipsam operat uirtutē. Solon etiā bene fortasse de felicibus sensit. qui quidē eos esse felices dixit: q̄ mediocriter res habuerūt externas & pulcherrimas res ut putabat eger/modesteq; uiuere. Fieri. n. pōt ut mediocria possidentes agant ea que agere oportet. Videtur aut & Anaxagoras nō locupletem neq; potentem felicē ipsum existimasse: cū dixisset se nō mirari si absurdus quidā multitudini uideat. Hec. n. sentiēs res solū externas his iudicare tantūmodo solet. Cōsentaneæ igit nōstris sentiētiis & sapientū opiniones sunt. At enī habēt quidem & talia quandā fidē. Veritas tamē in iis que in actionē ueniunt ex operibus iudicat & uita. In his enī precipue certitudo ueritatis consistit. Cōsiderare. n. oportet ea que antea dicta sunt ad opera referentes & uitā. Et si consona sunt operibus accipiēda sunt. Sin uero discrepāt/uerba sunt tantū puranda. At uero qui mente opat & eā colit disponitur optimē iis & amicissimus. diis imortalibus est. nā si dii curā hūanarū rerū ut existimat aliquā habēt: rōi sane consentaneū fuerit ipsos eo gaudere qd est optimū maxiq; sibi cognatū: hoc aut fuerit ipsa mens. & in eos q̄ maxime hoc amat atq; honorāt beneficia uicissim cōferre tanq; curā iis que sibi sūt

DECIMVS

cara: ac diligentia adhibentes & recte beneque agentes. At constat hec omnia maxime sapienti inesse. Amicissimus igitur sapiens ipse diis immortalibus est. Eundem autem conueniens est & felicissimum esse. Quare sapiens hoc quoque modo maxime fuerit felix.

Cap. iiii.

a T enim si de his atque uirtutibus & insuper de amicitia uoluptateue satis figura diximus. Est ne putandum nostrum propositum iam finem habere? An quemadmodum dicitur non est hoc in rebus agendis finis: prospexisse cognouisseque singulas: sed potius agere. Nec de uirtute scire sat est: sed enitendum est ipsam habere ac uti. uel siquo alio modo boni efficiuntur. Si igitur uerba sufficerent ad faciendos homines bonos: multas iure mercedes secundum Theognidem atque magnas afferret: & comparare ea oporteret. Nunc uero iuuenes quidem liberos hortari ac puocare: moribusque ingenuis: ueracemque honestatis amatoribus idoneis ad obtemperandum educatione bona iam facit persuadere uerba possunt. Vulgus autem ad probitatem incitare nequeunt. Non enim sunt tales ut ob pudorem obtemperent: sed ob metum. Nec ut a prauis ob turpitudinem abstineant rebus: sed ob penam. Nam quia affectibus uiuunt: persequuntur quidem proprias uoluptates & ea que illas efficiunt. Fugiant autem dolores oppositos. Honestatis autem uoluptatisque uere nullam prorsus habet animaduersionem: quippe cum eas non degustarint. Tales igitur que nam uerba traducere moderarique possent? Fieri enim non potest: aut non facile sit ut ea uerbis mutent ac extrudant que impressa sunt moribus temporeque diuturno retenta. Amabile autem est fortasse si cum omnia essent quibus boni fieri uidemur participes uirtutis efficiamur. Fieri uero bonos alii natura: alii consuetudine: alii doctrina putant. Natura igitur ut constat non in nostra est potestate. sed inest iis hominibus pro causam quandam diuinam: que uere sunt fortunati. Verba autem preceptionesue non in omnibus uires habent: sed opus est auditoris animum antea moribus esse cultum ad recte gaudendum ac abhorrendum. perinde atque terram quam semina sit nutritura. Qui namque uiuit cum perturbatione non audit ea uerba que

LIBER

dehortantur/neq; intelliget. Is uero qui ita dispositus est:q; fieri potest ut dissuadeti obtemperet. Omnino aut non uerbis ipsa perturbatio: sed ui cedit. mores igit precedant aliquo modo uirtuti familiares oportet amantes bonū atq; abhorrentes a turpi. Difficile aut est ut ab adolescentia recte quis ad uirtutem instituatur non sub talibus legibus educatus. Modeste namq; uiuere continenterq; plerisq; hominibus presertim & iuuenibus nō est iucundū. Quapropter educationē atq; officia a legibus instituta esse oportet. Nō enī dolorē afferēt si fuerit cōsuetū. Fortasse aut nō sufficit dū sunt adolescentes rectam educationem & curā esse adeptos sed cū oporteat uiros quoq; factos ipsa agere ac assuescere & in his & omnino omni in uita legibus est opus. multitudo enī necessitati potius q̄ tōni & penis q̄ honestati paret. Idcirco sūt qui legulatores oportere censent ad uirtutē inuitare ac prouocare honestatis gratia: propterea q; ii qui probi sunt ob consuetudinem precipue obtemperabunt. Aduersus aut inobedientes & hebetiores ingenio castigationes penasq; instituere. At eos qui curari ac emendari nequeunt: extrudere atq; exterminare. probū enim hoīem & ad honestatem uiuentē rationi obtemperaturū inquit esse. Improbū uero uoluptatem affectantem dolore afficiendū esse perinde atq; iumentum. Quapropter & eos dolores afferti oportere dicūt: qui maxime concupitis uoluptatibus aduersantur. Qd si eū qui bonus futurus sit bene educatū ut dictū est ac moribus bonis assuefactū esse oportet: deinde bonis in exercitiis uiuere: & neq; intuitum neq; sponte res agere prauas. hec aut fuerint si mente aliqua rectoq; ordine uires habente uiuatur Opus est mente pfecto: munere cui ita hec euenire possint. Igit patris quidem preceptio uires non habet neq; necessitatem: neq; ullius omnino unius uiri nisi sit Rex aut aliquis talis. Lex autē uim habet cogentem: quæ quidem est sermo ab aliqua prudentia atq; mente profectus. Et hostes quidē eos odisse solent: qui appetitionibus aduersantur: & si recte id ipsum faciunt. Lex aut non

DECIMVS

est eis molesta pbitatē iubēs. In sola autē Lacedemonioꝝ ciuitatē
cū aliis paucis curam adhibuisse in educatione atq; officiis legis-
lator uidet. In pluribus autē ciuitatibus tales res sunt neglectæ.
Et ita unusquisq; uiuit ut sibi placet ritu Cyclopū filios regens
atq; uxorem. Prestabilissimū igit est diligentia rectæ curā ad-
hibere cōmunem: idq; ipsum facere posse. Quod si negligit pu-
blice ad unūquēq; pertinet filios suos atq; amicos ad uirtutem
dirigere uel saltē uelle dirigere. Atq; maxime id ipsum posse ui-
debit ex his que diximus: idoneus ad leges ferendas factus. Pu-
blicas igit diligentias atq; curas p leges fieri constat: bonas autē
per studiosas. Nec interesse quicq uidet: scriptæ sint an nō scri-
ptæ: unus an plures per illas instituant: ut & in musica exercitiā
diq; facultate & eruditionibus ceteris hoc nihil refert. Nā ut in
ciuitatibus leges ac mores: sic & in domibus possunt paterni ser-
mōnes ac mores: q̄netiā magis ob cognationē bñficiāq; collata.
Sūt enī ipsi filii iā pridē affectiōe deuincti & facile obtemperā-
tes natura. Differūt insup & instituta priuata a publicis: perinde
atq; in medicina. Vniuersaliter enim febricitati cōfert inedia &
quies: at alicui forsitan nō conducit. Magister quoq; ludi nō oī-
bus fortasse pugilibus eandē pugnā imponit. Singula autē magis
exacte fieri uidebunt adhibita cura diligentiaq; priuata. Magis
enim id adipisci unusquisq; qd congruū est. Atq; optime quidē
in singulis curā ac diligentia adhibuerit: & medicus & ludi ma-
gister & quicūq; alius qui hoc uniuersale scit: oībus inq; aut tali-
bus hoc esse accōmodatum. Scientiæ enī cōmunis ipsius esse di-
cunt & sunt. Nihil tamen forsitan obstat quin & is qui scientiā
quidē est expers: exacte autē ea pspexit experientia que in uno
quoq; accidunt rectam in uno aliquo diligentiam adhibeat atq;
curā: quæ admodū & quidā optimi sibi ipsis esse medici uident:
quæ tamen illi alij possunt opem afferre. Verū nō minus forsitan
operrere uidebit eū qui uult artifex & cōtemplator euadere ad
uniuersale pergenē atq; illud ut fieri pōt cognoscere. Dictū est.

scientias circa hoc ipsum uersari. Fortasse autē & is qui uult sua cura diligentiaue meliores facere siue multos siue paucos enitas oportet ut ad ferendas leges aptus euadat : si boni legibus fieri possumus. Nō est enī cuiusuis quēuis recte disponere. Sed si alius cuius est/scientis est: ut in medicina fit & in ceteris facultatibus: quāq; est aliqua cura atq; prudētia. Hæc cū ita sint: considerare post hoc oportet unde nā & quomodo quispiā legūlator euaserit. An ab his qui temp. gerunt: quēadmodū & in ceteris facultatibus fieri solet? Nā pars ciuilis est ipsa ferēdāq; legū facultas. An nō similiter in ciuili & ceteris facultatibus fit & scientiis? Nā in ceteris quidē iidē tradūt facultates: & p ipsas operant: ut medici atq; pictores. Res autē ciuiles docere quidem pollicentur ipsi sophistæ. Nemo autē ipsoꝝ agit. Sed ii qui temp. gerunt: qui quidē potentia quadā id agunt & experientia potius q̄ mēte. Neq; enī scribunt de talibus neq; loquunt. quod tamen preclarior forsitan esset q̄ iudiciales orōnes uel deliberatiuas cōponere. Neq; filios suos aut amicōꝝ ullos idoneos ad gubernandū temp. efficiūt. Erat autē consentaneū rōni si possent. Neq; enī melius quicq; ciuitatibus reliquissent. neq; sibi ipsis aut carissimis aliud magis optassent q̄ talia posse. Non tamen pax experientia conferre uidetur. Nō enim fierent p̄ ciuilem consuetudinem ad gubernandū temp. aptiores. Quapropter iis qui de re ciuili cupiunt scire: experientia insup opus esse cōstat. Sophistæ autē ii qui facultatē hāc profitent tradendi uiam ignorant. Neq; enī quale quid est: neq; circa que uersetur omnino sciunt. Nō enī ipsam & oratoriam facultatem idem neq; inferiorem ponērent: congregatis iis legibus quæ sunt probatæ. Fieri enim posse dicunt ut optime deligant: proinde quasi selectio nō esset sagacitatis: & iudicare recte nō esset maximum: ut in musicis. Qui nāq; sunt in singulis experti recte opera iudicant & quibus aut quomodo perficiūt: & que sunt his consona comprehendunt. In expertis autem satis est si non lateat ipsos bene an male factum sit opus: ut in pictura. Le

DECIMVS

ges autem operibus similes ciuilibus sunt. Quo nam igitur modo quispiam ex his legum fuerit lator: aut eas quæ sunt optime iudicauerit? Neque enim medici ex libris fiunt: & tamē dicere conantur non solum curationes sed etiam egrotantes curari posse. & ut curare oportet: habitu uniuscuiusque distincto. Hec autē expertis quidē utilia: iis uero qui scientia carēt inutilia sunt. Et legum igitur forsitan & rerum publicarum congregatiōes iis quidē qui perspicere atque discernere possunt quidnam recte sese habet uel contra: aut que quibus accommodantur utiles esse possunt. Sed ii qui sine habitu talia tractant recte quidem iudicare non possunt: nisi fortuito. Magis autē ad ea cōprehēdenda fortasse fuerint apti. Cū igitur nostri maiores ea que ad facultatem ferendarū legum pertinent sine perscrutatione reliquerint: nos ipsos illa fortasse prestat considerare & omnino de republica tractare oportet: ut quoad fieri potest ea philosophia perficiatur que circa res humanas uersatur. Primū itaque siquid recte sit a maioribus dictum id enitatur recensere. Deinde ex congregatis rebus publicis considerare quenam ciuitates & rerum publicarum singulas euertunt atque conseruant. Et quas ob causas aliæ recte gubernantur: aliæ contra. His enim prespectis magis fortasse perceperimus quenam sit Respublica optima & quomodo unaqueque disposita quibusue legibus utens ac moribus bene fuerit constituta. Dicamus igitur hinc initio sumpto.

FINIS.

Laus deo optimo maximoque. Impressum Romæ per
Euchariū Silber alias Franck: Anno salutis. M. cccc.
xcii. kal. Septem. Alexandro Sexto pontifice maximo.

obid. 1 Veni quoque conuenit et hoc turpe senex miles turpe senile amor
et mor. 2 Hec faciunt sane iuuenes. de senibus a se omnino nihil est ardeione sen
oratio ader 3 Heu me per uellem; nam pueri tantum in fabula quantu fuit
alim. 4 Vanitas uanitasum et omnia uanitas
obid. 5 principis obstat: seu medietate paratur cum nuda per longas conualuere moras
et stu 6 difficultus enim est resistere uoluptati, quam ira
doc. 7 se ipse qui potuit grauis ferre solueret uincula
no 8 Sumite materiam uestris, qui scribitis, quam uiribus: Quersate diu, quid ferre recusent, quid ualent humeri;

[Faint, mostly illegible text in a single column, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

FINIS

Inus deu optimus
 Ezechiel Sifer
 Anno 1615
 Inuentione
 Inuentione
 Inuentione

